

HISTORISK TIDSKRIFT

FÖR

SKÅNELAND

UTGIVEN AV

LAURITZ WEIBULL

BAND 5.

HÄFTE 4—5.
(Årg. 1916).

LUND
BERLINGSKA BOKTRYCKERIET
1917

16 mars 1158 lyckades det ärkebiskop Hartvig att av kejsar Fredrik Barbarossa utverka ett stadfästelsebrev å ärkebiskopsdömet Hamburgs metropolitänvälde över kyrkorna i danskarnes, svenskarnes, norrmännens, färöboarnes, grönländarnes, helsinglandsboarnes, isländarnes och skridfinnarnes land samt över alla nordliga trakter ¹⁾. Framgången stannade emellertid på pergamentet. Då Valdemar I slöt sig till kejsaren som dennes vasall och erkände icke Alexander III, utan den kejsarlige motpåven Viktor IV, var lika litet den senare som kejsaren benägen att genom en fortsatt politik till Hamburgs förmån riskera den danske konungens vänskap. I sin stadfästelsebulla för Hamburg av år 1160 nämner Viktor endast de tre slaviska biskopsdömena i Altenburg, Mecklenburg och Ratzeburg ²⁾, och när Hartvig under mötet vid Saonefloden år 1162 återkom med sina fordringar på Norden, vunno de varken från kejsarens eller hans påves sida beaktande ³⁾.

Ett tjugotal år senare gjorde ärkebiskop Hartvig II (1185—1207) det sista försöket. Han lät strax efter sitt tillträde till ärkebiskopsdömet anhålla hos Lucius III, att denne ville instämma biskoparne i Danmark, Sverige och Norge att stå till svars för sin olydnad mot ärkebiskopen av Hamburg. Det var vid tiden för Absalons segrar över Bogislav av Pommern. Påven lät svara, att han och hans kardinaler icke ansågo sig under den stora oro, som enligt ryktet herskade i de nordiska rikena, och därjemte så omedelbart efter Hartvigs tillträde till ärkebiskopsdömet böra gå med på hans begäran. Han tillade tröstande, att vad som uppskjutes icke därför är förlorat ⁴⁾.

¹⁾ Hamburgisches Urkundenbuch I, 190; D. S. I, 59.

²⁾ Hamburgisches Urkundenbuch I, 206.

³⁾ M. G. SS. VI, 344.

⁴⁾ Hamburgisches Urkundenbuch I, 238.

V. Det lundensiska archiepiskopatets och kaniksamfundets inre utveckling under Asker.

Det är i det föregående betonat, att Knut den helige genom sitt gåvobrev den 21 maj 1085 lade den ekonomiska grundvalen för S:t Laurentius i Lund och att samtidigt med att en ny biskopskyrka uppfördes, kaniksamfundet vid denna under biskop Ricwalds ledning mottog sin första organisation. S:t Laurentius i Askers tid är emellertid något helt annat än S:t Laurentius i Knut den heliges och Ricwalds. Under elfte århundradet ett ringa biskopsdöme under Hamburg, hade Lund vid början av det tolfte tagit arv efter den främmande metropolitankyrkan vid Elbe och archiepiskopatet för den skandinaviska nordens knutits till biskopsstolen där. Nya krav voro därmed ställda på ärkebiskopen av Lund och hans kyrka; det gällde att mitt under kampen mot Hamburg för värnandet av det nyvunna archiepiskopatet, så vitt görligt, förverkliga dessa.

Redan under Knut den heliges tid har den vid S:t Laurentius i Lund samlade förmögenheten varit fördelad å de två institutionerna vid denna: episkopatet och kaniksamfundet¹⁾. I första hand gingo nu strävandena ut på att stärka och trygga episkopatets ekonomiska ställning och genom ökning av kaniksamfundets förmögenhet och ekonomiska företrädesrättigheter bereda möjligheter att föra utvecklingen inom detta vidare.

Den grundval, på vilken episkopatet från början ekonomiskt vilade, utgjordes till stor del av det till biskopsstolen — ad sedem episcopatus — hörande bordgodset; dess förekomst redan vid Askers tillträde till biskopsdömet 1089 har han sjelv intygat²⁾. Vid sidan härav spelade de olikartade avgifter, som från skilda håll kommo biskopen till del, en avgörande roll. Kyrkornas avgifter möta under

¹⁾ S. R. D. III, 428; D. S. I, 45.

²⁾ D. S. I, 45.

namnet *servitium episcopale*¹⁾; om avgifterna från församlingarne har Adam av Bremen några belysande uppgifter. »Dopet och konfirmationen, vigningen av altaren och benediktionen av de heliga embetena», säger denne, »köpas allt dyrt hos norrman och daner». Enligt honom låg grunden därtill i vad han kallar »presternas snikenhet»; då befolkningen varken hade förstånd eller vilja att giva tionde, tog man i stället så mycket mera betalt för vad som borde lemnas utan vederlag²⁾. Dessa primitiva förhållanden fortlevde länge; sin första reglering erhöles de i Eskils skånska kyrkolag.

En ökning av bordgodset låter sig under Askers tid i viss mån konstatera. Före mitten av år 1123 hade ärkebiskopsbordet i gåva mottagit av lekmannen Ingemar gården Väsrum, av nunnan Thora gården Frierup, av Guthserk gården Verpinge med dess mölla, den senare belägen vid Höjeå, omedelbart utanför staden Lund³⁾. Gällande arvsbestämmelser hindrade under rådande förhållanden dessa gårdars övergång till kyrkan; de inlöstes då av ärkebiskopen genom köp från givarnes arvingar⁴⁾. Av övriga gods, som Asker före samma tidpunkt lade till ärkebiskopsbordet, nämner han gården Åby om 6 1/2 bol, en gård i Hammar om 1 1/2, gården Hjortshög om 4, Herrestads gård, belägen bland Laurentiibrödernas bol, 4 1/2 i bol i byn Råby, 1 i Arrie eller Skegrie, 1 i Eskilstorp, 1 i Isie, 3 i Borgeby och 2 i Simris med en avgäld av 40 örtugar. Så stor var ökningen av bordgodset, att Asker, efter att 1123 igen hava bortdonerat de här uppförda gårdarne, 1133 kunde uttala, att han trots detta

¹⁾ D. S. I, 50. Jmfr Eskils uttalande i diplom av 1135 (*Diplomatarium Arna-Magnæanum* I, 6): *ecclesiam in Næstweth et eam, que est in Thiærbu, nec non et eam, que est in Haslewæ, et omnia eis attinentia Deo sanctoque Petro in eodém loco unacum predictis fratribus manumisi. Et ut servi Dei libera hec quiete possideant, omne exhinc episcopale seruitium eis, quod moris est ecclesiarum, remisi.*

²⁾ Adam IV, 30.

³⁾ S. R. D. III, 449, 453, 455; D. S. I, 45.

⁴⁾ D. S. I, 45.

lemnade efter sig åt sina efterträdare många flera gods än han själv mottagit¹⁾.

Redan Gregorius VII har i sin skrivelse till de svenske konungarne Inge och Hallsten av år 1080 uppmanat till att giva tionde²⁾. Man eger icke i behåll någon likartad uppmaning till den danske konungen, men egendomligt nog sammanfalla de första ansträngningarna för tiondens genomförande i Danmark med tiden för Gregorii skrivelse. Knut den helige är den som här tager första steget. Tiondens allmänna erkännande måste i Skåne liksom i det övriga Danmark tillhöra de närmast följande årtiondena, om den också icke, såsom skett, kan sättas i något som helst samband med ärkebiskopsdömets inrättande³⁾, och otvivelaktigt har samtidigt med prest- och kyrkotiondena även biskopstionden blivit genomförd. Men medan de förra uttogos in natura, tillhör den senares uttagande på detta sätt en långt senare tid; det enda man i fråga om biskopstionden från början kunnat genomdriva har varit en avlösningssumma för densamma, en redemptio decimarum av samma art som den, mot vilken Gratianus och Rolandus vid mitten av århundradet så starkt skulle gå i härnad⁴⁾. Säkra uppgifter angående biskopstionden föreligga icke från Askers tid för Skåne, men för det närmast intill liggande stiftet, Roskilde stift, finnes denna tiondes utgörande skriftligen belagt i Eskils fundationsbrev för benediktinerklostret i Næstved av 1135; Eskil skänker däri till detta kloster den honom tillkommande tionden i en av Tybjerg härads fjerdingar⁵⁾. Avlösningen för denna biskopstionde var fastsatt i penningar, num-

¹⁾ D. S. I, 45. — För bolet i Arrie eller Skegrie se Lauritz Weibull i Historisk tidskrift för Skåneland IV, 273.

²⁾ Monumenta Gregoriana, ed. Ph. Jaffé, 448; D. S. I, 42.

³⁾ I. Oskar Andersen i Kirkehistoriske Samlinger V: 2, 639. Jmfr Ellen Jörgensen, Fremmed Indflydelse under den danske Kirkes tidligste Udvikling, 25.

⁴⁾ c. 6—7 C. XVI q. 7; Stroma Rolandi ad c. 7 C. XVI q. 7. Jmfr Ludvig Holberg, Kirke og Len under Valdemarerne, 80.

⁵⁾ Diplomatarium Arna-Magnæanum I, 6.

mi¹⁾); dess regelrätta erläggande i säd kom först till stånd genom den själländska kyrkolagen.

Utöver ökningen av bördgodset och den biskopstionde-avlösning, som efter all sannolikhet kommit till stånd, låta sig för archiepiskopatet i Askers tid tvenne nya inkomstitlar fastslå. Den ena, skatten av Bornholm, har ärkebiskopen innehåft i varje fall 1123²⁾); den andra, fjerdedelen av staden Lund, erhöill han enligt en anteckning i Liber daticus från omkring 1145 av Erik Ejegod³⁾). Uppgifter om den närmare beskaffenheten av öskatten vid denna tid saknas. Vad som inbegreps i fjerdedelen av staden — quarta pars ciuitatis Lundensis — har å ena sidan varit fjerdedelen av stads-skatten, den s. k. midsommargälden, å den andra fjerdedelen av vad den kungliga domsrätten på platsen inbrakte⁴⁾). Om

¹⁾ Diplomatarium Arna-Magnæanum I, 277.

²⁾ D. S. I, 45; S. R. D. III, 429.

³⁾ Lunde Domkapitels Gaveböger, 173: Eodem die [c: 10 julii] obiit rex Danorum Ericus, vir prudens et strenuus, qui sua industria a Pascale papa paleum impetrauit nostre ecclesie et quartam partem ciuitatis sancto Laurencio dedit. Det är att märka, att medan förra delen av denna anteckning avskrivits efter Memoriale fratrum (S. R. D. III, 451), den senare delen om fjerdedels-donationen icke förekommer därstädes. Jmfr Lauritz Weibull i Historisk tidskrift för Skåneland IV, 276.

⁴⁾ Enligt Saxo II, 580, skall redan Knut den helige ha tillerkänt biskopen av Lund, jemte fjerdedelen av myntet, fjerdedelen av sakfallet och fjerdedelen av midsommargälden (quartam regii numismatis, quartam suæ in cives exactionis, quartam æstivi census portionem ei, qui pro tempore loci antistes extiterit, muneris loco perpetuo jure possidendam concessit). Man har tidigare sökt sammanjämka denna uppgift med den i Liber daticus förefintliga om Erik Ejegod på så sätt, att Knut den helige skulle ha gjort donationen, Erik Ejegod endast bekräftat den (Lauritz Weibull, Studier i Lunds domkyrkas historia, 15); sammanjämkningen är ohållbar. Utgångspunkten för Saxos framställning ligger i orden i det av honom begagnade stadfästelsebrevet å Knut den heliges donation — Knut VI:s eller Valdemar II:s stadfästelsebrev av 1186 eller 1203 (D. S. I, 121, 149; jmfr Lauritz Weibull i Historisk tidskrift för Skåneland IV, 268) — där det heter: Item de annuali censu eiusdem ciuitatis [c: Lund], qui ex antiqua consuetudine pro areis dari solet viginti septem marcas in dotem et desponsale ecclesie prememorata singulis annis perdonauit et in die dedicationis coram multis etc. ratum esse deo preside eternaliter stabiliuit. Det har icke varit Saxo obekant, att ärkebiskopen av Lund innehåft fjerdedelen av staden; med hans genomgående ringa kännedom om de

denna fjerdedel av staden varit topografiskt avgränsad, låter sig icke avgöra; ärkebiskop Birger påstod 1501, att den »begynte från det sträte vid Mickel Bultmakares dörr och sedan all den östra delen neder intill Röde port», men då och senare visade sig meningarna delade och förhållandet omöjligt att utreda ¹⁾. Vad midsommargälden angår, utgick

kyrkliga förhållandena synes han emellertid ha sammanblandat ärkebiskopens fjerdedel av stadsskatten med de här nämnda 27 marken, kanikernas andel av samma skatt, och kompletterat uppgiften med vad han i övrigt visste ingick i fjerdedelsinnehavet: quartam suæ in cives exactionis portionem. Hans bristfälliga kunskap i denna punkt framlyser i sin fulla klarhet, då han därtill dessutom fogar fjerdedelen av myntet: quartam regii numismatis portionem. Jmfr nedan s. 199.

¹⁾ Top. Saml. Perg. Lund. Danska Rigsarkivet. Enligt här förvarade bytingsvittne av den 1 febr. 1501 äskade denna dag riddaren Sten Bille på konung Hans' vägnar »en gransken, som war taghen her aff tinghet, at granske och wdledhe om en fierde parth aff Lunde by, som werdugeste fadher met gud erchebiscop Byriæ sigher ath skulle høre till Lunde domkircke, och sigher, ath skulle bygndes fran thet stredhe wet Mickel Bwltmageres dør och sidhen all then østre deel nedhen jnd till Rødhe poorth. Thaa framginge j dag thee som till tagne wore j thenne gransken, som war Hemming Perssøn, radman, Per Nielssøn, Jacob Weffweres maw, Hans Kremere, Kaspar, Morthen Skomagere, Lasse Anderssøn, Niels Smædh, Niels Perssøn Skomager, Mickel Anderssøn, Knud Christiernsøn, Mattes Smeidh och Anders Nielssøn, borgere i for:ne Lundh, och alle endretelige witnedhe och sagdhe paa theress godhe troo och sandhedh, ath thee haffue wel hørth, ath Lunde domkircke skulle haffue haffth en fierdhe paarth vthij Lundh, hwar han skulle ligge, østher, westher, syndher eller noor eller paa hwath gadhe, thet wiisthe thee icke, meen aall skath, byskath och gæstninge skath eller andhre konglige retzleer thæ haffue altiid aff æteldhe ganghet samfelth till krvnen, wthen then stændh, ther erchebiscoperne thee haffue haffth byen samfelth j forleningh aff krvnen. Och haffuer her icke wareth heller mere wthen en byfoghet vthij Lundh och icke heller mere en j bytingh».

I en i Skånebrevsförteckningen: Domkapitlets i Lund brev och skrifter n:o 149 (Svenska riksarkivet), införd regist av en »witnesskrift», utfärdad av väpnaren Anders Galen, föreståndaren för Heliggeisthuset Anders Roberts och rådmannen Jon Guldsmed i Lund och daterad den 1 november 1515, lemnas en annan framställning ifråga om ärkebiskopens fjerdedelsinnehav av Lund. Det heter här, att den tid Per Nielsen, landsdomare i Skåne, var i livet, hade ärkebiskoparne fjerde parten av Lunds stad. Här omnämnde Peder Nielsen (Thott) är omtalad som landsdomare 1476 ^{26/9}—1483 ^{23/5} (William Christensen, Dansk Statsforvaltning i det 15. Århundrede, 695). Jmfr i övrigt

den av tomterna i staden; av dess avkastning hade, såsom tidigare nämnt, redan Knut den helige anvisat 21 mark till S:t Laurentii kyrka, ett belopp, som kom kanikerna i Lund till del och efter indragning av de jemväl anvisade 6 marken av midsommargälden i Lomma och Helsingborg höjdes till 27 ¹⁾). Dessa 27 mark jemte konungens resterande andel av skatten — tillsammans de tre fjerdedelarne — utgjorde enligt Huvudstycket i Kung Valdemars jordebok för året 1232 sammanlagt 60 mark penningar ²⁾); får man antaga, att skatten, såsom ofta var fallet i Tyskland och vad beloppets ringhet i förhållande till penningvärdet på 1230-talet synes sätta utom tvivel, utgått med fast belopp, har ärkebiskopens andel därav utgjort 20 mark. Vad den kungliga domsrätten inbrakte har givetvis varit vexlande och någon uppgift därom föreligger icke. Men att den förmån, som här tillflöt ärkebiskopen, var betydande, framgår av det förhållande, att ärkebiskop Eskil den 1 september 1145 kunde på grundval av denna upprätta en av de nya digniteter vid domkyrkan, som han då stiftade, archidiakonatet ³⁾).

Samtliga de här anförda godsens och förmånerna, som i Askers tid tillkommo ärkebiskopen av Lund, har denne åtnjutit i sin egenskap av ärkebiskop. Men Asker lika litet som hans närmaste efterträdare intogo ännu den från kaniksamfundet i deras omgivning skilda ställning, som de senare ärkebiskoparne skulle göra, och även från detta håll har, såsom senare skall visas, betydande inkomster kommit archiepiskopatet till del.

Vänder man sig från archiepiskopatet till kaniksamfundet

ifråga om tvisten rörande fjerdedelen av Lund De ældste danske Archivregistraturer IV, 10, 362, och V, 23.

¹⁾ D. S. I, 43, 122, 149; S. R. D. III, 424; Liber census Daniæ. Kong Valdemars jordebog, udg. af O. Nielsen, 40. Jmfr ovan s. 123.

²⁾ Liber census Daniæ. Kong Valdemars Jordebog, udg. af O. Nielsen, 40: Item de mytsummærsgyald 60^a mr. den. De illis percipiunt canonici Lundenses annuatim 27 mr. den.

³⁾ D. S. I, 50: archidiaconatum de causis et justicia episcopali memorate ciuitatis instituit et perpetue dignitatis munere eidem ecclesie inuiolabili auctoritate stabiliuit.

vid S:t Laurentius, spåras även här en fortgående ökning i gods och förmåner. På den grundval Knut den helige lagt bygges oavlåtligt vidare, och även här är det Erik Ejegod, »den rättrogne konungen, som i allt sökte efterlikna sin broder»¹⁾, vilken går i spetsen.

Staden Lund var ursprungligen en marknadsplats och hade omkring år 1000 uppstått vid den punkt inom Torna härad, där traktens viktigaste samfärdsleder möttes. Dess äldsta kyrka härrörde från denna tid: capella sancte Marie in foro²⁾. Över denna kyrka, som var belägen på östra sidan om huvudgatan, där denna från söder vidgade sig till torg, utövade grundherren på platsen, konungen, eganderätten³⁾, och kyrkan utgjorde, så vitt man kan se, under hela 1000-talet församlingskyrka för köpstaden. Sedan biskopskyrkan tillkommit, möter sålunda det även annorstädes icke osedvanliga förhållandet: en biskopskyrka, som icke är parrochialkyrka för köpstaden, och vid sidan därav en annan med denna funktion, en ecclesia forensis⁴⁾. Ur åtskilliga synpunkter, icke minst ekonomiska, måste denna ordning varit otillfredsställande för prästerskapet vid S:t Laurentius. Strävandet att med domkyrkan inkorporera denna ecclesia och därmed även erhålla den andliga makten över köpstaden kröntes under Erik Ejegod med framgång. Konungen lade, väl i nära samband med ärkebiskopsdömet upprättande, capella sancte Marie under preposituran. Med kyrkan följde dess icke oansenliga jordbesittningar: 4 mark i byn Svalöv, 3 bol i Borgeby, 3 i Grevie, 2 i Arlov, 1 i Görslöv och $\frac{1}{2}$ i Åkarp⁵⁾.

¹⁾ S. R. D. III, 428.

²⁾ Ekhoft, Svenska stavkyrkor jämte iakttagelser över de norska samt redogörelse för i Danmark och England kända lemmingar av stavkonstruktioner, 148.

³⁾ Konunglevslistan i Liber census. Kong Valdemars Jordebog, udg. av O. Nielsen, 47, upptager ännu Lund såsom konunglev. Jmfr D. S. I, 43.

⁴⁾ Siegfried Rietschel, Markt und Stadt in ihrem rechtlichen Verhältnis, 171. Jmfr Hinschius, System des katolischen Kirchenrechts II, 278, och Rietschel, Die Civitas auf deutschem Boden bis zum Ausgange der Karolingerzeit, 90.

⁵⁾ S. R. D. III, 428: Rex Ericus, vir catholicus, fratrem in omnibus

Till de båda kungliga välgörarne mot kaniksamfundet vid S:t Laurentius i dess äldsta tid, Knut den helige och Erik Ejegod, sällade sig redan tidigt andra. De äldsta anteckningarne i *Memoriale fratrum* bevara namnen på de fromma givarne, i ett flertal fall även erinringen om själva gåvorna. Till stor del voro dessa gåvor i guld, silver eller penningar, någon gång med den uttryckliga bestämmelsen, att de skulle användas för anskaffande av en kalk eller messhake; andra utgjordes av för gudstjenstens upprätthållande nödiga ting, böcker, bågare, kåpor, dalmatikor, kalkar, bland de senare en av guld, besatt med bernsten och ädla stenar och skänkt till S:t Laurentius av den danska drottningen Margareta ¹⁾. Mest betydande voro gåvorna i jordagods. Munken Tove gav $\frac{1}{4}$ bol i Oxie ²⁾, Önder $\frac{1}{2}$ i Markie ³⁾, lekmannen Clacka 1 i Tullstorp ⁴⁾, nunnan Gertrud 1 jord i »Scullakiærrum» på Sjælland med en ränta av 8 örtugar ⁵⁾, diakonen Sven $\frac{1}{2}$ bol i Hyllie ⁶⁾, domprosten Asser, som dog 1134, $\frac{1}{2}$ väl odlat bol i byn Vittskövle och hälften av en mölla till brödernas uppehälle ⁷⁾, dekanen Bernhard utom 1 jord i Lund, som han skänkte till domkyrkan, i lika avsikt 1 bol i Skegrie ⁸⁾, diakonen Ulf med tillnamnet Björn kapellan, död 1124, 1 bol i Strö med en avkastning av 12 uncier till den årliga tjensten vid hans anniversarium ⁹⁾. Dessa gåvor, såväl de i jordagods som de andra, ställdes emellertid i skuggan av tvenne större, härrörande från ärkebiskop Asker och Erik Emune.

emulari studens, inter cetera, que huic ecclesie contulit, etiam capellam sancte Marie in foro, cum omnibus attinentiis preposito pertinere fecit. In uilla Swalleve IIII marce, Burgaby III mansi, Grafhogi III mansi, Arleve II mansi, Göterslef mansus, Acathorpi mansus dimidius.

¹⁾ S. R. D. III, 462 och 434—465 passim. Om bokgåvorna se Lauritz Weibull, Bibliotek och arkiv i Skåne under medeltiden, 4.

²⁾ S. R. D. III, 434.

³⁾ S. R. D. III, 435.

⁴⁾ S. R. D. III, 437.

⁵⁾ S. R. D. III, 437.

⁶⁾ S. R. D. III, 446.

⁷⁾ S. R. D. III, 448.

⁸⁾ S. R. D. III, 452.

⁹⁾ S. R. D. III, 458.

Askers donationer voro tvenne. Den första, som ligger någon tid före den 30 juni 1123, utgjorde $7\frac{1}{2}$ bol, av vilka $4\frac{1}{2}$ i Stora Råby; genom den andra tillade han, den 30 juni 1123, bröderna ytterligare 22. Samtliga bolen hade han dels köpt av släktingar och underhavande, dels förvärvat i utbyte mot honom tillhöriga jordar, dels genom köp ånyo förvärvat av arvingarne till personer, som donerat dem till S:t Laurentius för sina och sina närmastes själar. Till gods av senare slaget hörde de redan tidigare omnämnda gårdarne Väsüm, Frierup och Verpinge med dess mölla. Därjemte anslog ärkebiskopen till bröderna 2 mark av skatten från Lund, 1 mark av skatten från Bornholm. Båda donationerna blevo den 7 januari 1133 på inrådan och anmaning av dåvarande domprosten, Askers brorson Eskil, förda i pennan ¹⁾).

Erik Emunes donation är gjord på bakgrund av slaget vid Fotevig. I detta slag hade Asker avgjort striden mellan konung Niels och Erik Emune till den senares förmån. När året efter, den 6 januari, den nye konungen med sin gemål, drottning Malfrid, och sin son Sven befann sig i Lund, brakte han, »befriad ur svåra motgångar och trångmål», Gud sin tacksamhet, såsom det heter i det ännu bevarade donationsbrevet, därför att denne befriat sitt folk, återställt honom rike och arv och insatt honom på hans fäders tron. Den gåva, vilken han vid detta tillfälle skänkte kyrkan i Lund, bestod av 7 bol på olika ställen i Skåne och på Amager. Konungen föreskrev, att innehavaren skulle tjena Gud och hans helgon för hans frälsning, och tillade, att godsen skulle njuta immunitet och fullständig frihet från all konungen tillkommande rätt i likhet med de gods hans företrädare, salige i åminnelse, Sven Magnus och Knut, de rättrogne konungarne, givit. Drottningen gav sitt samtycke till donationen, ärkebiskopen och biskop Ottar av Bergen bevittnade densamma ²⁾).

Betydelsen av denna Erik Emunes gåva ligger icke en-

¹⁾ D. S. I, 45; jmf. ovan 157; Lauritz Weibull i *Historisk tidskrift för Skåneland* IV, 274.

²⁾ Aarbøger for nordisk Oldkyndighed 1882, s. 223; D. S. I, 48.

dast i själva godsdonationen, utan även och fastmera i den immunitet, som därmed tillerkändes de donerade godsen, och även erkändes ha tillkommit och tillkomma de av Sven Estridsen och Knut den helige givna. Enligt den senares gåvobrev var det emellertid den kungliga rätten endast av en donerad jord i Lund, som tillkom prosten och bröderna där, och detta med undantag för fredköp, ledingsvite och hästar i redskud, för den händelse konungen själv komme; om de donerade godsen i övrigt nämndes intet ¹⁾). Erik Emune visar sig sålunda ha haft en mot gåvobrevet stridande uppfattning av dess innehåll; han har, utan att känna detta, på ett eller annat sätt blivit förd bakom ljuset. Den kupp, som här lyckats Laurentiibröderna, var av största ekonomiska betydelse. Med den nya, i donationsbrevet av 1135 fastslagna uppfattningen hade en revolution i eganderätten till kaniksamfundets hela godsbestånd åvägabrakts och den immunitet, som därmed var skapad för detta, förstodo bröderna att för framtiden bevara ²⁾).

Grundlinierna för det lundensiska archiepiskopatets och kaniksamfundets ekonomiska utveckling under Askers tid äro med det här sagda dragna. Denna utveckling, sådan den kan avläsas i godsens och de ekonomiska företrädesrättigheternas tillväxt, har varit grundläggande för utvecklingen i övrigt. Den utgör betingelsen för det nydanings- och organisationsarbete, som i Askers tid möter vid S:t Laurentius i Lund.

Ett framträdande spår av detta arbete ligger i de nybyggnader, som nu reste sig där.

Det kloster och den Laurentiikirka, som under Knut den helige och Ricwald uppfördes i Lund, kunde efter ärkebiskopsdömets upprättande icke längre göra tillfyllest. Ett nytt kloster — nouum monasterium — och en ny Laurentiikirka tillkommo. Klostret har vid mitten av 1130-talet stått färdigt; det nämnes då uttryckligen såsom efterträdare till

¹⁾ Jmfr ovan s. 123.

²⁾ Lauritz Weibull i Historisk tidskrift för Skåneland IV, 266.

det äldre, i Knut den heliges tid existerande¹⁾. Laurentii-kyrkan har icke varit en kyrka uppförd på grundvalarne av Knut den heliges: altaret i den gamla »münstern» omtalas 1131 och kyrkan sjelv, capella infra monasterium, ännu mot slutet av Eskils archiepiskopat. Kyrkan var från grunden ny och dess grundläggare, fundator, Asker²⁾.

Askers Laurentiikyrka är uppförd efter en plan och med en konstnärlig utsmyckning, som hänvisa till domerna vid Rhen som de närmaste förebilderna och otvetydigt ge vid handen, att den redan från början avsetts såsom metropolitankyrka för Norden. Memoriale fratrum har bevarat byggmästarens namn, Donatus architectus³⁾. Byggnadsverket har i enlighet med tidens bruk tagit sin början med de östra delarne och den 30 juni 1123 varit så tillvida fullfört, att Asker denna dag kunde viga kyrkans underjordiska del, dess krypta. Han helgade därvid denna och högaltaret åt Johannes döparen, alla patriarker och profeter. Ett flertal reliker, alla uppräknade i Memoriale fratrum, inlades samtidigt i altaret, somliga av den kostbarhet, att de hänförde sig till Kristus sjelv, andra till Willehadus, Ansgarius och Rimbart. I samband med vinningen gav Asker menigheten del av de donationer han gjort⁴⁾. Tre år senare var ett nytt altare rest i kryptkyrkan, det venstra; det vigdes av ärkebiskopen den 22 juli 1126 åt aposteln och evangelisten Johannes, Jakob den äldre, martyrerna Gereon och Georgius, Martinus av Tours, ärkebiskop Nicolaus och Maria Magdalena; av dem alla nedlades reliker⁵⁾. Ett tredje altare, det högra, vigdes av Asker den 11 januari 1131 åt den helige Blasius och Egidius. Det fick emottaga reliker av den helige Vitus, de elvatusen jungfrurna och många andra, heter det, »vilkas

¹⁾ S. R. D. III, 468, 469, 470.

²⁾ Lauritz Weibull i Historisk tidskrift för Skåneland VI, 426, där källställena om Knut den heliges och Askers Laurentiikyrkor äro samlade; D. S. I, 51: capelle infra monasterium III marcas addidit [o: Eskillus] de manu episcopi singulis annis.

³⁾ S. R. D. III, 461.

⁴⁾ S. R. D. III, 450; D. S. I, 45.

⁵⁾ S. R. D. III, 452.

namn äro kända för Gud allena», de senare härrörande från »altaret i den gamla münstern»¹⁾.

Jemsides med uppförandet av Laurentiiklostrets byggnader och den med dem samhörande Laurentiikyrkan fortskred med anlåtande av de växande tillgångarna organisationen av kaniksamfundet.

De gods, som genom de olika donationerna tillkommo bröderna i S:t Laurentius, sammanhöllos i Askers tid, såsom väl redan i Ricwalds, till någon del såsom kommungods, vars avkastning användes till brödernas gemensamma bästa, in commune seruitium²⁾. Huvudparten var fördelad på prebenden. Dessa senare utgjorde vid början av 1120-talet ett antal av tio. Å dessa voro samtliga de av Knut den helige givna godsens med undantag av 9^{1/2} bol utskiftade; de 2^{1/2} bol Sven Estridsen givit, S:ta Marias kapell på torget med dess tilliggande och 12 bol av obekant härkomst ingingo ävenledes i prebendegodset³⁾. Prebendena ökades av Asker med två, av Erik Emune med ett⁴⁾.

Uppdelningen av kaniksamfundets gods på prebenden visar detta samfund som en sekulär sammanslutning. Inom denna möta i Askers tid bärare av skilda ordines: presbyterer, diakoner, subdiakoner, akolyter. Bland dessa voro två dignitetsinnehavare: prosten, prepositus, och dekanen. Medan den förre är nämnd redan i gåvobrevet 1085, nämnes den senare först vid början av 1120-talet. Han tillhörde, enligt vad som framgår av Memoriale fratrum och Kaniklistorna i slutet av Nekrologiet, regelbundet sacerdotiet⁵⁾;

¹⁾ S. R. D. III, 435.

²⁾ D. S. I, 45, 52.

³⁾ Lauritz Weibull i Historisk tidskrift för Skåneland IV, 276.

⁴⁾ D. S. I, 45, 48; Aarbøger for nordisk Oldkyndighed 1882, s. 223.

⁵⁾ Den äldste kände dekanen i Lund är den i Prebendelistan något före mitten av 1123 uppförde Conradus (S. R. D. III, 428); i Memoriale fratrum, där han nämnes presbyter et decanus, är han antecknad såsom död med en av de allra äldsta händerna under den 7 december (S. R. D. III, 464). Två andra presbyteri et decani äro kända från Askers tid: Bernhardus, införd i Memoriale fratrum under den 4 augusti (S. R. D. III, 452), och Helbodo, kallad magister Christianus, införd under den 12 januari (S. R. D. III, 435).

prosten däremot endast någon gång detta, i vanliga fall ministeriet ¹⁾).

De till presbytererna anslagna prebendena utgjorde vid början av 1120-talet sex; det förnämsta av dem, preposituran, omfattade icke mindre än 22 $\frac{1}{2}$ bol, de andra 6 $\frac{1}{2}$, 6 och 5 $\frac{1}{2}$. Diakonprebendena voro två, vardera å 5 bol, subdiakonprebendena två, vardera å 4. Båda de av Asker vid år 1123 stiftade prebendena, det ena om 7 $\frac{1}{2}$, det andra om 5 bol jemte 3 mark i skattemedel, voro presbyterprebenden; till samma klass har tvivelsutan även Erik Emunes prebende med dess 7 bol hänförs ²⁾.

Storleken av de domäner, som tillhörde preposituran, är egnad väcka någon uppmärksamhet — varje proportion mellan dem och de till de övriga prebendena hörande gods saknas. I själva verket belyser förhållandet en centralpunkt i kaniksamfundets organisation, dess ställning till ärkebiskopen, och lemnar upplysning om den inkomst han, såsom redan antytt, åtnjöt från detta. Under prepositus hade Erik Ejegod lagt S:ta Marias kapell på torget i Lund med samtliga därtill hörande bol, men egendomligt nog, är i Prebendelistan icke desto mindre kaniksamfundets prost Bertoldus icke antecknad vid preposituran, utan vid ett annat av presbyterprebendena ³⁾. Förhållandet belyses därav, att 3 av de

Båda äro under titeln magistri såsom prebendeinnehavare antecknade i Prebendelistan (S. R. D. III, 428, 429). — S. R. D. III, 468.

¹⁾ De äldsta kända prepositi vid S:t Laurentius äro de i Memoriale fratrum under den 15 januari och 1 februari (S. R. D. III, 435, 437) inskrivne Brungerus och Obertus. Vid avfattandet av Prebendelistan något före mitten av 1123 var Bertoldus prepositus (S. R. D. III, 429); han uppföres i Memoriale fratrum under den 25 oktober av en av de allra äldsta händerna i handskriften såsom död under titeln: presbyter et prepositus (S. R. D. III, 461). Hans efterträdare i embetet Azer, diaconus et prepositus, avled den 4 juni 1131 (S. R. D. III, 448). Den ende därefter från Askers tid kände prepositus i Lund är Eskil, på vars råd och anmaning Asker utfärdade dokumentet den 7 januari 1133; efter Fotevigslaget den 4 juni följande år blev han biskop i Roskilde (S. R. D. I, 383). — S. R. D. III, 468, 469.

²⁾ S. R. D. III, 428; D. S. I, 45, 48; Aarb. for nordisk Oldkyndighed 1882, s. 223.

³⁾ S. R. D. III, 428, 429.

till S:ta Maria hörande bolen av Asker, 6 1/2 av Eskil omtalas såsom tillhörande icke prepositus, utan ärkebiskopen ¹⁾. Under allt detta har emellertid S:ta Marias kapell räknats tillhöra kaniksamfundet, men icke desto mindre har det ansetts påkallat, att detta — capella in nundinis — ensamt av alla kaniksamfundets tillhörigheter mot slutet av Eskils archiepiskopat av denne blev sanktionerat såsom tillhörande kanikerna ²⁾. Förklaringen synes knappast kunna vara mera än en. Biskopen har från början varit kaniksamfundets prost; då han upphörde därmed och i denna punkt delegerade sin makt på en ny prost, har han fortfarande och ännu långt in i Eskils tid kvarstått såsom innehavare av kaniksamfundets indräktigaste prebende, preposituran.

Utformningen av det lundensiska kaniksamfundets organisation i dess grövre linjer är emellertid icke det enda, till vilket man är i stånd att nå. Det är också möjligt att tränga djupare och få en inblick i hur biskop och tjänsteinnehavare skulle tillsättas, deras funktioner och verksamhet och hur det gemensamma livet under Askers tid gestaltade sig i Laurentibrödernas krets.

För kännedomen om dessa förhållanden föreligger utöver det redan förut begagnade materialet ett ytterligt viktigt sådant i kaniksamfundets ännu bevarade statuter. Dessa statuter äro inskrivna i Laurentibrödernas huvudkodex från denna tid, *Necrologium Lundense*, och bära där namnet *Consuetudines canonice* ³⁾. Man har tidigare uttalat den mening, att deras avfattning i huvudsak synes böra sättas till tiden emellan 1085 och 1103, då de icke omtala någon archiepiscopus, endast en episcopus, och att i själva verket intet hindrar att anse dem lika gamla som det kapitel, för vilket de skulle lända till efterrättelse ⁴⁾. Tidsättningen är

¹⁾ Jmfr D. S. I, 45, 52.

²⁾ D. S. I, 51: Capellam eciam in nundinis, nostris ex antiquo redditibus adiacentem, perpetuo iure adherere sanciuuit.

³⁾ Tryckta av Arnold Nathanael Hammar i *Samlingar till Skånes historia, fornkunskap och beskrifning 1868—69*, s. 1.

⁴⁾ Arnold Nathanael Hammar, *Bidrag till Lunds domkapitels äldsta historia*, 6.

icke riktig; innehållet gör, att de, helst titulaturen ej är avgörande, måste hänföras till en senare tid. Vad som säkert kan sägas är, att de härröra från tiden före december 1136. De äro nemligen begagnade i de brödraskapsbestämmelser, som tillhöra Brödraskapslistan¹⁾ i

¹⁾ *Consuetudines canonice.*

XXXV (s. 27). Sunt nonnulle congregationes non solum canonicorum sed etiam monachorum que habent societatem et fraternitatem nostram, ut cum breuis defuncti illorum ad nos uenerit uel ad illos nostra, officium et missa geratur etc.

XXXII (s. 26). Faciant fratres pro eo septenarium et tricenarium ita, ut ab ipso obitus sui die usque ad finem septenarij generaliter a conuentu totum officium defunctorum, missa, matutina, uespera cotidie pro eo agatur, nisi festiuitas nouem lectionum euenerit. Qua finita quod propter eam pretermisum fuerat congruo post tempore persoluatur. Tricenarium uero ita, ut ab eodem ipso obitus die usque ad finitum tricenarium nulla umquam intermittatur dies, quin ei missa celebretur exceptis per annum sex diebus etc.

XXXIII (s. 27). Armarius defunctj nomen scribat in Memoriali fratrum.

XXXIII (s. 27). Et missa in eorum anniuersario similiter ut in morientium tricenarjo, si fieri potest, nunquam pretermittatur.

Här meddelade parallelställen ge vid handen, att *Consuetudines canonice* icke blott varit av teoretiskt intresse för medlemmarna i kaniksamfundet i Lund, utan verkligen tjenat dem till rättesnöre. Ett andra bevis härför lemna avfattningen av *Consuetudines canonice* kap. V (s. 6); jmf. nedan s. 185. Ännu ett, om det är behöfligt, återfinnes i kap. II (s. 3). Det heter här: *Quia igitur ad canonicam dignus quisque qualiter ueniat ostendimus, nunc is qui ad illam digne peruenerit, in ea qualiter uiuere deberet, de*

Brödraskapslistan. S. R. D. III, 471.

Hi omnes habent societatem et fraternitatem nostram, ut, cum breue defuncti nostri ad illos uel illorum ad nos uenerit, communis pro eo fiat oratio et missa celebretur cum reliquo defunctorum officio.

Faciant etiam pro eo fratres septenarium et tricenarium. Septenarium ita, ut ab ipso obitus sui die usque ad finem septenarii generaliter a conuentu totum officium defunctorum, missa, matutina, uespera cotidie pro eo agatur. Tricenarium uero ita, ut ab eodem ipso obitus die usque ad finitum tricenarium nulla unquam intermittatur dies, quin ei missa celebretur, nisi festiuitas nouem lectionum euenerit. Qua finita quod propter eam pretermisum fuerat congruo post tempore persolvatur.

Nomen ejus in Memoriali fratrum scribatur.

Et missa in ipsius anniuersario nunquam pretermittatur.

Necrologium Lundense, en lista, som tillkommit mellan juni 1134 och december 1136¹⁾).

Consuetudines canonice äro i sin art enastående i Norden, de enda bevarade statuterna för ett klosterligt samfund här under den tidigare medeltiden. I likhet med flertalet consuetudines äro de emellertid icke i den mening originala, att deras bestämmelser vare sig i sin helhet eller ens i huvudsak avfattats enbart för det samfund, till vilket de hörde. Bestämmelserna för de stora kloster- och kaniksamfundet upptogos utan vidare, mer eller mindre omformade, av de smärre, och i bakgrunden för Consuetudines canonice skymta bestämmelserna för Cluny, i första hand de av Udalricus avfattade²⁾. Men närmast vila de icke på dessa, om också en och annan punkt direkt kan ha influtit därifrån, utan på de därav beroende, som gällt i augustinerklostret i Marbach i Elsass, Manegolds stiftelse³⁾. Det mesta är i regel verbalt hemtat från dessa, men ofta sammanställt på fri hand, mer eller mindre självständigt omformat och lämpat efter förhållandena i Lund. En och annan bestämmelse saknar motsvarighet i nu kända consuetudines.

I kapitel XVI och följande behandla Consuetudines canonice tillsättandet av biskop och tjensteinnehavare inom kaniksamfundet, deras funktioner och verksamhet. Det första av dessa kapitel är det viktigaste; det avhandlar biskopsvalet och saknar påvisbar källa.

monstrandum esset; sed quia satis indictum est, sicut in superioribus hujus libelli capitulis continetur, nunc aliquid dicere supersedj. Memoratas itaque sanctorum patrum sententias, quibus clericalis ordo ad bene uiuendum instruitur, sedula perlegat et diligenter pertractet. Detta ställe, vilket avslutas med ett stycke ur Aachenerkonstitutionerna kap. 113, hänсыftar otvetydigt på de i Nekrologiet föregående traktaterna.

¹⁾ Jmfr Lauritz Weibull i Historisk tidskrift för Skåneland IV, 287.

²⁾ Consuetudines antiquiores collectore Udalrico tryckta hos d'Achery, Spicilegium I, 641. Omtryckta hos Migne CXLIX, 635.

³⁾ Consuetudines canonicorum regularium subjunctæ regulæ scti Augustini nunc primum editæ ex Ms. Morbacensi i De antiquis ecclesiæ ritibus ed. Edm. Martène, III, 843. — Marbachsstatuterna såsom källa för Consuetudines canonice är påvisad av Ellen Jörgensen i Fremmed Indflydelse under den danske Kirkes tidligste Udvikling, 26, 59.

Efter biskopens död, stadgas det här, ha kaniksamfundets medlemmar att sammankalla prelaterna i samtliga med dem förbundna kongregationer och med deras råd förrätta valet. Det hela inledes med en tre dagars fasta; de utvälja därefter en delegation på tolv och förbinda sig att godkänna den person, som av denna väljes. Natten före valet tillbringa de tolv under psalmsång och böner; tidigt på morgonen låta de celebrera messan för sig och begiva sig med de övriga till kapitelsalen. Efter en lectio ur Pauli brev till Thimoteus frågas ånyo, om någon ärnar ogilla delegationens val. Då alla neka därtill, bege sig de tolv till överläggning; de återvända inom kort, förrätta valet, gripa den valde och föra honom med eller mot hans vilja under Te deum till kyrkan. Inför altaret iklädes han där kåpan, tager med egen hand pontifikalierna, ring och stav, från altaret och sättes därpå i den biskopliga katedralen. Abboter och prostar framträda; de böja knä för den nye biskopen, kyssa honom en för en, lägga händerna i hans och lova honom lydnad¹⁾.

Den här givna bestämmelsen för biskopsval är väl den märkligaste kyrkorättsliga bestämmelse, som bevarats från Norden i Askers tid; den visar som intet annat, hur långt avancerad Laurentiibrödernas ståndpunkt redan var i tidens mest omstridda spörsmål. Endast några få år voro förflutna sedan konkordatet i Worms, men icke blott är den däri stipulerade *præsentia regis* här uteliminerad, även lekmännen äro försvunna från valhandlingen. Ståndpunkten är närmast den av Konrad av Salzburg och Gerhoh von Reichersberg förfäktade, densamma som två år efter Askers död fick ett uttryck i Laterankonciliet 28:de kanon. De i denna kanon omförmälda »*religiosi viri*», vilka kanikerna vid biskopssätet icke egde utan risk av bannlysning utesluta från valhandlingen, svara direkt till prelaterna i de med Laurentiibröderna förbundna kongregationerna, men dessa prelaters ställning till valet är i grund och botten lika obestämt formulerad som rätten för »*religiosi viri*» att avgörande ingripa i detta.

¹⁾ *Consuetudines canonice* kap. XVI (s. 14).

I de äldsta för kaniksamfundet avsedda reglorna, Chrodegangs av Metz och Aachenerregeln, utövade ännu biskopen, själv eller genom sin ställföreträdare, archidiaconus eller prepositus, det bestämmande inflytandet; han ensam avgjorde om upptagande av nya medlemmar och tillsatte samfundets dignitetsinnehavare. *Consuetudines canonice* representera helt naturligt en vida senare ståndpunkt. Biskopen står redan halft utanför samfundet och hans makt inom detta är kringskuren; han eger lika litet att ensam upptaga nya medlemmar¹⁾ som att tillsätta prosten.

Kapitlet om prosten i *Consuetudines canonice* synes liksom kapitlet om biskopsvalet, i den mån det rör själva tillsättandet av embetet, vara originalt. Enligt detta kapitel, kapitel XVII, är biskopens makt vid tillsättandet i den grad inskränkt, att han endast har att efter rådslag med *seniores* sätta tre eller flera bröder på förslag; valet sker därefter *communi omnium consensu et uoto*. För den händelse oenighet uppstår, eger biskopen, i avsikt att förekomma ytterligare skism, som prost konfirmera den som av den förnuftigare delen, *sanior pars*, av kongregationen blivit kanoniskt utsedd²⁾.

Prosten är enligt *Consuetudines canonice*, som här nära ansluta sig till Marbachsstatuterna, den egentlige och tämligen enväldige förmannen i kaniksamfundet, dess *prelatus*. Var han visar sig, skall han mötas med enastående vördnad. Sitta bröderna vid *capitulum* eller *collatio*, när han träder in, skola de alla resa sig. Tvekas om någon bestämmelse, skall vad han beslutar för framtiden gälla som lag, och även om bestämmelsen föreligger i skrift, viker den för hans auktoritet; allt tillkommer det honom att lämpa efter person, tid, sak och behov. Juldagen, palmsöndagen, påsk- och pingstdagarne ävensom alla de stora festdagarna förrättar

¹⁾ *Consuetudines canonice* kap. I (s. 3); jmf Marbachsstatuterna kap. 1 (kol. 847) och 55 (kol. 865). — Ellen Jörgensens uppfattning i *Fremmed Indflydelse under den danske Kirkes tidligste Udvikling*, 26, att kap. I efter orden: *possit esse idoneus*, skulle vara självständigt format, är icke riktig.

²⁾ *Consuetudines canonice* kap. XVII (s. 14).

han sjelv, om han är sacerdos, den offentliga gudstjensten; varom icke, har dekanen att i allt vad han sjelv icke utför vara hans ställföreträdare. I visst fall är emellertid prostens myndighet något begränsad. Gäller det ett viktigare mål inom klostret, har han att sammankalla hela kongregationen och höra brödernas mening, i mindre mål seniorernas. Men de tillkallades röst är i ena som andra fallet endast rådgivande; prosten beslutar sjelv ¹⁾).

Det framgår av det här anförda, att prosten enligt *Consuetudines canonice* icke nödvändigt behövde vara sacerdos, men att dekanen alltid var det. Förhållandet samstämmer med vad som tidigare visats framgå av *Necrologium Lundense* ²⁾).

Vid utseendet av dekanen hade biskopen ännu icke såsom vid valet av prost förlorat avgörandet. Det tillkom honom i Lund som i Marbach visserligen att före ordinationen överlägga med prosten och seniorerna i kongregationen, men när han i kapitlet föredrog sin mening, skulle alla instämma i denna. Från det ögonblick dekanen mottagit sin ordination, stodo under honom alla som icke hade någon *obedientia* ³⁾); i viktigare förehavanden fingo dessa icke handla utan hans råd och samtycke. *Consuetudines canonice* formulera i övrigt dekanens embetsplikt så, att han näst efter prosten hade att taga del i allt som rörde klostर्सamfundet, i verldsligt som i andligt hänseende. Det ligger redan däri,

¹⁾ *Consuetudines canonice* kap. XVII (s. 16); jmf Marbachsstatuterna kap. 68—69 (kol. 868).

²⁾ Jmf ovan s. 167.

³⁾ Hammar, *Bidrag till Lunds domkapitels äldsta historia*, 46, stannar i tvekan, huruvida med *obedientia* här avses de övriga embetena i klostret, preposituran undantagen, eller prebendena (!), antingen vanliga eller sådana, som icke bestodo i jordagods. För den senare åsikten talar enligt honom, att stadgandet synes förutsätta, att de som hade *obedientia* voro många; för den förra orden: si tale quid præcipuum acturi sunt, och att bruket av ordet *obedientia* åtminstone i den sista bemärkelsen synes hava varit jmförelsevis mera sällsynt. Förhållandet ligger givetvis på helt annat sätt. De som icke hade någon *obedientia* voro personer, som uppehölo sig inom kaniksamfundet, men icke lovat biskopen och prosten *obedientiam secundum regulam canonicam*. Till dessa hörde exempelvis *hospites*.

att hans verksamhetsområde i regel icke var starkt avgränsat från prostens; lika väl som han kunde och i visst avseende skulle övertaga de gudstjenstliga funktionerna för denne, likaväl kunde han i disciplinära mål taga avgörandet i hans ställe. Det tillhörde honom eller prosten att om bröderna inför lekmän eller utanför stående skymfades eller i gerning förorättade varandra, hålla förhör med den skyldige, skilja honom från brödernas bord och helt avstånga honom från gudstjensten. Dekanen eller prosten ha, när de så finna för gott, att sammanträda med seniorerna och i kapitlet bedja om förlåtelse för den felande, en förlåtelse, som dock endast får givas med samtliga bröders samtycke. Är förseelsen av beskaffenhet att böra offentligen bestraffas, har någon av de båda prelaterna att efter omständigheterna lindra eller skärpa straffet. I venstra koret skulle dekanen stå överst, i refektoriet sitta överst vid översta bordet på högra sidan om prosten och om denne var frånvarande, på hans plats ¹⁾).

Av övriga tjänsteinnehavare i kaniksamfundet framträda i *Consuetudines canonice* kantorn och kustos, källarmästaren, gästvärdaren och sjukhusföreståndaren; i förbigående nämnas bl. a. kämnären, camerarius, och allmosegivaren, elemosinarius.

Det låter sig icke med bestämdhet avgöra, huruvida bestämmelserna om kantorn härröra från Marbachsstatuterna eller icke; på denna punkt är i de senare en lucka. Till hans embete hörde enligt *Consuetudines canonice* att bestraffa och rätta försummelse i kyrkans kor, anordna läsning och sång vid de dagliga gudstjänsterna och att på de största festdagarna, iklädd purpurkåpa och med stav och tabulæ i händerna, leda korsången. Hans vikarier voro på söndagarne

¹⁾ *Consuetudines canonice* kap. XVIII—XIX (s. 17); jmf Marbachsstatuterna kap. 79—80 (kol. 871), kap. 71—73, 76 (kol. 869, 870). — Marbachsstatuternas kap. 76 bär rubriken: *Qualiter laici tractentur*, och gäller lekmän inter *canonicos regulares sine proprio viventes*. De här givna bestämmelserna ha i *Consuetudines canonice* kap. XIX utan vidare överförts på bröderna i kaniksamfundet.

och festdagar med nio *lectiones cantores hebdomadarii*, på någon jungfrus festdag två gossar ur kaniksamfundets skola. Under kantorns vård stod biblioteket, *armarium librorum*. »Bör han alltså», heter det, »känna titlarne på böckerna och göra anteckning om dem som äro utanför biblioteket, så att ingen av oaktsamhet går förlorad»¹⁾. Kustoden hade enligt *Consuetudines canonice* som enligt *Marbachsstatuterna* nycklarne till kyrkan; han skulle i rätt tid stänga och öppna dörrarne. Han förestod även klockringningen, hade vården över *armariolum* med dess för messorna avsedda kalkar, patener och kärl och förenade såsom vårdare även av den egentliga skattkammaren med sitt embete sakristanens, den senare thesaurarierns. Därjemte ombesörjde han hostiernas tillredning. Tillvägagångssättet därvid var lånat från Cluny²⁾.

De för källarmästaren, *cellerarius*, gästvårdaren, *hospitalarius*, och sjukhusföreståndaren, *infirmarius*, gällande bestämmelserna i *Consuetudines canonice* äro i allmänhet icke egenartat utformade, utan sluta sig nära till motsvarande i *Marbachsstatuterna*. Den förstnämnde hade ledningen av den materiella förplägnaden, för vars tillredande en kock stod till hans förfogande; det tillkom honom att med urskiljning och omvårdnad betjena bröderna i refektoriet liksom även dem som voro ur stånd att deltaga i de gemensamma måltiderna³⁾. För gästvårdarens vidkommande betonas starkt den rent humanitära sidan av hans verksamhet: han hade att alltid vara vänlig, villig och omtänksam om sina skyddslingar och visa dem en glad och strålande uppsyn; vägfarande och främlingar skulle han bemöta med större förekommande och glättighet än vore de hans egna anförvanter⁴⁾. Sjuk-

¹⁾ *Consuetudines canonice* kap. XX (s. 18).

²⁾ *Consuetudines canonice* kap. XXI, IX (s. 18, 9); jmf *Marbachsstatuterna* kap. 83—84, 63—64 (kol. 872, 867) samt *Consuetudines antiquiores collectore Udalrico III*: 13 (*Migne CXLIX*, kol. 757).

³⁾ *Consuetudines canonice* kap. XXII, XXVII, XXVIII (s. 19, 22); jmf *Marbachsstatuterna* kap. 86, 119, 120 (kol. 873, 884, 885).

⁴⁾ *Consuetudines canonice* kap. XXIII—XXIV (s. 19); jmf *Marbachsstatuterna* kap. 117 (kol. 883). — Av de tre arter *mandatum*, *fottvagning*, som *Consuetudines canonice* känna: *mandatum cotidianum*, *mandatum pau-*

vårdaren stod så till vida under källarmästaren, att han av denne hade att utbedja sig och med honom överlägga om vad som erfordrades för de sjuke, men källarmästaren var i sin ordning skyldig bidraga till att vad som behövdes bleve färdigt i tide. Efter kompletorium hade han att hemta vigvatten och därmed bestänka de sjukas sängar¹⁾.

Det gemensamma liv, den vita communis, som levdes inom det gamla lundensiska samfund, för vars tjensteinnehavare här redogjorts, vilade helt och hållet på klosterlig grund. Ingen upptogs i samfundet utan efter föregående noga prövning och med brödernas samtycke; sin plats i koret fick novitien sig anvisad först efter avläggande av trohets- och lydnadslöfte och efter att ha knäfallit för biskopen, prosten, dekanen och de andra bröderna och mottagit fredskysssen av dem²⁾. Livet inom klostermurarne var in i enskildheterna på det noggrannaste reglerat. Bröderna hade att sova tillsammans i dormitoriet och äta i refektoriet; endast för de sjuka och ålderstigna gjordes undantag³⁾. Sträng tukt och ordning var rådande i alla förhållanden, och de gudstjenstliga och fromma övningar, som fyllde brödernas liv, voro lika regelbundet återkommande som timmarne i dygnet. *Consuetudines canonice*, kapitel III, lemnar upplysningar om hur bröderna hade att uppträda vid de kanoniska tiderna; kapitlet är typiskt i det hänseende, att det med starka förkortningar sammanförts från icke mindre än sex kapitel i Marbachsstatuterna och i visst avseende originalt utformats⁴⁾. Bestämmelser om hur presten och ministran-

perum in cena domini och *mandatum generale*, var den förstnämnda till skillnad från vad fallet var i Marbach uppdragen åt gästvärdaren; denne hade emellertid att med sig adjungera två eller tre av bröderna, och erbjöd sig någon frivilligt, borde även han godtagas. I Marbach gällde samma *mandatum* endast tre fattiga, i Lund alla gästerna i herberget. *Consuetudines canonice* kap. XXIII—XXIV (s. 20); jmf Marbachsstatuterna kap. 113 (kol. 881).

¹⁾ *Consuetudines canonice* XXVII, XXVIII (s. 22); jmf Marbachsstatuterna kap. 119, 120 (kol. 884, 885).

²⁾ Jmf ovan s. 173 not. 1.

³⁾ *Consuetudines canonice* XII—XIII (s. 11); jmf Marbachsstatuterna kap. 38, 40, 41, 46, 51, 53 (kol. 860, 861, 862, 863, 865).

⁴⁾ Jmf Marbachsstatuterna 10, 14, 15, 11, 13, 36 (kol. 851, 852, 859).

ten hade att föra sig under messan möta i kapitlen VIII—XI¹⁾); av ritualet förekommer här endast confessio. Två gånger om dagen, första gången efter prima, andra gången efter vesper, då det ringde till kompletorium, möttes bröderna enligt *Consuetudines canonice* i kapitelsalen — *Capitolium*, kallade de den²⁾). Med särskild omsorg och under utvecklande av en mångfald ceremonier, noga avhandlade kapitel efter kapitel, hade bröderna att vårda de sjuka och döende, ge dem sista smörjelsen och till slut föra dem till jorden. Det hela var, som det på ett ställe heter, tänkt som ett heligt samfund, sammanhållet i endräkt genom fridens och kärlekens band.

Ett betydande rum i de dagliga gudstjänstövningarna inom Laurentibrödernas samfund var förbehållet gudstjänsterna för de döda. Det är så mycket större anledning att egna särskild uppmärksamhet åt dessa som ett rikt material även utanför *Consuetudines canonice* här är bevarat; i dessa gudstjänster ligger dessutom själva utgångspunkten för de uppteckningar av historisk art, som framkommo i brödernas krets.

Gudstjänsterna för de döda fyllde i första hand bröderskapets plikter mellan bröderna i S:t Laurentius inbördes. Den ordning, som därvid iaktogs, var i stort sett överallt i världen densamma, men med många modifikationer. När en broder vid S:t Laurentius avlidit, skulle de efterlevande bröderna för honom hålla septenarium och tricenarium. Septenarium så, att från själva dödsdagen till septenariets slut av konventet i gemen dagligen skulle utföras hela officium defunctorum, messa, matutina och vespera; endast om en festdag med nio lectiones inträffade, uppsköts gudstjänsten till annat lägligt tillfälle. Tricenarium så, att från dödsdagen till tricenariets slut ingen dag fick gå förbi, utan att messa celebrerades; undantag gjordes här endast för jul- och påskdag, de tre dagarna före den senare och pingsten. Under

¹⁾ Lucka i Marbachsstatuterna.

²⁾ *Consuetudines canonice* kap. V—VII, XIII (s. 6, 12); jmf. Marbachsstatuterna kap. 24—25, 30, 29, 51 (kol. 855, 858, 863).

tricenariet skulle dagligen för den avlidne givas de fattige en broders matportion. Men utöver generale officium skulle varje broder för sig, olika om han var sacerdos eller ej, göra orationes för den döde. På årsdagen av hans död skulle därjämte högtidligen officium defunctorum celebreras och bröderna efter dödsmissan i procession vandra ut till hans grav ¹).

Brödraskapets förpliktelser ifråga om gudstjensten för de döda var emellertid icke inskränkt endast till bröderna vid S:t Laurentius: det sträckte sig också utanför klostermurarne och förband kaniksamfundet därinnanför såväl med andra kongregationer som med enskilda personer, klerker som lekmän.

Brödraskapslistan i Necrologium Lundense och de därtill fogade brödraskapsakterna lemna jemte Memoriale fratrum närmare upplysning om de kongregationer, som under Askers archiepiskopat stodo i brödraskapsförbindelse med S:t Laurentius. De kloster och kaniksamfund utanför Skåne, med vilka detta var fallet voro i Danmark de i Roskilde, Odense, Viborg, Slesvig och Vestervig, i utlandet klostret i Ravensberg i Pfaltz och möjligen redan nu klostret Helmershausen i biskopsstiftet Paderborn ²). I Skåne existerade vid denna tid utanför kaniksamfundet i Lund endast tvenne kloster: Heligkors i Dalby och Allhelgona vid Lund. Det förra tillkom, såsom tidigare framhållet, redan under Eginos tid, då kaniksamfundet i Dalby vid biskopsstolens förflyttning till Lund förvandlades till ett reguliert augustinerkonvent med i varje fall tvenne digniteter, prosteri och dekanat ³); det senares grundläggning har tidigare med orätt hänförts till Eskil, senare otvivelaktigt riktigt till tiden före Askers till-

¹) Consuetudines canonicæ XXXII—XXXIV (s. 26); jmf. Marbachsstatuterna kap. 121, 124 (s. 886).

²) S. R. D. III, 470. Jmf. Lauritz Weibull i Historisk tidskrift för Skåneland IV, 288.

³) Se ovan s. 120; S. R. D. III, 457: Anniuers. Lothens Dalbyensis ecclesie canonici et decani. Notisen med äldsta handen i Memoriale fratrum.

träde till episkopatet 1089¹⁾. Brödraskapsförbindelsen mellan dessa båda kloster och kaniksamfundet i Lund var urgammal; bröderna i Lund uttrycka det vid ett möte i december 1136 på så sätt, att de hört av dem som varit före dem, att de tre kongregationerna alltid varit i ett förbund och brödraskap — sicut tradiderunt nobis, qui ante nos fuerunt, iste tres congregationes, sancti Laurentii, sancte Crucis et Omnium sanctorum, in una societate semper et fraternitate fuerunt²⁾.

De bestämmelser, som reglerade brödraskapsförbindelsen

¹⁾ Sven Bring, *De templis Lundensibus*, 21; Daugaard, *Om de danske Klostre i Middelalderen*, 138; P. Wieselgren, *De claustris Svio-Gothicis* II, 8; Reuterdahl, *Den svenska kyrkans historia* I, 391, 463; Helveg, *Den danske Kirkes Historie til Reformationen* I, 313; Hans Olrik, *Konge og Præstestand i den danske Middelalder I*, 154.

Sistnämnde författare förklarar, I², 64, att intet är i vägen för att hänföra Allhelgonaklostrets grundläggning till Knut den stores tid. Han framhåller, att gåvoböckerna från Lund visa, att många munkar i klostret haft tyska namn, och att om klostret är från en så avlägsen tid som Knuts, dess moderkloster måste sökas i Rhenlanden. Enligt Olrik kan man möjligen härvid peka på ett bestämt kloster. I Vita Wolfhelmi (M. G. SS. XII, 195) omtalas, att munken Heribert från Brauweiler efter Wolfhelms död 1091 drog till Danmark, men att han på grund av sjörövare icke strax kunde nå sin bestämmelseort där. Nio dagar väntade han i hopp att komma över havet; då såg han i drömmar Wolfhelm, som sade honom, att nu låg havet klart. Heribert drog vidare och efter hemkomsten meddelade han Wolfhelms levnadstecknare sin dröm. Den ensamme munken Heribert, säger Olrik, måste ha gästade Danmark i ordensangelägenheter; Brauweiler var grundat på Clunys regel, och Allhelgonaklostret, det enda östdanska cluniacenserklostret, har varit munkens mål. Men Brauweiler var ett furstligt kloster, och dess grundläggning 1024 leddes av Poppo från Stablo och ärkebiskop Piligrim av Köln, med vilken Knut den store stod i kyrklig förbindelse. »Det kan derfor meget vel tænkes, at Knud fra Brauweiler har hentet Cluniacensermunke til Danmark».

Det är icke alltid man möter en så i sitt slag fulländad historisk deduktion. Skada blott, att de äldsta namnen i *Memoriale fratrum*, summa åtta från tiden före 1140-talets början — Brawith, Sacerus, Wichinc, Ör, Conradus, Berengarius, Godwinus och Thorkil — icke särskilt hänvisa till Tyskland, att Allhelgonaklostret först 1241 är omtalat som cluniacenserkloster, att Vita Wolfhelmi icke nämner detsamma och att om det också som så mycket annat kan tänkas, att Knut den store från Brauweiler hemtat cluniacensermunkar till Danmark, det icke finnes ringaste antydning om att Allhelgonaklostret tillhör hans tid.

²⁾ S. R. D. III, 471.

mellan S:t Laurentius och de därmed förbundna kongregationerna voro för S:t Laurentius' vidkommande avfattade i nära överensstämmelse med föreskrifterna i *Consuetudines canonice* och skilde sig i fråga om generale officium icke från dem som gällde vid dödsfall i kaniksamfundet sjelv ¹⁾. Det var emellertid tydligt, att de stora gudstjänster, som kunde hållas i Lund, icke med samma lätthet kunde hållas i de smärre klostren och kaniksamfunden. Man finner också av det ännu bevarade brödraskapsbrev, som utställts av priorn Viljo och bröderna i Viborg, att dessa visserligen med glädje mottagit den erbjudna brödraskapsförbindelsen med Lund, men att de samtidigt framhållit sitt ringa fåtal och som orden falla, endast velat lova vad de hoppas kunna hålla. De erbjuda att hålla sju officier gemensamt och att varje sacerdos därutöver skall celebrera tre messor, varje diakon och subdiakon sjunga en psaltare. Till gengäld begära de icke heller mera av bröderna i Lund ²⁾.

Bestämmelserna för brödraskapet mellan S:t Laurentius och klostret i Dalby och Allhelgonaklostret blevo i Askers sista levnadsår reviderade och tillökta. Vid det nyss omtalade mötet i Lund i december 1136 hade från Dalby infunnit sig prosten Findor och presbytern Huglek, från Allhelgona presbytern Sven och diakonen Ketil; de instämde samtliga i den nya brödraskapsakt, som bröderna vid S:t Laurentius då uppsatte. Doge en broder i kongregationen, skulle enligt denna akt underrättelse om hans bortgång omedelbart tillställas de andra klosterna, så att bröderna genast kunde göra sig beredda att möta vid hans jordafärd. Endast ålder eller sjukdom berättigade en medlem av S:t Laurentius att vid ett sådant tillfälle icke infinna sig i Allhelgona och tvärtom; vad kaniksamfundet i Dalby angick, ansågs tillräckligt, att två av bröderna, likgiltigt av vad ålder och ordo, avsändes från de båda andra klosterna och vice versa. Ett uteblivande på grund av försumlighet eller syssel-

¹⁾ S. R. D. III, 471. Jmfr *Consuetudines antiquiores* collectore Udalrico III, 33, hos Migne CXLIX, 777.

²⁾ S. R. D. III, 472.

sättning på annat håll straffades med 10 penningar till en allmosa; giltigt förfall var endast, om begravningen fölle på vissa angivna helg- och högtidsdagar eller om en broder i den egna kongregationen avlede på begravningsdagen. Den gudstjenst bröderna förbinda sig att hålla över den döde bestämdes så, att från dödsdagen trettio dagar framåt varje dag av konventet skulle utföras hela officium defunctorum, messa, matutina och vespera. Under tiden skulle sju »prebende» utdelas till de fattige, och varje broder på trettionde dagen vid messan ävensom vid årsmotet giva ett bröd. Sacerdotes skulle vid de privata orationes celebrera sju messor, de övriga bröderna läsa två psalteria och 50 psalmer, allt före anniversariet. Hindrades någon av sjukdom, resa eller annan sysselsättning, skulle han så många gånger mätta en fattig som han bort säga messan eller de 50 psalmerna. »Allt detta», heter det till slut i den nya Brödraskapsakten, »skall den vara ovärdig, som på grund av ärelystnad eller böjelse för ett vekligt liv lemnat sin prebenda. Men för var och en, som fattigdomens tryck eller stormäns vrede, som ske plägar, drivit från sin post eller som valt ett strängare livs vägar eller till äventyrs valts och samtyckt till en högre värdighet, skall vad här omförmält är utan åtskillnad vara gällande ¹⁾.)»

För Laurentiibrödernas brödraskapsförbindelser med enskilda personer föreskriver *Consuetudines canonice*, att då någon önskar erhålla brödraskap med kanikerna och inneslutas i deras böner, brödraskapet skall givas honom skriftligen i kapitlet, under det att dekanen uttalar orden: »Till eder anhållan om brödraskap med oss lemna vi av god vilja vårt samtycke. I Guds faderns, sonens och den helige andes namn giva vi eder brödraskap med oss och delaktighet i allt det goda, som sker hos oss i messor och andra böner, fastor, vigilier och allmosor.» De församlade skola därefter kasta sig till jorden och dekanen upptaga psalmsången och nedkalla välsignelsen över brödraskapet ²⁾).

Det framgår av vad här anförts, att de ingångna brödra-

¹⁾ S. R. D. III, 471.

²⁾ *Consuetudines canonice* kap. XXV (s. 28).

skapen medförde förpliktelse för kaniksamfundet vid S:t Laurentius att hålla gudstjänster icke endast för de i själva samfundet avlidna, utan även för medlemmar i andra kongregationer och för enskilda. Dessa gudstjänster, som utanför tricenariet för varje avliden broder eller syster voro knutna till bestämda dagar i året, i regel de avlidnes dödsdagar, ha redan från början tvingat bröderna att föra skriftliga uppteckningar. När en broder i S:t Laurentius gick bort, lemnade armarius i särskild skrivelse, breve, meddelande därom till de andra, i brödraskap förbundna klosterna och mottog på lika sätt liknande meddelanden från dem. På grundval av dessa brevia, vilka föredrogos i kapitlet, muntliga uppgifter och någon gång även med anlitanande av ett eller annat dokument i Laurentiibrödernas brevkista införde han därefter den dödes namn i ett därför särskilt upplagt kalendarium. Detta senare bar i Lund under Askers tid namnet *Memoriale fratrum*, brödernas minnesbok ¹⁾.

Från Askers tid låta sig tvenne dödböcker, obituarii, av denna art påvisa. Den älsta är nu förlorad, men kan i sina huvuddrag rekonstrueras. Vid upplägandet av den andra överfördes nemligen, såsom helt naturligt i regel var fallet, då en obituarius avlöste en annan, mer eller mindre fullständigt den förutvarandes notiser i den senare. Dessa notiser äro nedskrivna med en och samma älsta hand, och på grundval av de daterade och daterbara bland dem låter sig denna första obituarius hänföra ungefär till tiden för stiftelsen av kaniksamfundet i Lund och tillkomsten av dess älsta kyrka ²⁾. Den andra och älsta bevarade dödboken,

¹⁾ *Consuetudines canonice* kap. XXXIV, XXXV (s. 27); VII (s. 7); jmf. *Marbachsstatuterna* kap. 124, 30 (kol. 887, 858) och *Consuetudines antiquiores collectore Udalrico III*: 33, hos Migne CXLIX, 777; S. R. D. III, 471. — Det heter i Erik Emunes gåvobrev 1135 ^{6/1} (D. S. I, 48): *Ericus . . . jn reddenda igitur graciaram accione ei, cuius sanctis meritis victores nos esse confidimus; offeremus . . . et Lundensi ecclesie . . . contradimus quantum ad prebendam vnus clerici sufficiat. I Memoriale fratrum under den ^{18/9} (S. R. D. III, 457): Ericus . . . pro gratiarum accione deo et sancto Laurentio unam prebendam constituit.*

²⁾ Lauritz Weibull i *Historisk tidskrift för Skåneland* IV, 280, 290.

Memoriale fratrum, är upplagd 1123, och har utan tvivel legat färdig att tagas i bruk den 23 juni detta år, den dag, då kryptkyrkan invigdes av Asker. Till sin grundstomme utgöres denna bok av ett enkelt kalendarium, upptagande endast dagsbokstav, den romerska dags- och månadsbeteckningen och det kristna helgonnamnet för dagen; å det tomrum, merendels fem rader, som därefter lemnats för varje dag, äro anteckningarne om dödsfall och anniversarier gjorda. Den älsta handen kan senast konstateras i en notis om kryptkyrkans vigning; en serie nya händer vidtaga därefter, tills omkring 1140 en enda hand övertager förändret av Memoriale fratrum; denna hand upphör vid mitten av 1160-talet. Senare anteckningar, till antalet endast några få, äro rent sporadiskt införda¹⁾.

Obituarierna voro liksom en senare tids kyrkoböcker i första hand avsedda för rent praktiskt bruk, och det föll sig också helt naturligt att med dessa i regel sammanfördes i ett band även andra uppteckningar, vilka kunde vara av vikt vid sammankomsterna inom kapitel och klostersonfund: mestadels klosterregler, uppbyggliga skrifter och traktater. I samma band som Memoriale fratrum finner man också en serie skrifter av detta slag. Bandet inledes med en avskrift av det för kaniksamfundet vid S:t Laurentius grundläggande brevet, Knut den heliges gåvobrev av 1085, och en förteckning från tiden något före år 1123 över de på grundval av detta och Askers första donation upprättade prebendena, vilken sedermera fullföljts inemot slutet av Eskils archiepiskopat, den ofta omnämnda s. k. Prebendelistan. Mellan denna och Memoriale fratrum äro inhäftade ett flertal avskrifter av teologiska traktater, avsedda för uppbygglig läsning, och jemte de för de sekulära kaniksamfundens grundläggande Aachenerkonstitutionerna de speciellt för Laurentiibröderna avfattade Consuetudines canonice. På den första omslagssidan till Memoriale fratrum har dettas rubrikator, vilken skrivit efter den första handen, mot slutet av

¹⁾ Lauritz Weibull i Historisk tidskrift för Skåneland IV, 279.

konung Niels' tid infört början av en lista över avlidna danska konungar från och med Sven Estridsen, vilka i kaniksamfundet i Lund räknades såsom kyrkans välgörare; efter *Memoriale fratrum* någon gång mellan juni 1134 och december 1136 tillagt en serie listor över de lundensiska biskoparne, över tidigare kaniker i Lund, som å andra orter beklätt biskopsembeten, presbyterer, diakoner och subdiakoner vid S:t Laurentius och över de kyrkor, med vilka bröderna i Lund stodo i brödraskap. Listorna, till vilka sluta sig avskrifter av brödraskapsakterna mellan Lund, Dalby och Allhelgona samt Viborg, äro fortsatta till olika tider, Biskopslistan längst — ända till Birger Gunnersens död 1519¹⁾.

Den ordning, i vilken de här omförmälda skrifterna blivit sammanförda i ett band, det s. k. *Necrologium Lundense*, är icke en tillfällighet. Bandet är närmast att betrakta som en liggare. När Laurentiibröderna efter prima under klockringning begivit sig från kortjensten i domkyrkan till Capitulum och där höllo capitulum, var det ur *Necrologiet*, som lektorn dag efter dag år ut och år in föredrog, och ordningen i boken är betingad av föredragsordningen. I Marbach var ordningen den, att lektorn i capitulum begynte med kalendariet, och omtalade, vilken dag i månaden som var inne och vilket helgon den var egnad; därefter läste något ur regeln eller ur traktater och ur skrifter om det gemensamma livet eller en homelia; sist utan avbrott i rösten vilka annivarsarier för de döde, som inföllo den dagen. I Lund var ordningen icke överensstämmande med den i Marbach praktiserade, och då *Consuetudines canonice* redigerades, omredigerades bestämmelserna så, att man begynte med regeln eller traktaterna och efter det regeln var läst, fortsatte med kalendariet och annivarsarierna²⁾. I denna ordningsföljd är det, som skrifterna i *Necrologiet* sammanförts.

¹⁾ Lauritz Weibull i *Historisk tidskrift för Skåneland* IV, 259.

²⁾ *Marbachsstatuterna* kap. 24   *Consuetudines canonice* kap. V (s. 6).
(kol. 855).

Diei primam cum VII. psalmis   Solent religiosi clericj post primam VII. psalmos penjtenciales dicere
et letania dicant; moxque defunctorum

De Memoriale fratrum vidfogade listorna över avlidne konungar, biskopar och kaniker ha icke för kaniksamfundet

missam celebrent. Hunc ordinem a pascha domini usque ad idus septembris observent. Sed VII. psalmi cum letania et missa pro defunctis in festivis diebus per totum annum solent prætermitti. Finita missa, statim signum pulsetur, et omnes, qui foris claustrum sunt, ad capitulum conveniant; et interim cantetur prima S. Mariæ et familiares psalmi pro defunctis. His peractis et fratribus in capitulo convenientibus, lector sine Jube domne calendarium cum luna et natalitiis sanctorum cunctis adhuc stantibus pronunciet. A sacerdote hebdomadario subinferatur sic: Pretiosa in conspectu domini mors sanctorum ejus. Isti et omnes sancti dei intercedant pro nobis peccatoribus ad dominum deum nostrum, ut mereamur cum illis vitam æternam possidere. Respondeatur Amen et cetera, quæ secundum ordinem ecclesiasticum dicenda sunt. Tunc lector, si est privata dies, aliquid de regula vel sermonibus vel de communi vita scriptis; si vero festum est, de homelia evangelii quod nocte illa lectum est incepturus Iube domne dicat. Et hanc benedictionem accipiat: Regularibus disciplinis instruat nos omnipotens et misericors dominus. Resp. Amen. Tunc omnes dimisso capite sedeant et quod legitur intendant. Finita vero lectione, qui tunc capitulo præ sederit, hoc jubente, idem lector statim sub una continuatione vocis recitet anniversarios mortuorum, si qui die illa fuerint, pro quibus, vel qui loco ejus præ sederit, exoret, ut requiescant in pace. R. Amen. Mox brevius vel idem lector indicet in

cum letania et orationibus, sed hoc in ebdomada pasce et pentecostes et a natale domini vsque in octavam epiphanie et in festis novem lectionum prætermittendum est. His peractis signum pulsetur ad capitulum. Fratribus in capitolio convenientibus lector aliquid de regula vel sermonibus de communi uita scriptis incepturus Iube deus dicat et hanc benedictionem accipiat: Regularibus disciplinis instruat nos omnipotens et misericors dominus. Amen. Finita uero lectione de regula, statim sub una continuatione uocis calendarium cum luna et natalitijs sanctorum pronunciet. Tunc hec oratio a sacerdote ebdomadario subinferatur: Pretiosa est. Istj et omnes sancti dei intercedant pro nobis peccatoribus ad dominum deum nostrum, ut mereamur cum illis uitam æternam possidere. Amen. Statim tu autem deo gratias. Mox breuiarius uel idem lector indicet in tabula, qui fratres in sequentj matutina uel legere uel cantare debeant. Postea anniversarios mortuorum recitet, si qui die illa fuerint, pro quibus totus conuentus studiosè decantet hunc psalmum: De profundis. Pater noster. Responsorium: Oremus. Deus indulgentiarum. Deus uenie largitor. Deus in cuius miseratione. Deus in adiutorium ter et cetera que secundum ordinem ecclesiasticum dicenda sunt. His finitis, de diuinis officijs, si opus est, tractent. Deinde qui aliquid dicere habuerint aut de se aut de alijs loquantur.

vid S:t Laurentius kunna ega någon direkt praktisk betydelse. Men å andra sidan äro de knappast heller dikterade av ett rent historiskt intresse; de äro att betrakta som sena avläggare från en tid, då de å diptycha och i sakramentariet erinrade levande och avlidna varje dag nämndes under messan vid en collecta super diptycha, en memoria defunctorum. Något annorlunda är förhållandet med vissa anteckningar i Memoriale fratrum. När det här exempelvis under den 28 april säges om Sven Estridsen, att genom hans försorg Danmark delades i åtta biskopsdömen och att han först byggde kyrkan i Dalby, hör detta strängt taget icke hemma där det står; sak samma med en notis under den 18 november om Askers ordination 1089 och med anteckningarne under den 1 och 2 juni med dessas skildring av ett blodigt uppträde i Lund och dess följder ¹⁾. I sjelva verket är här obituariets trånga ram sprängd, den annalistiska litteratur, som kort därefter skulle framträda i annalerna från Lund, redan i flor.

tabula, qui fratres in sequenti nocte in matutina vel legere vel cantare debeant; quo facto, item præsidens quasi pro salutatione dicat Benedicite. R. Deus; et prælatus: Benedicat et custodiat nos omnipotens et misericors dominus. R. Amen, videlicet orantes, ut dominus incrementum et augmentum omnium honorum et virtutum eis tribuat. Et sic dum sunt in capitulo solvitur silentium. Tunc prælatus vel prior cui mittit librum sermonem faciat, sed tamen non quotidie, sed certis diebus, id est festivis et in quadragesima et ix lectionum fieri solet: finito sermone, statim de divinis officiis, si opus est, tractent. Deinde qui aliquid dicere habuerint aut de se aut de ordine jussi loquantur.

¹⁾ S. R. D. III, 444, 463, 447.

VI. Valet efter Asker. Eskil och konungarne Erik Lam och Olof Haraldsen. Hans verksamhet för S:t Laurentius i Lund och för klosterväsendet.

Efter att i fyrtioåttio år hava intagit biskopsstolen i Lund, därav inemot fyrtio såsom ärkebiskop, avled Asker den 5 maj 1137. En broder i S:t Laurentius skrev i *Memoriale fratrum*: *Ipsa die obiit dompnus Ascerus, huius ecclesie fundator et primus in hac sede archiepiscopus* — denna dag dog herr Asker, denna kyrkas grundläggare och detta sätes förste ärkebiskop¹⁾. Sin grav erhöll han i sin domkyrka, in basilica sancti Laurentii²⁾.

Man eger ett par karakteristiker av Asker från hans egen samtid. Energisk och hätsk, klok men utan fasthet i karakteren, ett rö vajande hit och dit för vinden, falla i stridens hetta, på tal om ärkebiskopens ingripande i kampen mot konung Niels och hans son, en motståndares, Roskildemannens, ord om honom³⁾. Den andra karakteristiken härrör från den bambergske munken Herbord och återfinnes i dennes skildring av den legation, som ärkebiskop Otto av Bamberg, Pommerns apostel, 1127 lät avgå till Asker. »En god och rättfram man», är hans omdöme, »en ivrig lyssnare, då talet gick om Gudi behagliga ting, kunnig och gudfruktig, men i sitt yttre framträdande bondsk som en vender». Herbord tecknar människorna i hans omgivning som i mat och klädedräkt orena och osnygga; i jämförelse med dem, tillägger han, voro legationens medlemmar, hur oansenliga de än voro, storståtliga män och deras ledare, presten Ivan, till synes förnämligare än ärkebiskopen sjelv. Asker mottog dem med utsökt vänlighet och lät sig berätta ett otal ting om Ottos ställning, hans lärdom och verk; de förstodo, att han icke kunde höra nog om honom och att han var »full av stolthet och glädje över att hos sig ha de vördiga och ansedda sändebuden från en man, om vars

¹⁾ S. R. D. III, 446.

²⁾ S. R. D. I, 385.

³⁾ S. R. D. I, 382. Jmfr ovan s. 151.

stora och glänsande bedrifter han förut på skilda håll hade allmänt hört berättas». Legationens syfte var, som i det föregående berörts, att av Asker utverka medgivande för Otto av Bamberg att utsträcka sin missionsverksamhet till Rügen. I veckotal höll Asker sändebuden tillbaka; när de till slut bröto upp, gav han dem en skuta smör med till Otto av Bamberg som ett tecken på sin hängivenhet och vänskap för denne, men i det ärende, för vilket de kommit, ett så formulerat svar, att de stodo undrande, om han verkligen menade vad han sade eller sade det endast för att vilseleda ¹⁾).

De här givna karakteristikerna tränga, sammanställda med varandra, vida djupare än de flesta samtida: bakom dem skymta dragen av en prelat av bondestam, vilken ännu under mitra och pallium bevarade bondens instinkter, anpassade sig efter förhållandena med den slughet, att det föreföll världen som obeständighet, och som utan att vara för nogräknad om medlen eller rädd att skylta tankarna bakom orden förstod att långsamt och säkert lotsa sig fram mot målet. Man har i dessa egenskaper förklaringen till hur Asker trots allt kunde hävda den nordiska kyrkans oberoende av Hamburg och samtidigt för den inre utvecklingen åstadkomma vad han gjorde.

Vid ärkebiskopstillsättningen efter Asker uppträdde tvenne pretendenter, båda tidigare knutna till S:t Laurentius i Lund, nu biskopar: Eskil av Roskilde, Askers brorson, ännu vid mitten av 1134 domprost i Lund ²⁾, och Rig av Slesvig, förut kanik vid Lunds domkyrka ³⁾. Såvitt man känner, hade alltsedan missionstidens slut vid biskopstillsättningar i Danmark konungen varit den ende bestämmande: Sven Tjuge-skägg, Knut den store och Sven Estridsen likaväl som Svenssönerna och Erik Emune hade utan vidare introniserat de av dem utsedda ⁴⁾. Men en ny vind hade även i Danmark

¹⁾ Monumenta Bambergensia, ed. Ph. Jaffé, 822; 684. Jmfr ovan s. 140.

²⁾ D. S. I, 45; S. R. D. III, 448; I, 383.

³⁾ S. R. D. III, 467.

⁴⁾ Curt Weibull i Historisk tidskrift för Skåneland VI, 269. Jmfr ovan s. 111, 112, 114.

börjat blåsa, och vad man i denna punkt tänkte i kaniksamfundet i Lund har framgått av *Consuetudines canonice* ¹⁾. Skulle förhållandena från äldre tider även nu upprepas?

Tvenne berättelser föreligga om ärkebiskopstillsättningen efter Asker. Den samtida Roskildekrönikan berättar, att vid tiden för Erik Lams tronbestigning en häftig strid uppstod mellan Eskil och Rig om ärkebiskopsstolen. Ett val förrättades av klerus och menighet i Skåne — a Scaniensi clero et populo — och Rig blev vald. Men med kloka råd, säger krönikan, förståndigt och fintligt, gjorde Peder Bodilsen slut på denna strid och åvägabrakte en försoning mellan parterna, enligt vilken Eskil erhöll archiepiskopatet; Rig i sin ordning begagnade sig även av samme Peders råd och satte sig med undvikande av orolighet och strid under klerkernas och lekmännens protester i besittning av biskopsdömet i Roskilde ²⁾. Helt annorlunda framställer Saxo förhållandena. Valet förrättades enligt honom av skåningarne — scanienses —; på grund av Askers lysande förtjenster valde de, för att ärkebiskopsdömet icke skulle gå ur slakten, hans nära anhörig Eskil. Erik Emune, till vilkens regeringstid valet förlägges, hade emellertid kort förut under ett uppror på Sjælland måst fly för denne; han föredrog nu, säger Saxo, Rig av Slesvig, vars stöd han erhållit, då han satte sig i besittning av riket. Skåningarne skola i denna belägenhet av fruktan ha dolt utgången av valet, och detta, då Erik (i september 1137) braktes om livet, ännu icke ha lett till öppen brytning. Men Eskil hade icke väl fått kännedom om konungens död, förrän han omedelbart skyndade över till Skåne; skåningarne, om vilka Saxo säger, att de hellre ville lida själva

¹⁾ Jmfr ovan s. 172.

²⁾ S. R. D. I, 386: *Eo tempore non mediocris lis inter Rukonem, Slesvicensem episcopum, et Eskillum, Roskildensem antistitem, de Lundensi archiepiscopatu orta est. Quod tamen certamen venerabilis Petrus, filius Botlandis, suo sapienti consilio et solerti discretionem sedavit, et eos hoc modo pacificavit, quatinus Eskillus archiepiscopatum obtineret; Ruko, quamvis electus a Scaniensi clero et populo, tamen utens consilio predicti Petri et disturbance et guerram devitans, Roskildensem sibi episcopatum, clericis et laicis reclamantibus, usurpavit.*

döden än att ärkebiskopsdömet skulle övergå till en ny släkt, skola ha bestämt sig för strid mot den nye konungen, och denne, Erik Lam, som ursprungligen önskat att driva sin företrädares vilja igenom, »för att icke i sin tillgivenhet för en enda skaffa sig de mångas fiendskap», ha fallit undan. Eskil erhöll tillstånd att skifta biskopssäte och konungen utsåg med stöd av klerus' val Rig till biskop över Sjælland¹⁾.

Av de båda här föreliggande berättelserna har man utan vidare godtagit Saxos eller har man sökt förena båda²⁾. Senast har sålunda en författare gjort den kompromissen, att skåningarne ursprungligen skulle ha givit Eskil sina röster, men att Erik Emune insatt Rig; därefter skulle skåningarne, mot sin önskan, genom en formel valhandling, den i Roskildekrönikan avsedda, ha tagit honom till ärkebiskop. Då Erik Emunes dråp emellertid inom kort blev känt, menar han, att klerkerna i Lund helt enkelt gjort om valet, Eskil blivit ärkebiskop och Rig på Peder Bodilsens råd dragit sig tillbaka³⁾. Det ena som det andra tillvägagångssättet vid

¹⁾ Saxo II, 664: Per eadem tempora, decedente Ascerio Lundensi, de novi antistitis suffectione dividuum regis ac populi suffragium fuit. Siquidem Scanienses ob egregia Asceri merita Eskillum, arctissima ei consanguinitate junctum, ne pontificium a familia discederet, suffragiis amplectuntur. Rex vero, rubore fugationis ammonitus neque suorum in Eskillo dedecorum oblitus, Rikonem Slesvicensem, qui nuper Albero successerat, quod in potiendi regno familiari ejus opera usus fuerat, eorum arbitrio præferebat. Nec tamen hæc vota palam ad litem et controversiam progressa fuerant, Scanis metu sententiam occultantibus.

II, 667: Eskillus, cognito regem apud Jutiam decessisse, repente in Scaniam majoris sacerdotii affectatione pervehitur. Ericus vero, infectum antecessoris propositum circa Rikonem explere cupiens, pontificalis ei dignitatis incrementa tribuere gestiebat. Scanienses autem, ultima quæque perpeti quam pontificium in novam transferre familiam præoptantes, bellum adversum regem decernunt. Quo ille cognito, ne multorum inimicitias unius viri familiaritate contraheret, proposito suo cupide cessit, Eskilloque sedem mutare permisso, Rikonem Sialandiæ præsulem, mediantibus cleri suffragiis, creat.

²⁾ Helveg, Den danske Kirkes Historie til Reformationen I, 338; Hammar, 56 (jmf. dock s. 57); Sofus Larsen i Aarb. for nordisk Oldkyndighed II: 14, 104; Johannes Steenstrup i Danmarks Riges Historie I, 555; Ambrosiani i Kyrkohistorisk Årsskrift 1902, s. 51.

³⁾ Hans Olrik, Konge og Præstestand i den danske Middelalder I², 124.

källornas värdesättning och utnyttjande är karakteristiskt för en äldre tids historiska kritik. Två berättelser föreligga, inbördes oförenliga — den ena, Roskildekrönikans, samtida och skriven av en klerk på en af de platser, där händelserna utspelats, den andra, Saxos, tvenne generationer yngre och röjande en så bristfällig kännedom om förhållandena, att den exempelvis låter Peder Bodilsen, vilken veterligen levde ännu 1142¹⁾, vara död redan i Erik Emunes tid, alltså före den tilldragelse, i vilken samtidan tillerkänner honom den avgörande rollen. Valet mellan de båda berättelserna synes icke kunna vara tvivelaktigt: lika litet som den yngre källan kan tillerkännas vitsord på den äldres bekostnad, lika litet kunna båda förenas genom att hänföra dem till två skeden i ett annars okänt händelseförlopp med två olika ärkebiskopsval, till vilka på fri hand lägges ännu ett tredje.

Det framgår av Roskildekrönikan, att vid ärkebiskopsvalet efter Asker konungen icke längre varit den avgörande. En ny maktfaktor framträdde: klerus och menighet. Så vitt man känner, är det första gången, som en dylik ordning gjort sig gällande inom den danska kyrkan²⁾, och det visar sig också, att denna nya maktfaktor icke, såsom Saxo påstår, lyckats hävda sin ursprungliga ståndpunkt. Man eger icke anledning förmoda, att avgörandet träffats annat än i fred och sämja³⁾, men det föll stick i stäv mot den nya valkorporationens första votum och det åstadkoms, förmodligen vid en tidpunkt, då konungavalet efter Erik Emune ännu var svävande, genom ingripande från en av landets världsliga stormän. Grundtanken i den ordning, som föresvävat författaren av *Consuetudines canonice*, ett ärkebiskopsval, där klerus ensamt hade avgörandet, låg ännu långt i framtidens fjerran.

Saxo har uttrycket, att Eskil erhöll tillstånd att skifta biskopssäte⁴⁾. Uttrycket torde avse påvligt tillstånd. Enligt

¹⁾ *Diplomatarium Arna-Magnæanum* I, 248. Jmfr S. R. D. I, 274.

²⁾ Curt Weibull i *Historisk tidskrift för Skåneland* VI, 269.

³⁾ Jmfr ovan s. 190 och nedan s. 193 om Eskils förhållande till Rig och hans uppfattning av formerna för ett biskopsval.

⁴⁾ Saxo II, 667: *Eskillo sedem mutare permissio*.

kanonisk rätt var en biskops förbindelse med sitt biskopsstift att likna vid ett äktenskap; translationen från ett stift till ett annat kunde endast ske *necessitatis vel utilitatis causa*, och i de Pseudo-Isidoriska dekretalerna hade noga inskräpts, att för en dylik translation erfordrades påvligt medgivande. Det kyrkliga reformpartiet underströk i Gregorius VII:s och hans efterträdares tid denna fordran och den nådde med Anselm av Canterbury och Ive de Chartres ett ganska allmänt erkännande. Att Eskil i detta avseende känt sig bunden av gällande rätt, låter sig med kändedom om hans allmänna åskådning icke gärna betvivlas.

Tiden för Eskils tillträde till archiepiskopatet kan ganska noga bestämmas. I det privilegiebrev Eskil utfärdade för S:t Knut i Odense den 8 augusti 1139 uppgives brevets datum falla i det första året av hans archiepiskopat¹⁾, men i den under den 1 september 1145 vid S:t Laurentius uppsatta notitian sistnämnda datum i det åttonde²⁾. Det följer härav, att tillträdet egt rum efter den 8 augusti, före den 1 september 1138³⁾.

Början av Eskils archiepiskopat tecknade sig lugn, och ankomsten av en påvlig legat, Theodignus, till Danmark gav den nye ärkebiskopen inom kort tillfälle att framträda i glansen av sin makt. Första gången, såvilt känt, samlades i augusti 1139 biskopar från alla Nordens länder till synod i Lund: utom biskopar från Danmark — bland dem även Rig från Roskilde — Gislo av Linköping, Sigvard av Bergen och Orm från Färöarne. Om synodens arbeten är föga känt; ett tillfälligt bevarat referat av det nyss citerade, av ärkebiskopen utfärdade privilegiebrevet för S:t Knut i Odense är det enda dokument, som återstår. Brevet saknar icke allmännare intresse. Eskil får i detta tillfälle att beröra formerna för ett biskopsval och sin ställning till frågan. Han stadgar däri, att bröderna i Odense jemlikt såväl de kanoniska lagarne som apostoliska

¹⁾ Diplomatarium Arna-Magnæanum I, 246.

²⁾ D. S. I, 53.

³⁾ Om annalernas uppgifter rörande Eskils tillträde till archiepiskopatet se Lauritz Weibull i [Dansk] Historisk Tidsskrift VIII: 2, 176.

skrivelserna ega fri valrätt i den egna kyrkan och närmare bestämt att de som egna katedralkyrkan sin tjänst ha första rösten vid val av biskop — primam uidelicet uocem in electione proprii episcopi¹⁾. Uttrycket är icke fullt klart, men det är, hur också ett omsättande i praxis av detta stadgande kan ha gestaltat sig, utan tvivel att se mot bakgrunden av *Consuetudines canonice* kapitel XVI och den uppfattning, som samma år 1139 gjordes gällande i det andra laterankonciliet's tjugoåttonde kanon²⁾.

Den ro och det lugn Eskil ännu i augusti 1139 åtnjöt i utövändet av sitt archiepiskopat, blev av kort varaktighet. En tronstrid utbröt, som slog det danska riket i två delar. Eskil blev inblandad, hans tillvaro som ärkebiskop satt på spel. Om de händelser, som slag i slag följde varandra, har Saxo en utförlig skildring.

Omedelbart efter det att Saxo omtalat Erik Lams val till konung efter Erik Emune och Eskils förflyttning till Lund, berättar han, att Olof, son av Harald Kesia, framställde krav först på sitt fädernearv, sedan på riket; med ett nattligt överfall på Erik Lam, då denne uppehöll sig på gästeri å Arvelunda i Ingelstads härad, inledde han striden. Överfallet misslyckades, men då Olof kort därefter mötte den skånska allmogen vid Arendala utanför Lund och förespeglade den större friheter än tidigare, slöt den sig till honom och gav honom konunganamn. Eskil ingrep omedelbart. I spetsen för borgarbevapningen i Lund anföll han Olof, men mera ivrig än lycklig, säger Saxo, blev han först slagen, därefter belägrad i sin ärkebiskopsstad; till slut måste han, tvingad av nöden, försäkra sig om liv och fred genom att lemna gisslan och heligt och dyrt svärja trohet. »Men om någon tid, då Olof drog sina färde, fann han ett lägligt

¹⁾ *Diplomatarium Arna-Magnæanum* I, 245. Jmfr det sammastädes I, 253, införda, av Eskil utfärdade privilegiebrevet för S:t Knut i Odense av 1171: *Secundum canonicam ecclesie legem et apostolica precepta liberam electionem habeatis in ecclesia vestra primam uidelicet et precipuam uocem in electione vestri pontificis, utpote qui cathedrali ecclesie inservitis.*

²⁾ Jmfr ovan s. 172.

tillfälle att fly; han hade den sällsamma djärvheten att sätta sin kärlek till Erik före både sina gisslans välfärd och helgden av en given förbindelse, och fann ingen orätt i att för vänskapen till en självald vän bryta bojan av en avtvungen ed. För denna hängivenhet och ståndaktighet gav konungen honom i belöning vidsträckta jordagods och många byar, då han kom till honom på Sjælland.»

I fortsättningen av sin skildring framhåller Saxo, huru skåningarne med stor iver sällade sig till Olof och att Erik Lam, som i ärkebiskopens flykt såg sitt eget nederlag, med en talrik flotta för att vinna bot för sot styrde till Landora. Platsen hade emellertid dåligt rykte om sig: man sade, att den konung, som där gick i land, icke levde året ut. Konungen gick icke heller själv i land, utan satte Eskil i spetsen för sina trupper. »Men mera förfaren i en biskops heliga kall än i krigarens värv», säger Saxo, »prövade han i konungens åsyn ett lika sorgligt öde som förra gången». »Och utan hänsyn för kyrkan indrog Olof nu ärkebiskopens besittningar lika väl som konungens och gav, för att rätt håna Eskil, om vilken han väl mindes, att han två gånger utmanat honom till kamp, ärkebiskopsvärdigheten åt en prest med samma namn». Kort därefter lyckades det emellertid Erik Lam att i Olofs frånvaro taga Lund; den falske ärkebiskopen avkläddes insignierna på det sanna prestadömet och fick sluta i galgen; Olof själv slogs på flykt vid Gluggstorp.

Stridsskådeplatserna skifta i Saxos följande berättelse: de förläggas omväxlande till Blekinge, Sjælland, Halland och Skåne. På Sjælland koncentrerar sig berättelsen kring Olofs nederlag vid Bydinge å och biskop Rigs kort därefter följande död i Ramlöse by. I arla morgonstunden, berättar Saxo, fann Olof genom att lyssna till ottesången väg till biskopens herberge; de tillskyndande kammarsvennerna föllo på tröskeln; biskopen, som fann livet mera värt än en messa, satte skölden för nacken och höll manligen dörren, medan klerkerna, som annars ordnade med hans brev och signet, stapplade hög på hög av dynor för att hindra den att slås in. Olof stack då eld på huset; men biskopen, som hellre ville falla för svärd än eld, bad om lejd. Olof

lovade det; Rig stack huvudet ut genom dörren och blev nedhuggen. Enligt Saxo skall detta ha föranlett ett ingripande av påven i Rom. Denne skall ha lyst Olof i bann och uppdragit särskilt åt biskoparne i Jylland att sörja för att helgerånarens brott erhöill sitt straff. Omsider, enligt Saxo först sedan Erik Lam firat bröllop med en syster till Hartvig av Bremen (1144), lyckades det Erik att i en strid vid Tjuteån i Skåne bringa sin medtävlare och största delen av hans här om livet ¹⁾.

Den framställning Saxo lemnar av Olof Haraldsens upprorsrörelse har in i minsta detaljer godtagits av forskningen ²⁾. Inför Saxos auktoritet har här som annorstädes kritiken förstummats. Redan tidsavståndet mellan Saxo och de händelser han här skildrar manar emellertid till försiktighet; en jämförelse med andra källor är egnad att klarlägga, hur landet ligger.

Sjelva grundfaktum, Olofs upprorsrörelse, är säkert nog. En uppteckning från cirka 1170 i Konungalistan i *Necrologium Lundense* ³⁾, vilken går igen i en följd av annaler, i dessa tydligen genom en enkel addition förd till 1140 ⁴⁾, upplyser, att på tredje året av Erik Lams regering Olof reste sig mot honom. Samma hand, som infört denna notis, har i sjelva konungaräckan efter Erik Lam insatt: Olauus rex 1139, med tillägget, att denne var konung två år. Visar redan detta den framgång, med vilken upproret kröntes, föreligger därom ett andra intyg i ett ännu bevarat mynt. Detta framställer å adversen bilden en face av en man med krona och spira samt med omskriften: Olypiv, å reversen, så vitt man kan se av den otydliga framställningen, ett öppet flygelaltare. Myntet är slaget i Lund ⁵⁾. Olofs ställning till Eskil framgår av en i *Annales Lundenses* och annorstädes

¹⁾ Saxo II, 667.

²⁾ Senast av Steenstrup i *Danmarks Riges Historie* I, 557.

³⁾ S. R. D. III, 433.

⁴⁾ M. G. SS. XVI, 401; XXIX, 204, 224; S. R. D. I, 252; II, 435; IV, 225.

⁵⁾ Hauberg, *Myntforhold og Udmyntninger i Danmark indtil 1146*, s. 60;

förekommande, av Saxo oberoende notis; under 1141 heter det här, att ärkebiskop Eskil ställde Olof gisslan¹⁾. För följande år har Vitskölårboken en temligen korrumperad notis, som även annorstädes, mer eller mindre förändrad, återfinnes: »tre gånger under vintern var strid vid Dystlig(!), och under ett år kämpades det åtta gånger och ständigt flydde Olof för Erik»²⁾. Om Olofs nedhuggande av Rig berättas tidigast i Rydårboken, otvivelaktigt efter Saxo³⁾; om Olofs död i de flesta annalverk så gott som likordigt under år 1143⁴⁾.

Anteckningarna i Nekrologiets Konungalista och myntet från Olofs tid visa, att Olof icke kan ha varit någon hastigt kommen och hastigt gången tronkrävare; han har, vad i belysning av myntslagningen säkrare och tydligare framgår än av Saxo, lyckats sätta sig verkligen fast i Lund, ärkebiskopens residens och huvudmyntorten i Danmark, och där hållits för konung. Enligt Saxo har Olof rest upprorsfanan vid tiden för Erik Lams val och Eskils ärkebiskopstillträde; uppgiften i Nekrologiets Konungalista, som eger vitsord före Saxo, visar, att det skett först i Erik Lams tredje regeringsår. Detta regeringsår kan icke ha räknats börja förrän den 18 september 1139 — först denna dag två år tidigare braktes Erik Emune om livet⁵⁾ — och i Eskils brev den 8 augusti 1139 hänföres också datum för brevet till Erik Lams andra regeringsår⁶⁾. Men å andra sidan måste det tredje regeringsåret och Olofs uppror, förutsatt riktigheten av Saxos uppgift om att Olof var den som dödade Rig, ha ansetts vara börjat före den 18 oktober 1139, då enligt den samtida notisen i Memoriale fratrum Rig denna

¹⁾ M. G. SS. XVI, 401; XXIX, 204; S. R. D. II, 435; IV, 225.

²⁾ S. R. D. I, 252; II, 435, 613; IV, 226; M. G. SS. XVI, 401; XXIX 224. Jmfr Curt Weibull i Historisk tidskrift för Skåneland VI, 180.

³⁾ M. G. SS. XVI, 401; S. R. D. I, 252.

⁴⁾ S. R. D. I, 369; II, 166, 435, 613; III, 260; IV, 226, 287; M. G. SS. XVI, 401; XXIX, 204, 224.

⁵⁾ S. R. D. III, 457; Pommersches Urkundenbuch I, 495. Jmfr Lauritz Weibull i [Dansk] Historisk Tidsskrift VIII: 2, 182, 183.

⁶⁾ Diplomatarium Arna-Magnæanum I, 246.

dag blev dödad ¹⁾. Rigs död och striderna på Sjælland förläggas emellertid av Saxo icke till början av kampen mellan Erik Lam och Olof, utan inemot slutet; även i denna punkt är sålunda Saxos kronologi oriktig. Därmed är hela händelse-sammanhanget, sådant det framträder hos honom, rubbat.

Vad särskilt Saxos skildring av Eskil angår, är denna liksom allt vad han skrivit om honom, genomadad av en omisskänlig antipati. Den store ärkebiskopen sviker de gisslan han satt och bryter hänsynslöst sina löften; han går från nederlag till nederlag och saknar varje förutsättning för krigarens värv. Ytterligare ett förhållande undgår i detta sammanhang icke: likheten i händelseförloppet, då det gäller Eskil och Olof och då det senare gäller Eskil och Sven Grathe ²⁾. Man misstänker en dubbling. Liksom Eskil sviker Olof för Erik Lam, låter Saxo honom några år senare svika Sven för Knut Magnusen; Erik och Knut komma båda seglande över till Skåne med sina flottor, ingendera går i land, och vid båda tillfällena blir Eskil besegrad på stranden av dem, till vilka han brutit sin ed, Olof och Sven.

Den upplösning av förhållandena i det danska riket, som Olof Haraldsens uppträdande mot Erik Lam förde med sig, har varit djupt ingripande, och Roskildemannen, som skrev de avslutande raderna i sin krönika under intrycket därav, ser också i Erik Lams regering »tillintetgörelsen på en gång av riket och sacerdotiet» — *adnichilatio regni et sacerdotii*. Men upplösningen har varit snart övergående;

¹⁾ S. R. D. III, 460. — Rydårboken (M. G. SS. XVI, 401), Essenbæksårboken (M. G. SS. XXIX, 224), Den dansk-svenska krönikan 826—1415 (S. R. D. I, 388) och Visbyårboken (S. R. D. I, 252) hänföra, tydligen på grundval ytterst av Saxo, Rigs död till samma år som Olofs eller 1143. — En äldre tids historici såsom Huitfeld och Langebek i S. R. D. III, 460, och ännu Helveg, Den danske Kirkes Historie til Reformationen I, 345, följa den samtida uppgiften i *Memoriale fratrum*; en senare tids historiska författare, såsom Steenstrup i Danmarks Riges Historie I, 559, och Hans Olrik, Konge og Præstestand i den danske Middelalder II, 27, ge i denna punkt utan vidare vitsord åt Saxos kronologi.

²⁾ Saxo II, 674.

den man, som fortsatte krönikan, talar om att vid Erik Lams död ett stadigt lugn var åvägabrakt¹⁾; för kyrkan, särskilt den skånska, har i varje fall utvecklingslinjen ånyo snart varit i stigande.

De tjänster och den trohet ärkebiskop Eskil visade Erik Lam lemnades icke obelönade av denne: de resulterade å ena sidan i en ökning av hans eget patrimonium, å den andra av ärkebiskopsstolens rättigheter. Det är möjligt, att Saxo kronologiskt oriktigt placerar den godsdonation han låter Erik Lam skänka Eskil, efter det att denne begivit sig från Olof till konungen på Sjælland: sjelva donationen, som tillkom ärkebiskopens patrimonium, är i varje fall säker. Donationen var, som så vanligt i denna tid, av prekarisk art; den utgjordes av det betydande krongodset Esrom i Nordsjælland, ett gods, säger ärkebiskopen, som senare lade det till en av sina stora klosterstiftelser, »rikt på förmåner av många slag, åkrar, skogar, vattendrag och fisken, ängar och betesmarker»²⁾. Ärkebiskopsstolens vinst var än mera betydande än Eskils egen; den skulle redan från början komma att utgöra en af de säkraste ekonomiska grundvalarne för det lundensiska archiepiskopetet.

Man har i fråga om tiden för tillkomsten av den lundensiske ärkebiskopens mynträtt sedan gammalt utgått från den tidigare behandlade uppgiften i Liber daticus, enligt vilken Erik Ejegod gav till S:t Laurentius fjerdedelen av staden³⁾, och i denna fjerdedel ansett även fjerdedelen av

¹⁾ S. R. D. I, 386.

²⁾ Codex Esromensis, 135, 86. — I sitt stadfästelsebrev å Erik Lams donation av Esrom säger Sven Grathe, att Eskil villam p̄fatam ab antecessore meo Herico rege precariando acquisiuit, och att stadfästelsen sker, quamlibet regalis maiestas talem donacionem legittime quidem datam uix ferre posset. Hos Hans Olrik, Konge og Præstestand i den danske Middelalder II, 28, erhåller detta den uttolkning, att Erik Lam genom mageskifte överlät till Eskil krongodset Esrom och att det här mera rörde sig om en gåva än ett byte. Till institutet precarium är här icke hänsyn tagen; att det skulle kunna vara fråga om ett mageskifte är uteslutet.

³⁾ Jmfr ovan s. 159.

myntet ingå ¹⁾). Uppfattningen hävdas ännu av Hauberg ²⁾ och går utan tvivel ytterst tillbaka till Saxo: då denne i samband med fjerdedelen av sakfallet och midsommargälden omtalar även fjerdedelen av det kungliga myntet såsom tillkommande ärkebiskoparne, har man temligen fritt tolkat detta såsom avseende vad Liber daticus kallar fjerdedelen av staden Lund ³⁾). Uppfattningen kan emellertid icke vara hållbar. Utmyntningen var visserligen förlagd till Lund, men den var en allmän, konungen tillkommande, icke en till lokaliteten såsom sakfallet och midsommargälden knuten rättighet, och man finner också i Valdemar II:s privilegiebrev för ärkebiskopsstolen den 13 maj 1213 såsom olika privilegietitlar upptagna å ena sidan fjerdedelen av Lund, å den andra fjerdedelen av myntet därstädes ⁴⁾).

En fingervisning om den tidpunkt, då en privilegierad mynträtt tidigast kan konstateras för ärkebiskopen av Lund, giver det här anförda privilegiebrevet: enligt detta har ärkebiskopen i Eskils tid innehaft fjerdedelen av myntet i Lund. Tidpunkten låter sig närmare bestämmas på grundval av själva myntmaterialet. Å de talrika mynten från Lund före Erik Lam söker man förgäves någon antydning om biskopen såsom myntherre; i varje fall är detta förhållandet under hela den föregående delen av 1100-talet. Men med Erik Lams utmyntning inträder plötsligt en förändring. Konungens

¹⁾ Hammar, 50; Weeke i Lunde Domkapitels Gavebøger, 173; Hans Olrik, Konge og Præstestand i den danske Middelalder I², 132.

²⁾ Hauberg, Myntforhold og Udmyntninger i Danmark indtil 1146, s. 62; Danmarks Myntvæsen i Tidsrummet 1146—1241, s. 5. — Johannes Steenstrup, Studier over Kong Valdemars Jordebog, sluter sig, s. 144, närmast till Hammar, men säger s. 223: »Endelig havde Bispen i Lund af Knud den Hellige eller af Erik Ejegod faaet en Fjerdedel af Mønten i Lund».

³⁾ Saxo II, 580: quartam regii numismatis, quartam suæ in cives exactionis, quartam æstivi census portionem ei, qui pro tempore loci antistes exstiterit, muneris loco perpetuo jure possidendam [Canutus] concessit.

⁴⁾ Rep. dipl., 17: Largitiones, quas ecclesia b. Laurentii temporibus dn. E. archiepiscopi et dn. Absolonis archiepiscopi obtinuit, inconcusse possedit, videl. quartam partem civitatis Lundensis et quartam partem monete et Liuffnes H. cum omni integritate juris regii eidem ecclesie presidenti necnon et ejus successoribus dn. Andree archiepiscopo confirmamus.

bild kvarstår visserligen å adersen; å reversen insättes däremot en bild av ärkebiskopen eller där denne någon gång saknas, bilden av ett S:t Laurentius betecknande föremål, under de närmast följande hundra åren ett altare, en kräckla med tillskrivet ärkebiskopsnamn, en kyrkofasad ¹⁾. Förhållandet har väl icke undgått en myntkännare som Hauberg, men han ser det i belysning av anteckningen i Liber daticus om Erik Ejegods gåva till S:t Laurentius av fjerdedelen av staden Lund och finner däri endast ett karakteristiskt vittnesbörd om de andliges växande makt vid sidan av svagheten hos en oduglig konung; anbringandet av dessa framställningar å reversen står för honom såsom en personlig inrymmelse, en sorts utvidgning av en redan existerande mynträtt ²⁾. Men denna s. k. utvidgning av mynträkten är i själva verket icke endast för ärkebiskopssätet i Lund, utan även för två av de tre andra biskopssätena i Danmark, vilka haft del i utmyntningarne, Roskilde och Ribe, det första säkra intyget om deras andel däri ³⁾; för det tredje, Slesvig, visar sig utvidgningen direkt sammanhänga med själva myntprivilegiets utfärdande ⁴⁾, och

¹⁾ Hauberg, Myntförhold og Udmyntninger i Danmark indtil 1146. Tab. XIII; Danmarks Myntvæsen i Tidsrummet 1146—1241. Tab. I—V.

²⁾ Hauberg, Myntförhold og Udmyntninger i Danmark indtil 1146, s. 60, 64; Danmarks Myntvæsen i Tidsrummet 1146—1241, s. 4.

³⁾ Enligt Hauberg, Myntförhold og Udmyntninger i Danmark indtil 1146, s. 62, och Danmarks Myntvæsen 1146—1241, s. 5, ha även biskoparne i Roskilde och Ribe långt före den tid, då deras bilder eller symboler framträda å mynten, haft andel i utmyntningarne. För biskopssätets i Roskilde vidkommande anser han denna andel härröra från slutet av 1000-talet; stödet är emellertid endast det, att i biskopssätets jordebok från slutet av det fjortonde århundradet läses, att biskopen från gammal tid har en fjerdedel av staden med all kunglig rätt och att tredjedelen av Sjællands mynt tillhör honom (Item quarta pars ciuitatis Roskildensis cum omni integritate juris regii est episcopi ex antiquo. Item tercia pars monete Selendensis attinet episcopo Roskildensi). Vid samma tid antager han, att kronan till biskopssätet i Ribe avstått sin halva myntinkomst; varje annan bevisgrund saknas emellertid här än att vid denna tid kronan skall ha överdragit mynträkten till de andra biskopssätena. — Enligt Steenstrup, Studier over Kong Valdemars Jordebog, 222, förskrev sig biskopens av Ribe rätt till hälften av myntet i Ribe från Knut den stores tid. Jmfr Kinch, Ribe Bys Historie I, 11, 51.

⁴⁾ I sitt gåvbrev till S:t Peter i Slesvig 1175 giver Valdemar I till

det lärer under sådana omständigheter icke kunna betvivlas, att även för Roskilde, Ribe och Lund de biskopliga mynt-rättigheternas tillkomst indiceras av de biskopliga framställningarnes första förekomst å mynten. Medan för Roskildes vidkommande den biskopliga mynträkten härrör från Valdemar I:s tid ¹⁾, för Ribes som det synes, redan från kung Niels' ²⁾, har ärkebiskopen erhållit privilegiet å sin fjerdedel av myntet i Lund i Erik Lams.

denna kyrka och biskopsstolens bruk halvdelen av myntet i samma stad (Slesw.-Holst.-Lauenburg. Regesten und Urkunden I, 70: *Ecclesie beati Petri Slesvicensi in usus videlicet episcopales dimidium fabricae monetariae eiusdem civitatis . . . in perpetuum conferimus*). I betraktande av Valdemars regeringstid (1157—1182) och de sex mynttyper för Slesvig, som bevarats från denna, är det i full överensstämmelse med vad man har att vänta, att endast å reversen till en av dem förekommer en framställning hänförande sig till biskopen som myntherre (Hauberg, Danmarks Myntvæsen i Tidsrummet 1146—1241. Tab. III n:o 58—63).

¹⁾ Hauberg, Danmarks Myntvæsen i Tidsrummet 1146—1241. Tab. II n:o 5—16.

²⁾ Hauberg, Myntforhold og Udmyntninger i Danmark indtil 1146. Tab. XIII n:o 14. — I året 1151 överlät Sven Grathe till biskopen i Ribe, liksom det också varit överlåtet till hans företrädare, hälften av all kunglig rätt, som i staden Ribe tillkomme konungen, dessa tre undantagna: »forban», strandvrak och 40 marks böter (Samling af Adkomster, Indtægtsangivelser og kirkelige Vedtægter for Ribe Domkapittel og Bispestol, udg. af O. Nielsen, 28: *Tradimus quoque decretum, quod posteritatem latere nolumus, quomodo episcopo ecclesie predictae concedimus, sicut et suis ante concessum est predecessoribus, dimidium cuiuslibet iuris regii, quod in ciuitate Ripensi ascriptum est regie potestati, tribus hiis exceptis: forban, strandvræch, jus xl marcharum*). Mynträkten är väl här icke uttryckligen nämnd, men den måste givetvis innefattas i vad som i brevet kallas all kunglig rätt, tillkommande konungen i staden Ribe; till yttermera visso är uttryckssättet detsamma i de påvliga och kungliga stadfästelsebrevens å biskopens i Ribe privilegier 1193, 1196 och 1229 (Samling af Adkomster etc., 3, 1, 4), alltså vid tidpunkter, då biskopen veterligen hade andel i myntet. Å Ribemynten finnes nu biskopens bild eller symbol utom å myntet från kung Niels' tid — från Erik Emunes, Erik Lams och Knut V:s är intet mynt bevarat — å mynten från Sven Grathes tid, Valdemar I:s och Knut VI:s och å de tre av de sju typerna från Valdemar II:s tid — mynträkten frångick genom mageskifte biskopsstolen 1234 (Hauberg, Danmarks Myntvæsen i Tidsrummet 1146—1241, s. 7; Tab. I n:o 14—15; III, n:o 52—57; IV n:o 19—23; VI n:o 36—42, där den kronologiskt riktiga ord-

Källorna lemna inga uppgifter om storleken av den vinst, vilken ärkebiskopens av Lund mynträtt under Eskils tid kan ha inbrakt, och de beräkningar, som i detta samman-

ningen i betraktande av upphörandet av Ribebiskopens mynträtt 1234 bör vara 39—40, 37—38, 41—42).

Hauberg, Danmarks Myntvæsen i Tidsrummet 1146—1241, s. 10, uttalar, att det synes, som om det stundom under Valdemar II:s tid varit myntpreglarne tillåtet att såsom namnbeteckning anbringa deras bokstavsmärken å mynten, och anför, att sedan Valdemar II år 1234 blivit ensam herre över inkomsten av myntet i Ribe, det å reversen till vissa ansenliga, där utmyntade penningar med ensartad, från de tidigare mynten ganska skild pregel ses i mitten ett bokstavsmärke, A, E, O, eller II (Tab. VI n:r 41—42). »Disse Bogstaver kunne vanskelig forstaas anderledes end som Myntprägernes Navnemærker. De kunne ikke have betegnet Myntmesternavne, da der er for mange af dem. Ejendommeligt er det, at Bogstavet E ikke er stillet opret, men er liggende. O. Det kunde tænkes, at det er gjort af Hensyn til den udvalgte Kong Erik (Plovpenning), for at ikke Myntprægerens Bogstavmærke skulde kunne forvexles med hans.» Hauberg slutar med att uttala, att de två I'en efter hans förmenande beteckna ett dubbelnamn.

Det ligger nära att sammanställa den tolkning Hauberg här ger av de å Valdemar II:s Ribemynt anbrakta bokstavsmärkena med den tolkning han i Myntförhold og Udmyntninger i Danmark indtil 1146, s. 51, lemnar av den å vissa mynttyper från Sven Estridsens tid förekommande bokstaven E, vilken än uppträder »spredt i Præget» (Tab. VIII n:o 13; X n:o 47), än i två rader, vardera innehållande 4—8 efter varandra ställda E (Tab. VIII n:o 11—14). Sistrånåda typ är enligt Hauberg självständig; den ger ingen symbolisk framställning, hemtad från utländska mynt. »Bogstavet E findes saa hyppig anvendt, at det nødvendigvis maa indeholde en bestemt Hentydning, og denne har formentlig været til Svend Estridsens kongelige Moders Navn.»

Ingendera av de här berörda tolkningarne av bokstavstecknen å Valdemar II:s och Sven Estridsens mynt kan vara riktig. De å dessa mynt förekommande bokstavstecknen äro inga E, utan typiska omegatyper, sådana dessa i vexlande utformning möta å medeltida mynt (jmf F. Friedensburg, Die Symbolik der Mittelaltermünzen I, 61), och antingen de å mynten förekomma ensamma, i grekisk eller latinsk bokstavsskrift, eller tillsammans med A, avse de överallt detsamma, att i anslutning till Uppenbarelsebokens kap. 1 vers 8 vara beteckningar för gudomen, i första hand återlösaren, »begynnelsen och änden, som är, som var och som komma skall, den allsmäktige.» Vad de s. k. I'en å Valdemar II:s Ribemynt angår, äro de icke heller några I. Så vanlig dessa teckens sakramentala karakter än är icke minst å de äldre danska mynten, beteckna de här tvivelsutan två romerska ettor och Valdemars ordningsföljd bland konungarne av detta namn. Jmfr Liber census Danie. Kong Valdemars Jordebog, udg. af O. Nielsen, 44.

hang anstälts på grundval av de i Kung Valdemars jordebok uppförda myntposterna¹⁾, avse en allt för sen tid för att här, även om de vore riktiga, kunna komma i betraktande. Lund var emellertid den förnämsta myntorten i det danska riket, väl i Norden; det säger sig sjelv, att den vinst, som i slag-skatt och vexelavgifter och på grundval av eventuella myntförsämringar influtit ur fjerdedelen av dess mynt, måste ha varit utomordentligt betydande. De ekonomiska förmåner ärkebiskopen redan tidigare innehade och till vilka i första hand hörde fjerdedelen av staden Lund, skatten av Bornholm och ett vidsträckt godscomplex, ha varit ansenliga nog, men först nu stego inkomsterna vida över de dagliga behoven. Ett särskilt verk för den ärkebiskopliga drätseln omtalas, den ärkebiskopliga kameran, camera pontificalis²⁾. Tillgångarne voro sådana, att Eskil på en enda resa till Clairvaux — uppgiften härrör ur hans egen mun — kunde använda över 600 mark silver, en summa, som även i S:t Bernhards stiftelse verkade imponerande³⁾; på ett sätt, som även ute i den stora katolska kristenheten skulle kallats storslaget, blev det honom möjligt att med de ansenliga tillgångar, som stodo till buds, frikostigt sörja för sin kyrkas utveckling.

Det är särskilt två linjer, som i detta hänseende låta sig följa: Eskils verksamhet för S:t Laurentius i Lund och hans verksamhet för klosterväsendets utbredning.

Om Eskils verksamhet för S:t Laurentius yttra bröderna i kaniksamfundet där redan 1145 och upprepa orden ännu mot slutet av hans archiepiskopat: »Denne vördade Guds hus' föreståndare, vilken i sin faders och farbroders ställe från en kyrkans son blivit dess fader, gjorde allt för att på ett lysande sätt bevara och fullända vad hans lysande företrädare satt i verket; han var icke blott den utmärkte mannens närmaste efterträdare i regementet, utan också den närmaste efterföljaren i att efterlikna hans dygder.⁴⁾»

¹⁾ Hammar, 50.

²⁾ D. S. I, 50.

³⁾ Bernardi vita lib. IV cap. 4 n:o 25.

⁴⁾ D. S. I, 49, 52.

Kaniksamfundet i Lund hade, såsom tidigare framhållet, före Eskils tillträde till archiepiskopatet endast två digniteter: preposituran och dekanatet¹⁾. Av dessa var den förstnämnda sedan länge väl tillgodosedd; till den senare hörde endast 6 $\frac{1}{2}$ bol. Eskil beredde i Erik Lams tid denna dignitet en trygg ekonomisk grundval: han lade till densamma utöver vad den förut innehade Skårby kyrka med dennas tre bol i sjelva kyrkobyen ävensom det till kyrkan hörande Guthers kapell, jämte tionder, inkomster och biskoplig ränta; därtill all tionde av kyrkans gård i Skårby. Två digniteter gjorde emellertid icke längre tillfyllest vid ärkebiskopskyrkan för Norden. Eskil lade till dem ännu två: archidiakonatet och skattmästarembetet, thesaurariat. Det förra upprättade han på de av ärkebiskopens domsrätt i Lund härflytande inkomsterna — *de causis et justitia episcopali memorate ciuitatis*; till det senare, som utsöndrades från kustodens embete, anslog han Strö kyrka med tionder, inkomster och biskoplig ränta jemte hela tionden av kyrkans gård²⁾.

Vid sidan av de nya digniteterna inrättade Eskil under början av sitt archiepiskopat även trenne nya prebenden på grundval av inkomster tillkommande ärkebiskopsbordet: ett diakonprebende om 5 $\frac{1}{2}$ bol och 2 mark av öskatten, ett subdiakonprebende om 2 bol, 3 delar av ett annat samt 2 mark av öskatten, och ett sacerdotalprebende om 4 bol, 25 örtugar jord och 3 mark av samma skatt. Till ett förut stiftat sacerdotalprebende gav ärkebiskopen dessutom 2 mark av stads- och 1 mark av öskatten³⁾, egentligen endast en stadfästelse på Askers tidigare donation, till koret 3 mark, till ett subdiakonprebende 1, till ett annat 2 mark av stads- och 1 av öskatten. För Laurentiibrödernas samfällda behov sörjde han samtidigt genom att till gemensamt bruk skänka

¹⁾ Jmfr ovan s. 167.

²⁾ D. S. I, 50.

³⁾ Detta presbyterprebende, *prebenda presbiteralis de cripta*, är ännu i Midsommargäldslistan tilldelat de ovan upptagna marken av stads- och öskatterna. S. R. D. III, 424.

dem de två gårdarne Alnarp och Balingslöv med alla deras tilligganden; han gjorde det, heter det, för att bröderna på årsdagen av hans begravning skulle njuta en kärleksgåva och hans minne leva i fred och evig välsignelse. I samband med en ny bestämmelse, enligt vilken kantorerna på vissa högtidsdagar med festprydda stavar i händerna skulle leda koret och två av bröderna i ärkebiskopens ställe säga litanian *Christus vincit*, gav Eskil föreskriften, att innehavarna av officierna på dessa dagar ur ärkebiskopens hand skulle emottaga en närmare angiven, ej oansenlig kärleksgåva; 3 mark skulle därjämte årligen utdelas inom klostret. Till det *beneficium scholarum*, som av gammalt funnits, men om vilket endast är känt, att 2 mark voro anslagna därtill, gav han ytterligare 9 mark årligen av den ärkebiskopliga kammaren, de 6 att utgå av ärkebiskopens skatt i Lund, de 3 av ön Bornholm. Givarens sinnelag röjer sig i de ord, med vilka donationen gjordes: det var för att till hans minne och själabot tillträde till skolan skulle stå öppet för alla och envar; ingenting, föreskrev han, finge i detta stycke ytterligare krävas av fattige och främlingar ¹⁾).

De här avhandlade anordningarne vid S:t Laurentius voro av Eskil slutförda den 1 september 1145. Därmed var, redan vid början av hans archiepiskopat, den organisation av kaniksamfundet, som grundlagts under Ricwald och vidare utvecklats under Asker, förd fram mot den »fulländning», om vilken Laurentiibröderna tala. Men den frikostighet de ökade tillgångarne satte Eskil i stånd att utöva mot kaniksamfundet i sin närmaste omgivning var därmed icke uttömd. Under den följande tiden av sitt archiepiskopat har han upprättat två nya subdiakonprebenden med talrika därtill hörande godsbesittningar, till brödernas gemensamma bruk anslagit ännu en gård, Nevitshögs gård, och »i from frikostighet» tillerkänt dem tionden icke endast av de gårdar han sjelv givit utan även av de tidigare erhållna. ²⁾ Den del av stads-

¹⁾ D. S. I, 50, 52; S. R. D. III, 429. Jmfr Lauritz Weibull i *Historisk tidskrift för Skåneland* IV, 275.

²⁾ D. S. I, 50, 58.

och öskatten, som tillkom bröderna, var därmed vuxen till 26 mark årligen¹⁾; prebendernas antal genom hans försorg stigit från tretton till tjugo²⁾. Det hela gav bilden av en organisation, som i vissa avseenden var jämförlig med motsvarande vid de stora dömerna i Tyskland; i Norden har den varit enastående och belyses bäst av det förhållande, att ännu år 1248 kapitel flerstädes helt saknades vid stiftskyrkorna i Sverige och att den påvlige legaten Vilhelm av Sabina av denna anledning kunde föreskriva, att sådana skulle inrättas och bestå åtminstone av en prelat och fem vid kyrkan residerande kaniker³⁾.

Med den utveckling prebendeväsendet i Lund genom dessa Eskils dispositioner tog visade det sig redan tidigt nödigt att träffa en ordning ifråga om sättet för kanikernas erhållande av de med så olika förmåner, som fallet var, utrustade prebenderna. Det kan icke vara tvivel om att ärkebiskopen i regel var och allt fortfarande förblev i besittning av kollationsrätten till själva kanonikaten; men han upphävde förbindelsen mellan dessa och bestämda prebenden och tillerkände kanikerna — ett steg i deras emancipation — optionsrätt efter senium, det äldsta stadgande av detta slag, som överhuvud är känt⁴⁾.

Samma dag, då efter utfärdandet av denna bestämmelse organisationen vid kaniksamfundet i det väsentliga var avslutad, den 1 september 1145, hade även genom Eskils försorg ett annat stort verk förts till sin fullbordan: ärkebiskopens

¹⁾ D. S. I, 51.

²⁾ Såsom i Historisk tidskrift för Skåneland IV, 275, redan framställt, äro de i Prebendelistan uppförda prebenderna 13—14 (S. R. D. III, 430), stiftade av Eskil den 1 september 1145 (D. S. I, 52), med ändrat godsbestånd, identiska med de i notitien från ärkebiskopens senare tid omnämnda, efter sacerdotalprebendet Björkeberga upptagna diakon- och subdiakonprebenderna (D. S. I, 50). Med de i samma notitia med orden: due prebende in ciuitate iuxta claustrum, noterade avses tydligen de omedelbart därefter närmare specificerade två av Eskil stiftade subdiakonprebenderna.

³⁾ D. S. I, 348, 349.

⁴⁾ D. S. I, 53. Jmfr Hinschius, System des katholischen Kirchenrechts II, 615; Schneider, Die Entwicklung der bischöflichen Domkapitel, 112.

och kaniksamfundets kyrka i Lund. Över Askers krypta och vidare vesterut stod nu en övre kyrka, och »i sitt hjertas glädje», efter att dessförinnan ha tillkännagivit de donationer och anordningar han gjort, vigde Eskil denna dag byggnaden »åt den heliga och obefläckade jungfru Maria och den helige martyren och leviten Laurentius.» »Ett stort antal biskopar, furstar, adelige, klerus och menighet» hade infunnit sig. Från Sverige hade mött Gislo av Östergötland och Ötgrim av Vestergötland, den svenske jarlen Erik och hans söner Karl och Knut, Knut den heliges dottersöner, av vilka Karl med tiden måg till ärkebiskop Eskil. Episkopatet i Danmark var representerat av Asser av Sjælland och Herman av Slesvig, konungasläkten av Sven Eriksen (Grathe) och Knut Magnusen. Sjelv vigde Eskil högaltaret; han visade för de församlade de klenoder och klädnader han skänkte till pryndandet av kyrkan och altaret, nedlade dem på det senare och inlade däri en kostbar samling av relikier. Det högra altaret i kyrkan blev av Gislo vigt till den helige Vincentius och Albanus; det mottog relikier av dessa ävensom av andra helgon. När årsdagen efter Eskil hade vigt det venstra altaret till martyrerna Stephanus och Mauritius och i detsamma inlagt relikier av dessa och andra helgon, voro de grundläggande sakramentala handlingarne brakta till avslutning ¹⁾).

Den domkyrka Eskil vigde var i första hand hans företrädares, ärkebiskop Askers verk, men dess fullförande hade tagit även sju år av hans eget archiepiskopat. Sådan denna kyrka, en skapelse av den då redan bortgångne Donatus ²⁾), tedde sig på invigningsdagen, var den med sin rika, ur lombardisk konst ytterst härflytande skulpturverld och sin imponerande formgivning ³⁾) icke blott den praktfullaste, utan också den största byggnad, man ditintills sett i Norden; först på

¹⁾ D. S. I, 52; S. R. D. III, 455.

²⁾ Lauritz Weibull i Historisk tidskrift för Skåneland VI, 429.

³⁾ Jmfr för domkyrkans skulptur och arkitektur särskilt Brunius, Lunds domkyrka; Wrangel i Aarbøger for nordisk Oldkyndighed II: 25; Rydbeck, Studier i Lunds domkyrkas byggnadshistoria.

andra sidan det breda landbälte utmed Östersjöns sydkust, som venderna innehade, erbjödo sig motstycken. Byggnaden svarade icke längre till den beskrivning på kyrkorna i Skåne, som Herbord ger i sin skildring av Otto av Bamberg: humiles et vili scemate — låga och av oansenlig skapnad¹⁾. Den dominerade land och stad; den var det yttre tecknet på den makt, som rymdes inom dess murar: den nordiske ärkebiskopens och hans kyrkas.

Den verksamhet Eskil, med anlitande av de rika hjälpkällor, över vilka han förfogade, utövade till fromma för kaniksamfundet och domkyrkan i Lund, var trots dess storlagenhet icke den som i första hand fäste samtidens uppmärksamhet vid hans person. I vida högre grad var detta fallet med hans verksamhet för klosterväsendets utbredning. Hans strävanden buros här på helt annat sätt upp av en dominerande tidsströmning, och framför allt bröderna i Clairvaux och Prémontré och de talrika klostर्सamfund, som utgått från dessa orter, sörjde för att vad han här uträttade kom till världens kändedom.

Det berättas i *Exordium magnum ordinis Cisterciensis*, möjligen efter uppgifter av Eskil sjelv, att då han i sin första ungdom studerade i Hildesheim, han en gång föll i en svår sjukdom och uppgiven av läkarna, redan hade mottagit den sista smörjelsen. I andanom tyckte han sig då förd genom en brinnande byggnad och plötsligen stå inför ett kungligt palats; inkommen i detta, såg han framför sig himladrottningen sittande i strålglansen på sin tron och omkring henne bland andra tre män, i vilka han igenkände biskopen av Hildesheim, dekanen och en annan kyrkans tjänare där. Under tårar bad han dem om deras förböner hos himladrottningen, och då han till slut vunnit hennes öra och lovat att utföra vad helst hon befallde, blott hon icke skickade honom tillbaka i eldslågorna, bjöd hon honom att i lösen giva sig fem skeppor av olika slags säd. Då han återkommit till sig sjelv och äntligen var i stånd

¹⁾ Monumenta Bambergensia, ed. Ph. Jaffé, 822.

att berätta vad som hänt honom, tolkade en drömkunnig klerk hans syn så, att han, då han engång nått en av kyrkans högsta värdigheter, hade att till Guds och den heliga jungfruns ära grunda fem kloster av skilda ordnar, vart och ett med minst tolv medlemmar ¹⁾).

Redan såsom biskop i Roskilde har Eskil gjort en första början till den verksamhet, som i denna legendariska uppteckning säges ha förebådats honom. Peder Bodilsen, hans bröder och moder hade 1135 stiftat benediktinerklostret S:t Peder i Næstved; på samma gång Eskil stadfäste foundationen, tillerkände han klostret kyrkorna i Næstved, Tjæreby och Haslev med tilligganden och biskoplig ränta, biskopstionden av en del av Tybjerg härad och tionden av alla brödernas egendommar i Roskilde stift ²⁾). Med de nya möjligheter Eskil såsom ärkebiskop erhöll kunde han på helt annat sätt följa sin kallelse och övergå till grundandet av egna klosterstiftelser.

Av alla de klosterordnar, som förra delen av det tolfte århundradet såg uppstå, voro inga av den betydelse och kunde inga glädja sig åt en så hastig och vidsträckt utbredning som cistercienserna och premonstratenserna. Från det ögonblick den helige Bernhard 1113 inträtt såsom medlem i Hugo av Champagnes kloster i Citeaux var den förra ordens stora framtid given; redan följande år anlades dotterklostret i Clairvaux, vars abbot Bernhard blev, och trots den rigoristiska tillämpning cistercienserna gåvo åt benediktinerregeln, gick ordens utbredning därefter med den rivande fart, att generalkapitlet redan tjugo år senare nödgades påbjuda, att endast de kloster, som hade sextio munkar, finge anlägga dotterkloster. När vid Bernhards död 1153 kongregationen sedan länge var bliven en faktor i världshändelserna och dess gregorianska, under klosterlivets tukt utformade idealer nått en dominerande ställning, hade de till denna anslutna stiftelserna vuxit till ett antal av 343.

¹⁾ Exordium magnum ordinis Cisterciensis. Dist. III, cap. 25.

²⁾ Diplomatarium Arna-Magnæanum I, 5.

Premonstratenserorden, grundad av Norbert av Xanten, den senare ärkebiskopen av Magdeburg, följde i motsats till cistercienserorden augustinerregeln; men dess stiftare och hans korherrar voro i själva verket icke mindre besjälade av munklivets idéer än någonsin S:t Bernhard, och den enorma utbredning orden vann under de närmaste trettio åren efter sin stadfästelse 1120 förvärvade åt henne ett inflytande, som stiftaren i de tider, då han ännu var en vandrande tiggare-apostel, aldrig ens i sina djervaste drömmar kunnat förutse.

Med Norbert har Eskil näppeligen trätt i personlig förbindelse; premonstratenserordens stiftare var död redan 1134. Men så mycket närmare har det förhållande varit, i vilket Eskil stått till den helige Bernhard. »Den storsinte mannen, danernas utomordentligt ansedde ärkebiskop Eskil», säger Gaufridus vid mitten av 1150-talet i sin biografi över Bernhard, »vördade vår helige fader med en enastående kärlek och egnade honom en varmt beundrande hängivenhet. Han nöjde sig icke med att se honom i hans söner, det heliga brödrakonvent, han åstundat och om vilket han fått löfte för ett nytt kloster, som han uppfört; en häftig längtan efter att personligen råka honom tog överhand, och den mäktige mannen, som i det danska öriket i andliga som världsliga ting hade en makt som ingen, utsatte sig med prisgivande av allt sitt för en mångfald av faror och mödor; från jordskivans gräns kom han till Clairvaux så ödmjuk och upphöjd som endast den kan vara, för vilken icke endast begäret efter visdom, utan trons iver och hängivenhetens fullhet är det dragande». Gaufridus berömmar i fortsättningen Eskil för det sätt, på vilket han i Clairvaux uppträdde icke endast mot Bernhard, »till vilken han på ett enastående sätt såg upp, utan även mot de minsta av bröderna»¹⁾; han kom, säger han på ett annat ställe, icke blott för att höra visdomens ord ur denne nye Salomons mun, utan också för att vinna hans råd och hjälp²⁾. Tidigare hade Bernhard sjelv ut-

¹⁾ Bernardi vita lib. VI, cap. IV n:o 25.

²⁾ Stephani Baluzii Miscellanea V, 454.

talat, att han var stolt över den vänskap Eskil skänkte honom ¹⁾; efter besöket i Clairvaux — det föll i Bernhards sista levnadsår — kallade bröderna där den helige Bernhard för Eskils vän ²⁾).

Det är svårt att säga, vilken av de båda ordnarne, cistercienser- eller premonstratenserorden, som stod ärkebiskop Eskil närmast. Men början av sin verksamhet såsom klostergrundläggare egnade han i varje fall åt den förra. Tvenne kloster, det ena i Skåne, det andra på Sjælland, bära vittnesbörd därom.

Det skånska klostret förlades av Eskil, i överensstämmelse med de av Bernhard uttalade principerna, till en avskild och bördig dalgång, till Herresvad i Rönneådalen. Det grundlades, så vitt man kan se, år 1144, väl samtidigt med de båda, säkerligen icke utan Eskils bistånd tillkomna svenska klostren i Alvastra och Nydala ³⁾. Men medan de senare voro döttrar av Clairvaux, var det förra en dotter av dettas moderkloster Citeaux. Frånsett Eginos stiftelse, augustinerklostret i Dalby, var klostret i Herresvad vid sin grundläggning det enda på den skånska landsbygden och det vann också hastigt betydande uppsving. Ordensregeln föreskrev, att vid grundläggande av nya kloster den koloni, som utgick

¹⁾ Bernardi epist. 390.

²⁾ Stephani Baluzii Miscellanea V, 453.

³⁾ De hos Janaushek, *Origines Cistercienses*, 74, uppförda källorna angiva omväxlande åren 1142, 1143 och 1144 såsom grundläggningsår för Alvastra och Nydala. Reuterdahl, *Svenska kyrkans historia* I, 490, synes närmast vara av den mening, att 1144 bör väljas; senare författare såsom Janaushek och med stöd av honom Hall, *Bidrag till kännedomen om cistercienserorden i Sverige*, 52, 62, och Westman, *Svenska kyrkans utveckling från S:t Bernhards tidevarv till Innocentius III:s, 47*, ange året till 1143. De hittills begagnade källorna, som företrädesvis vila på cistercienserordens, efter vexlande principer uppgjorda grundläggningslistor, äro emellertid allt för osäkra för att någon visshet på grundval av dem kan vinnas. Sannolikheten talar för att de till Sverige och Danmark mot mitten av 1140-talet avgångna kolonierna från Clairvaux och Citeaux avgått samtidigt; förhållandet synes vinna stöd vid en sammanställning av tidsuppgifterna i Bernardi vita lib. IV cap. IV n:o 24—25 med uppgiften om tiden för Eskils första vistelse i Clairvaux i Gaufridi brev till ärkebiskopen (Stephani Baluzii Miscellanea V, 454).

från moderklostret, borde bestå av en abbot och tolv munkar; icke mindre än tre kolonier kunde under senare delen av Eskils archiepiskopat utgå från Herresvad. I början av 1160-talet, då Robertus, omtalad första gång 1158, var abbot, utsändes den första; den hamnade i Ribe stift och grundlade där under abbot Peder Tvis kloster, Tuta vallis. De två andra kolonierna tillhöra början av nästa årtionde; den ena under abbot Thomas ryckte in i Holme kloster, Insula dei, på Fyen, den andra under abbot Peder i Lögum kloster, Locus dei, i Slesvig. Som stiftare av det senare räknades biskop Stephan av Ribe, tidigare abbot i Herresvad ¹⁾.

Det själländska cistercienserklostret grundades av Eskil på det av Erik Lam förvärvade krongodset Esrom ²⁾. Dess grundläggning tillhör otvivelaktigt tiden omkring eller strax efter mitten av 1140-talet; dess förste abbot Folmar har frånträtt sitt embete senast 1151 ³⁾. Klostrets älsta förhållanden stå icke fullt klara; vad man tydligen kan se är emellertid, att det tidigast året 1152 emottagit sin franska brödrakoloni. Abbot var då Guillelmus, på en gång den helige Bernhards och Eskils förtrogne; efter att vid kurian ha utverkat ett första påvligt privilegium för klostret av den 29 december 1151, har han vistats i Clairvaux och därifrån muntligen hemfört förtroliga meddelanden till ärkebiskopen. Brödrakolonien hade denne sjelv med sig till Danmark vid återkomsten från besöket hos Bernhard ⁴⁾.

Redan tidigt kommo betydande besittningar och företrädesrättigheter klostret i Esrom till del. I dess älsta tid har Eskil tillagt det bland annat byn Villingeröd, vilken av Erik Lam förlänats till den från Slesvig fördrivne biskop Herman och som av ärkebiskopen inköpts av dennes

¹⁾ Källorna till Herresvads och dess dotterklosters älsta historia hos Janaschek, *Origines Cistercienses*, 80, 146, 166, 168. I *Memoriale fratrum* och *Liber daticus* inemot ett kvarts hundra dödsanteckningar från 1100-talet om bröder från Herresvad.

²⁾ Jmfr ovan s. 199.

³⁾ S. R. D. III, 443; *Codex Esromensis*, 3.

⁴⁾ *Codex Esromensis*, 3, 86; *Bernardi epist.* 390.

arvinge dekanen Johannes i Lund; på samma gång Sven Grathe stadfäste klostret i besittning härav och av dess övriga egendom, gav han brödernas lantbor befrielse från alla avgifter till konungen och ändrade därmed i grund naturen av Erik Lams donation ¹⁾). Vid sidan av Eskil och Sven Grathe framträda såsom klostrets välgörare i dess älsta tid Eskils frände greve Niels och Valdemar I ²⁾); genom den senare och Absalon erhöll klostret även vidsträckta besittningar i Halland ³⁾).

De premonstratenserkloster, som hade Eskil att tacka för sin tillkomst eller vid vars grundläggning han på ett avgörande sätt bidrog, voro till antalet icke färre än fyra, tre på den skånska landsbygden, ett i Lund.

Av premonstratenserklostren på den skånska landsbygden var klostret i Tommarp älst. Klostret var ett dotterkloster till Prémontré ⁴⁾ och erhöll sitt första privilegium av Hadrianus IV den 22 november 1155. Besittningarne voro då ännu ringa: brevet, ställt till klostrets abbot Patricius och hans kanoniskt utsedda efterträdare, upptager endast de två kyrkorna på platsen, vilka Eskil såsom stiftare lagt till klostret ⁵⁾). Redan 1161, då Valdemar I utfärdade skydds- och privilegiebrev för detsamma, hade besittningarne emellertid ansenligt vuxit: klostret innehade då, utom de två till jungfru Maria och aposteln Petrus helgade kyrkorna, även S:t Nicolai kyrka i Simrishamn och icke mindre än fem möllor i Tommarpsån, Valkemölla, Vippemölla, Kubbemölla, Bromölla och »Övarstamölla». Valdemar vidgade därjemte i sitt brev klosterrättigheterna. Det bestämdes, att troende, liggande på sitt yttersta, finge, med iakttagande av dansk rätt gällande, donera till bröderna ena hälften av all sin egendom, och konungen förklarade sig samtidigt godtaga, om någon köpman, vare sig ännu vid helsa eller nära döden, till son-

¹⁾ Codex Esromensis, 3, 91, 135, 88, 89, 90.

²⁾ Codex Esromensis, 123, 94, 96, 88, 92.

³⁾ Codex Esromensis, 228, 230, 229.

⁴⁾ S. R. D. VIII, 316.

⁵⁾ Rep. dipl. I, 4.

ande av sina brott, gåve bröderna av vad han egde. De sekulära bröder, som givit sig och sitt under klostrets lydning, liksom dettas lantbor befriades dessutom från leding till konungen ¹⁾.

Det andra av Eskil på den skånska landsbygden stiftade premonstratenserklostret var Trefaldighetsklostret i Öved vid Vombsjön, mot slutet av 1100-talet gärna benämnt *Insula S:te Trinitatis* ²⁾. Klostret, även det en dotter av *Prémontré* ³⁾, var från början rikt doterat. Själva fundationsurkunden är icke i behåll, men förhållandena vid grundläggningen framgå av ett senare påvligt brev, i vilket en av bröderna i Öved framställd anhållan refereras. Det heter i detta brev, säkerligen på grundval av själva fundationsurkunden, att ärkebiskop Eskil traktade efter att med goda gärningar bereda sig till den yttersta dagen och att utså över land och rike av de egodelar, som han av Gud mottagit, för att dymedelst i himlen kunna skörda mångfaldigad frukt av dem. Med användande av sådana egodelar stiftade han klostret i Öved, och i hemgift skänkte och tillade han det därjemte, med kapitlets i Lund samtycke, den till ärkebiskopsbordet hörande tionden av Skytts och Bara härad ⁴⁾. Klostret stod i äldre tid liksom det i Tommarp endast i ringa förbindelse med S:t Lauren-

¹⁾ Rep. dipl. I, 5. — I *Liber daticus* äro av medlemmar i Tommarps kloster under 1100-talet endast fem upptagna: två abboter, Hugo omtalad 1180 (*Diplomatarium Arna-Magnæanum* I, 266), och Asser, två kaniker Gotzvin och Åge samt en konvers Torkil. Lunde Domkapitels *Gavebøger*, udg. ved C. Weeke, 259, 175, 73, 281, 154.

²⁾ Lunde Domkapitels *Gavebøger*, udg. ved C. Weeke, 100, 134, 218.

³⁾ S. R. D. VIII, 316.

⁴⁾ Lunds ärkestifts urkundsbok, utgiven av Lauritz Weibull, III, 2. — I det den 5 februari 1421 daterade, här citerade påvebrevet uppföras de båda härad, av vilka klostret uppbar biskopstionden, såsom »Skogheret et Baraheret». Det förstnämnda häradnamnet är tydligen att härleda ur en felläsning vid brevets uppsättande i Rom, därvid det strukna ordet i Skøzheret, såsom namnet vanligen skrevs, lästs som o och det långa z:tat som g.

En äldre tids lösa eller oriktiga uppgifter rörande klostrets i Öved stiftelse hos Daugaard, *Om de danske Klostre i Middelalderen*, 167. Enligt Reuterdaahl, *Svenska kyrkans historia* I, 466, hade klostret otvivelaktigt sin uppkomst i tolfte seklet, »om icke just i Eskils tid»; enligt Helveg, *Den danske*

tius i Lund: för hela 1100-talet upptager Liber daticus blott tre kaniker och en konvers från Öved ¹⁾).

Till premonstratenserorden hörde även klostret i Vä. Dess stiftelsebrev, ännu bevarat i regestform, är utfärdat av biskop Simon i Odense, tidigare domprost i Lund. Denne hade, heter det, länge önskat att till den heliga jungfruns ära förlägga ett brödrakonvent till kyrkan i Vä; sedan konungen, drottningen och ärkebiskopen givit sitt samtycke därtill, överlemnade han platsen för klostret, vilken han fritt innehade, såsom en besittning av samma natur till premonstratenserorden. Brevet har varit underskrivet av ärkebiskop Eskil och »biskop» Stephan av Uppsala ²⁾). Eskil har emellertid även på ett mera verksamt sätt än med sin underskrift bidragit till upprättandet av det nya klostret: vid stiftelsen tillerkände han nemligen Gilbert, säkerligen den förste abboten, samt klosterbröderna Mariakyrkan i Vä och Kiaby kyrka under vilkor, att de alla dagar i året sade en messa ³⁾). Till Kiaby kyrka hörde kapellet i Kjuge; båda blevo senare av Absalon, då Tobias var abbot i Vä, utbytta mot Skepparslövs kyrka ⁴⁾).

Premonstratenserklostret i Lund var helgat åt frälsaren och den heliga trefaldigheten och nämnes ömsom med det ena, ömsom det andra namnet ⁵⁾). Klostret stiftades före mitten av 1160-talet ⁶⁾; dess äldsta historia är endast känd genom

Kirkes Historie til Reformationen I, 359, var det ungefär samtidigt med klostret i Tommarp, ett förhållande, till vilket förf. sluter av ett påvebrev, som han förmodar vara av Eugenius III, men som i själva verket är av Alexander III och icke hänför sig till S:t Trinitatis i Öved, utan till det likbenämnda klostret i Lund. Hans Hildebrand, Sveriges medeltid III, 953, sätter på måfå, men säkerligen riktigt, klostrets anläggning till mitten av 1100-talet.

¹⁾ Lunde Domkapitels Gavebøger, udg. ved C. Weeke, 4, 100, 134, 218.

²⁾ Rep. dipl. I, 389; S. R. D. III, 467; Lunde Domkapitels Gavebøger, udg. ved C. Weeke, 120.

³⁾ Rep. dipl. I, 385.

⁴⁾ D. S. I, 103.

⁵⁾ Andreas Stobæus, De antiqua urbe Lund I § 7; Bring, De templis Lundensibus, 12. Jmfr Rep. dipl. II, 409, 426; Testamenter fra Danmarks Middelalder, udg. af Kr. Erslev, 191; dessutom Ellen Jörgensen, Fremmed Indflydelse under den danske Kirkes tidligste Udvikling, 77.

⁶⁾ I Memoriale fratrum tre dödsanteckningar med den hand, som skrivit

några dödsanteckningar i de lundensiska minnesböckerna och genom tvenne brev. Av Alexander III erhöles bröderna där rätt att i mål rörande den egna kyrkan uppträda såsom vittnen, då en eller två av dem förordnats att kära eller stå till svars, men borde sådana icke få vittna, som förordnats till actores eller responsales¹⁾. Klosters förste abbot var Huglek, antecknad död senast vid mitten av 1160-talet²⁾; längre fram i århundradet bekläddes posten av Johannes, enligt Vilhelm av Ebelholt, en rättfram och rättskaffens man, fri från allt ont, ofta identifierad med den för sin läkekonst ryktbare Johannes, som tillkallades till Valdemar I:s dödsbädd. »Illvilliga element» satte i denne Johannes' tid »klostret i vanrykte, förspille dess förmögenhet och brakte förvirring i orden». Det ges människor, skriver abbot Vilhelm till sin förman Hugo i Prémontré, »som ha sken av att vara eder ordens och kyrkas stödjepelare, men icke upphöra, såsom även vi någon gång av dem fått erfara, att förfölja och som hundar söndergnaga den utmärkte mannen och med honom hela hans hus»³⁾.

Cisterciensernas och premonstratensernas ordnar voro genom Eskil införda i den danska kyrkoprovinsen; de hade där, såsom abbot Peter av Celle, den senare abboten av S:t Remy i Rheims, vid år 1160 i tidens bildrika språk skriver till ärkebiskopen, vid denna tidpunkt »icke blott gått i strå, utan även satt ax»⁴⁾. Men Eskils verksamhet som klostergrundare var icke inskränkt endast till dessa ordnar. Han gick vidare på den väg han beträtt, och på samma gång han gav åt

---

intill mitten av 1160-talet (S. R. D. III, 438, 543, 441). Ingen af dessa anteckningar öfverförd i Liber daticus vid dess uppläggande vid mitten av 1140-talet.

¹⁾ Decr. Greg. IX. l. II, t. XX de test. et attest. c. VI.

²⁾ S. R. D. III, 438; Lunde Domkapitels Gavebøger, udg. ved C. Weeke, 40.

³⁾ Codex Esromensis, 89, 90, 91; Diplomatarium Arna-Magnæanum I, 266; Saxo II, 956; D. S. I, 114; Lunde Domkapitels Gavebøger, udg. ved C. Weeke, 294.

⁴⁾ D. S. I, 55.

benediktinerna deras första nunnekloster i Norden ¹⁾, införde han där även Johanniterna och kartusianerna.

Nunneklostret förlades till ärkebiskopsstaden; det och dess kyrka helgades åt jungfru Maria och S:t Peder. Grundläggningen faller något av åren närmast efter 1145. Om de äldsta medlemmarnes antal ge anteckningarna i de vid S:t Laurentius förda minnesböckerna någon föreställning: före mitten av 1160-talet äro sjutton uppförda däri såsom döda, vid århundradets slut sextiofem ²⁾. Själavården i klostret synes ha utövats av munkar ³⁾; den yttre administrationen låg såsom ännu vid medeltidens slut i händerna på en prior, vilken såsom sådan hade konventets sigill och beseglade därmed ⁴⁾. I spetsen för nunnorna sjelva stod en priorissa; som den första nämnes Christina ⁵⁾.

Om Eskils verksamhet för Johanniterordens införande i Norden är ytterst obetydligt känt: det hela inskränker sig till en uppgift i ett brev av Innocentius III, enligt vilket ärkebiskopen åt dem upplät en dopkyrka i Lunds stift ⁶⁾. Kartusianernas orden blev införd genom förmedling av abbot Peter i Celle. Omkring år 1160 tillskrev Eskil denne med anhållan, att han ville av kartusianerkonventet söka utverka, att munken Rogerius finge avresa till Norden och i den lundsiska kyrkoprovinsen utsöka och iordningsställa en plats för orden. Peter utförde uppdraget och kartusianerkon-

¹⁾ För orden jmf. ett dokument av 1508 ^{7/12} i Kirkehistoriske Samlinger IV: 1, 65.

²⁾ Samtliga namn från S:t Marias och S:t Peders kloster i Memoriale fratrum införda med den hand, som skrivit intill mitten av 1160-talet, och intet av dem överfört i Liber daticus vid dess uppläggning c. 1145; på grundval härav och i belysning av anteckningarnes antal i Memoriale fratrum terminus a quo för grundläggningen av klostret. En fullständigt oriktig datering och en lika oriktig kombination mellan Capella in foro i Lund och nunneklostret hos Helveg, Den danske Kirkes Historie til Reformationen I, 313.

³⁾ S. R. D. III, 442, 449, 450; Lunde Domkapitels Gavebøger, udg. ved C. Weeke, 100, 136.

⁴⁾ Codex Esromensis, 90; Diplomatarium Arna-Magnæanum I, 266; Lunde Domkapitels Gavebøger, udg. ved C. Weeke, 238.

⁵⁾ S. R. D. III, 449; Lunde Domkapitels Gavebøger, 53, 155, 314.

⁶⁾ D. S. I, 137.

ventet beviljade Eskils anhållan ¹⁾). Planens förverkligande har emellertid varit förbunden med vissa svårigheter; först efter en ny budsändning från Eskil och en förnyad påminnelse av abbot Peter ²⁾ kommo kartusianerna till Norden. Deras kloster blev emellertid icke förlagt till Skåne utan till Sjælland, där byn Asserbo, vilken tidigare av Eskil donerats till Esrom kloster ³⁾, genom Absalons försorg uppläts åt dem. Men framgången med denna klosterstiftelse blev mindre än med de andra. »Sedan bröderna nogare utforskat platsens beskaffenhet», heter det i Sorö gåvobok, »funno de, då denna deras besittning icke i något avseende passade dem att bebo, sig föranlåtna att lemna den och begåvo sig ånyo till sitt hemland» ⁴⁾.

Bristfälligheten i det material, som föreligger rörande Eskils verksamhet för klosterväsendets utbredning, har endast gjort det möjligt att i några fattiga konturer följa vad han här utfört; mer än tillbörligt har också mången gång denna sida av hans verk kommit att skjutas i skuggan för andra. Uttalanden av samtida och den närmaste efterverlden äro emellertid egnade att ytterligare ge någon relief åt bilden. Sjelv har Eskil en gång jmfört sig med säningsmannen, som då han utsådde sina klosterkolonier över landet nedlade frön, ur vilka i en framtid det kunde spira en skörd av troende själar ⁵⁾. För abbot Peter av Celle är en sådan liknelse icke nog träffande. »Jag skulle», skriver han till ärkebiskopen på tal om hans klosterstiftelser, »vilja säga, att I uti eder frikostighet snarare gå fram som regnet. Den som sår sår i hoppet att sjelv skörda frukt; han öser icke ut, utan strör sparsamt och han anförtror sitt frö endast åt den od-

¹⁾ D. S. I, 54.

²⁾ Petri Cellensis epist. lib. II n:o 144. Hos Migne CCII, 588.

³⁾ Codex Esromensis, 87.

⁴⁾ S. R. D. IV, 469. — En äldre bristfällig och oriktig framställning av kartusianerna i Danmark hos Daugaard, Om de danske Klostre i Middellalderen, 236. Enligt Reuterdahl, Svenska kyrkans historia I, 468, är det obekant, om kartusianerkonventets beslut att sända en koloni till Danmark iverksatts.

⁵⁾ Codex Esromensis, 86.

lade marken. Men allt detta har intet inflytande på regnet: det förlorar sig, så att säga, i jordens innanmäten för att återuppstå i ymnig gröda och bära frukt trettio-, sextio- och hundrafalt . . . Utan att välja, vattnar det fruktbara och ofruktbara sträckor, den bördiga och den sterila åkern, det utvalda kornet och den dåliga brodden¹⁾». Bröderna i Clairvaux skriva om Eskil, att han icke inskränkte sig till att grunda de fem kloster, som han engång i sin första ungdom lovat den heliga jungfrun; han hade i Frankrike funnit den kristna religionens källsprång och han förde därifrån ännu flera klostersonfund, grundande nya och åter nya stiftelser på egna och andra troendes gåvor²⁾. I Danmark, säger Arnold av Lübeck, »står religionen i rikt flor, ty Eskil, ärkebiskopen av Lund, en man av stor fromhet, . . . grundade många kloster av alla ordnar, såväl munk- som nunnekloster, i de trakterna. Mångtaliga som cederträden på Libanon utsträckte de sina grenar ända ned till havet, ja, på andra sidan detta och uppfyllde, som vore det en Herren Sebaoths vingård, icke endast Danmark utan även slavernas land³⁾».

Med dessa sista ord häntyder Arnold till den betydelse Eskils verksamhet för klosterväsendet erhöi även för länderna söder om Östersjön. Från Esrom stiftades icke blott dotterklosterna i Vitsköi, Sorö och Ryd, de förstnämnda moderkloster till Öm, Ås och Knardrup, utan också de trenne klosterna i Venden Dargun, Colbaz och Eldena, av vilka Colbaz blev moderkloster till Oliva, Marienwalde och Himmelstädt.

VII. Eskil och Sven Grathe. Upprättandet av ärkebiskopsdömena i Trondhjem och Uppsala. Primatet öfver Sverige. Legationen.

Den i det föregående skildrade utveckling, som den skånska kyrkan under Eskils ledning undergick, hade allt-

¹⁾ D. S. I, 54.

²⁾ Exordium magnum ordinis Cisterciensis. Dist. III cap. XXV.

³⁾ Arnoldi Chronica Slavorum III, 5.

sedan Erik Lams död 1146 egt rum under ständigt oroliga yttre förhållanden. Ärkebiskop och konungamakt hade stått i harnesk emot varandra och under den tid striderna dem emellan pågingo hade den gamla ramen för archiepiskopats maktställning i den skandinaviska Norden blivit sprängd, men samtidigt i andra avseenden denna maktställning stärkts och vidgats.

Efter Erik Lams död den 27 augusti 1146 uppträdde två pretendenter till den danska konungatronen, Sven Grathe, Erik Emunes son, och Knut, son av Magnus Nielsen. För Eskil, i allt sitt handlande och låtande en representant för kyrkan, gällde det att träffa ett ur dennas synpunkt lämpat val; för Sven och Knut att försäkra sig om stöd hos ärkebiskopen, i själva verket konungen av Skåne, den ledande hövdingen i den tidens Danmark. Eskil bestämde sig för Sven, och denne blev även erkänd av skåningarne. För Knut hjälpte det föga, att han av jylländarne togs till konung; vid Slangerup på Sjælland blev han slagen av sin medtävlare ¹⁾).

Det syntes under någon tid, som om det val Eskil träffat skulle bli till gagn för kyrkan. Sven Grathe stadfäste ärkebiskopens stora stiftelse, Esrom kloster, i besittningen av dess egendomar och ökade samtidigt dess privilegier ²⁾. Och snart yppade sig utsikten icke endast att försona Sven Grathe och Knut Magnusen utan även att förena dem i gemensam handling till kyrkans fromma.

Början av Sven Grathes regering är tiden för det andra korståget. Efter Edessas fall 1144 hade Eugenius III, då han lät budet om ett korståg utgå till den vesterländska kristenheten, i första hand haft den franska nationen i tankarne. Bernhard av Clairvaux blev rörelsens ledare; hans energi och värtalighet ryckte emellertid icke endast Frankrike utan även Tyskland med; liksom Ludvig VII tog Konrad III korset. Men ju mera rörelsen bredde sig, desto starkare växte tan-

¹⁾ Knytlingasagan kap. 107; Saxo II, 673; Udvalg af Kildesteder ved Kr. Erslev, 76, 77, 78, 79, 80.

²⁾ Codex Esromensis, 135, 88. Jmfr ovan s. 214.

ken, att korståget icke blott borde rikta sig mot kristenhetens fiender i Österlandet, utan även mot de hedniska vunderna söder om Östersjön. På riksdagen i Frankfurt i mars 1147 blev denna tanke framförd; i ett flammande upprop till alla troende — ad universos fideles — gav Bernhard den sitt stöd, och i en bulla av den 11 april samma år lovade Eugenius III korsfararne mot vunderna samma indulgens som dem, vilka drogo till Jerusalem.

Det heter i Bernhards upprop, att de i Frankfurt församlade beslutat, att uppropet skulle spridas överallt och biskoparne och presterna kungöra dess innehåll och kors-teckna och väpna folken mot korsets fiender på andra sidan Elbe ¹⁾. I motiveringen till korståget synas de härjningar slaverna åstadkommit i Danmark särskilt ha framhållits ²⁾, och det kan icke gärna vara tvivel om att uppropet nått även det danska rikets ärkebiskop i Lund. En senare källa berättar, att ett möte hölls därstädes och att ärkebiskopen och konungen under detta mottogo biskop Ketil av Viborg med fredsbud från Knut ³⁾. En försoning mellan denne och Sven blev i varje fall åvägabragt och på sommaren 1147 syntes kyrkans triumf fullständig: båda de stridande förde då tillsammans sina flottor mot Venden ⁴⁾.

Det utfall korståget fick svarade icke till förväntningarne; liksom korståget till det heliga landet slutade det utan synbart resultat. Den fred, som ingåtts mellan Sven och Knut, blev ånyo bruten, och i den nya inbördes fejd, som nu följde, blev även Eskil på ett eller annat sätt inblandad.

De äldsta källorna till historien om denna strid äro några annaluppgifter, Saxo och Knytlingasagan. Annalerna och Knytlingasagan fatta sig kort. De förra upplysa under 1149, att ärkebiskop Eskil togs till fånga av Sven ⁵⁾. Efter återkomsten från korståget till Venden, berättar den sist-

¹⁾ Bernhardi epist. 457.

²⁾ Helmold I, 62; M. G. SS. XVI, 82.

³⁾ Vitæ sanctorum Danorum, 266.

⁴⁾ Knytlingasagan kap. 108; Saxo II, 675.

⁵⁾ Udvalg af Kildesteder ved Kr. Erslev, 77, 79; M. G. SS. XXIX, 224.

nämnda, befann sig Sven i Skåne; under vistelsen där tog han Eskil med våld till fånga och hade honom någon tid såsom gisslan¹). I motsats till dessa källor förlägger Saxo händelsen till tiden strax efter Svens val, alltså till 1146 eller början av följande år, och låter mellanhavandet sluta till ärkebiskopens förmån. Det har enligt honom lyckats Knut Magnusen att med lönliga löften locka ärkebiskopen till avfall från Sven, till vilken han tidigare slutit sig; Eskil har sänt bud till Knut och utlovat, att om denne med sin flotta satte över till Skåne, han skulle bistå honom i kampen. Ärkebiskopen skall ha låtsat, som om Sven gjort honom orätt, och medan han i Lund, omgiven av sina krigare, för syns skull förhandlade om försoning med honom, ha fått bud, att Knut var kommen. Eskil bröt genast förhandlingen; fanstängerna lyftes, och hals över huvud red han med de sina ned till stranden. Men då han hann fram, var Knut redan borta; han trodde, att Eskil svikit sitt löfte, och hade återvänt till Sjælland. »Sven», säger Saxo, »hade emellertid följt ärkebiskopen i hälarne, då han skyndade från staden; han övervann honom nu i en strid på hemvägen och tog honom till fånga. Och då det vanliga fängelset icke gjorde till fyllest, satte han Eskil i förvar högt uppe i Laurentiikyrkan och gjorde så ett häkte av templet. Men då han av denna anledning fruktade en bannlysning, biskoparnes förnämsta hämndemedel, gav han honom icke endast lös, utan skänkte honom även en ort på landet och en stor del av ön Bornholm, allt för att desto säkrare vinna hans ynnest²).

Två yngre källor berättar ytterligare om dessa händelser: Sjællandskrönikan och den från senare hälften av 1300-talet härrörande Ärkebiskopskrönikan från Lund. Båda bygga verbalt på annalerna och Saxo. I den förra utskjutes emellertid orten på landet och förvandlas den stora delen av Bornholm till halva denna ö; den senare låter Eskil upphängas i en korg under valvet i sin egen kyrka i Lund,

¹) Knytlingasagan kap. 108.

²) Saxo II, 674.

identifierar orten på landet med Åhus slott och stad och insätter i Bornholms ställe Ljunits härad i Skåne ¹⁾).

Vid utnyttjandet av det här föreliggande materialet har Suhm lagt annalerna till grund för kronologien, men lyckas i övrigt sammansmälta de olika uppgifterna i en harmonisk enhet och bestämmer den del av Bornholm, vilken ärkebiskopen erhöll, till de tre härader, av vilka han senare var i besittning ²⁾). Övriga författare följa med en och annan avvikelse honom i spåren, men förlägga gerna händelsen till samma tid som Saxo ³⁾). Hammar undantager emellertid i anslutning till Ärkebiskopskrönikan Bornholm från det gods, vilket kom S:t Laurentius till del; krönikans författare, ärkebiskop Niels, har i följd av sin ställning, säger han, utan tvivel haft bäst reda på förhållandena, och dessutom kan det urkundligen bevisas, att ärkebiskopen av Lund redan under Erik Lams tid haft betydande inkomster av Bornholm ⁴⁾).

Vid en kritisk sovring av det föreliggande källmaterialet måste tydligen de båda yngsta källorna, Själlandskrönikan och Ärkebiskopskrönikan, utan vidare utsöndras: deras sena tillkomst och det förhållande, i vilket de stå till de äldre källorna, påkalla detta. Yngre förhållanden ha här projicierats bakåt i tiden, och vad särskilt det i Ärkebiskopskrönikan insatta Ljunits härad angår (Liugnitz herrit cum suis pertinentiis perpetuo possidendum et jure etiam regio donavit), är det icke uteslutet, att denna förändring i den sena källan konstruerats med ledning av Valdemar II:s till ärkebiskopsarkivet hörande privilegiebrev den 13 maj 1213, i vilket det utan närmare tidsättning heter, att S:t Laurentius i Eskils och Absalons tid bland annat innehade detta härad med

¹⁾ S. R. D. II, 615; VI, 624. — Hos Thomas Gheysmer (S. R. D. II, 371) blir Saxos in excelsam Laurentianæ ædis partem attolit till posuit in turri sancti Laurentii Lundis.

²⁾ Suhm, Historie af Danmark VI, 38.

³⁾ Brunius, Lunds domkyrka, 29; Helveg, Den danske Kirkes Historie til Reformationen I, 371; Steenstrup, Studier over Kong Valdemars Jordebog, 172; Hans Olrik, Konge og Præstestand i den danske Middelalder II, 32, 196; Steenstrup i Danmarks Riges Historie I, 566.

⁴⁾ Hammar, 58.

all kunglig rätt (Liuffnes herrit cum omni integritate juris regii)¹⁾.

Av de övriga källorna ega annalerna och Knytlingasagan, i den mån de sinsemellan överensstämman, vitsord. Båda återgå till den nu förlorade historiska källskrift, som med tillhjälp av annalerna från denna tid, Saxo och Knytlingasagan låter sig rekonstrueras²⁾; de ge oförtydligt vid handen, att Eskil tillfångatagits av Sven Grathe och att tidpunkten därför ligger efter slaget vid Slangstrup, före det nya slag, slaget vid Tosterup, i vilket Knut Magnusen ånyo blev besegrad av Sven. Vad åter Saxos vidlyftiga skildring av mellanhavandet mellan konung och ärkebiskop angår, bär den vittne om hans vanliga oförståelse för Eskil; dess kläna motivering för Svens plötsliga givmildhet mot sin fånge, dess redan framhållna likhetspunkter med den berättelse han annorstädes meddelar om ärkebiskopen i samband med Olof Haraldsens uppror³⁾ och de likhetspunkter, som ävenledes förefinnas med ett annat, av Saxo skildrat senare uppträde mellan Eskil och Sven⁴⁾, äro icke egnade öka dess trovärdighet. Om den ort på landet, som Eskil skall ha inhöstat som vinst av sitt nederlag och sin fångenskap, är intet känt ur äldre källor. Med den stora delen av Bornholm, som konungen skall ha skänkt, kan givetvis endast avses den kungliga rätten, i första hand skatten, av denna del⁵⁾. Men såsom tidigare framhållet, var

¹⁾ Rep. dipl. I, 17. — I Huvudstycket av Kung Valdemars jordebok är ingen till konungen ingående avgäld av Ljunits härad uppförd. Jmfr Lauritz Weibull, *Liber census Daniæ*. Kung Valdemars jordebok, 101.

²⁾ Jmfr för denna källskrift, i den mån den framgår av Saxo och Knytlingasagan, Curt Weibull i *Historisk tidskrift för Skåneland* VI, 179.

³⁾ Jmfr ovan s. 198.

⁴⁾ Jmfr nedan s. 227.

⁵⁾ Hans Olrik, *Konge og Præstestand i den danske Middelalder* II, 197, talar endast om gods och besittningar på Bornholm och anför såsom bevis för att ärkebiskopssätet innehaft sådana där före 1146 något som han kallar *Prebendelistan* (S. R. D. III, 424). Den åsyftade listan är icke *Prebende-*, utan *Midsommargäldslistan*; den tillhör icke tiden före 1146, utan först nästa århundrade.

ärkebiskopen redan i början av 1120-talet i besittning av denna skatt, census insule¹⁾).

Det låter sig sålunda icke konstatera, att striden mellan ärkebiskopen och Sven Grathe lett till en för S:t Laurentius i Lund gynsam utgång, endast att ärkebiskopen sjelv under denna strid hamnat i fångenskap hos sin motståndare. Har en försoning, såsom Saxo påstår, verkligen kommit till stånd, har denna i varje fall endast varit temporär. Intressekonflikten mellan den andliga och världsliga makten var efter vad som passerat för stark, och Saxo har också uppgiften, att konungen under den följande tiden titt och ofta hade stridigheter med ärkebiskopen, stridigheter, tillägger han, vilka i det hela voro konungen mera till gagn än skada²⁾. Detta sista kan möjligen delvis vara riktigt, men den slutliga utgången blev i alla händelser ogynsam för konung Sven. I maj 1152 hyllade Sven i Merseburg kejsar Fredrik Barbarossa såsom sin och Danmarks länsherre³⁾; han vann därigenom och genom sina framgångar i övrigt, säger Helmold, styrka i regementet, men missbrukade också groft sin makt mot det egna folket och träffades till sist av Guds hämnande arm. Knut återvände ur en långvarig landsflykt, förband sig med Valdemar, Knut Lavards son, konungens forna stöd, och upptog striden mot honom. Sven i sin ordning kallade skåningarna till sin hjälp⁴⁾. Förhållandet framgår av Urknytlinga, men utöver vad denna berättar låter Saxo här Eskil, skåningarnes ledare, sjelv uppträda. De fientliga härarne ligga inför varandra vid Roskilde, berättar han; dyrtid har inbrutit och konungen förslösar kronegendomen för att kunna skaffa medel till inköp av livsförnödenheter åt hären. För fjerde gången låter Saxo på denna punkt av sin berättelse

¹⁾ Jmfr ovan s. 159.

²⁾ Saxo II, 696: Crebræ quoque ei cum Lundensi pontifice simultates, majore fructu quam jactura, fuere.

³⁾ Regesta historiæ Westfaliæ etc. bearbetet und herausgegeben von H. A. Erhard II. Codex dipl. 66; Helmold I, 73; Otto Frisingensis II, 5; M. G. SS. XVI, 86, 501; XXIII, 149; XIV, 417; XXX, 367.

⁴⁾ Helmold I, 85; Knytlingasagan kap. 110; Saxo II, 710.

Eskil svika en konung. Händelserna från ärkebiskopens förra strid med Sven repeteras. I lönlighet betingar Eskil sig nu som då stora förmåner av Svens motståndare för ett avfall; han håller därefter möte och förhandling under vapen med konungen och lemnar honom plötsligen med sina trupper¹⁾. Övergiven av de sina, måste Sven övergiva land och rike; han tog flykten först till Saxland, sedan till Venden²⁾.

Med Svens flykt, som inträffade år 1155, var ärkebiskop Eskils strid med konungamakten för ögonblicket brakt ur världen. Men medan den ännu pågick, hade även från tvenne andra håll angrepp riktats mot den lundensiska kyrkan. Det ena av dessa hade utgått från ärkebiskop Hartvig av Bremen och avsåg ett återvinnande åt Hamburg av de förlorade suffraganbiskoparne i Danmark, Norge och Sverige; dess utgång är redan tidigare berörd³⁾. Det andra, av vida allvarligare natur, gällde, även det, det lundensiska ärkebiskops-

¹⁾ Saxo II, 711.

²⁾ Knytlingasagan kap. 110, 111; Saxo II, 711; Udvalg av Kildesteder ved Kr. Erslev, 76, 77, 79, 80; Helmold I, 85.

³⁾ Jfr ovan s. 154. — Bernhard av Clairvaux upplyser i sitt brev från försommaren 1152 till Eskil (Bernhardi epist. 390; jmf. Vacandard, *Vie de S:t Bernard II*, 405), att denne låtit honom höra om de svårigheter — tribulationes —, i vilka han blivit försatt; Bernhard har icke blott gjort dem till sina, utan också erfårit dem som sådana; »då du lider, kan jag icke annat än lida, kärälskelige fader, och icke annat än bekymrad och bedrövad höra om dina bekymmer och bedrövelser. Mitt hjerta röres och ängslas av vad som upprör ditt, och vad helst det är, som åstadkommer förföljelse mot dig, förföljer det icke blott dig, utan mig med dig». Det ligger nära, att de svårigheter, som här beröras, varit av kyrkopolitisk art, och brevet innehåller också antydningar i denna riktning. »Vi ha», fortsätter Bernhard, »med stor hänförelse mottagit din budbärare och så mycket det stod i vår makt anbefallt ditt ärende hos påven». I ett tidigare till denne, Eugenius III, avsänt brev säger Bernhard: »Vi föra eder i erinring biskopens i Lund ärende. Sedan nu orsaken till uppskovet röjts av världen, bör ingenting annat ske än det som var att göra» (Bernhardi epist. 280: *De negotio domini Lundensis reduci-mus vobis ad memoriam. Causa dilationis sublata de medio, non est nisi vt fiat quod faciendum erat*). Det träffar sig så egendomligt, att man har i behåll ett brev från konung Konrad III till Eugenius, skrivet efter den 15 september 1151, i vilket brevskrivaren anhåller om uppskov för ärkebiskop Hartvig av Bremen med att infinna sig i Rom i ett ärende gällande bevarandet av den

dömets bestånd och hade just vid mitten av 1150-talet lett till en situation, som ovillkorligen krävde sin lösning.

Det vidsträckta lundensiska ärkebiskopsdömet hade redan från början haft det bestämda företrädet framför sin föregångare, det hamburg-bremiska, att en i stort sett ensartad kultur var rådande i detsamma: språket i de tre nordiska rikena, Danmark, Norge och Sverige, var ett, om också splittrat i dialekter, sed och föreställningsverld i grunddragen desamma, statsorganisationerna på talrika punkter berörande varandra. Denna gemensamhet i kultur satte en ärkebiskop av Lund i tillfälle att på helt annat sätt än en ärkebiskop av Hamburg göra sitt inflytande gällande. Men även den lundensiske ärkebiskopen tillhörde, så snart det gällde Norge och Sverige, en främmande stat, och ju tyngre hans hand vilade, desto kraftigare måste, under den fortskridande utvecklingens gång, sjelfständighetskänslan i Norge och Sverige tillväxa, desto mera motvilligt de ledande underordna sig beroendet av honom. Behovet av särskilda kyrkliga ledare inom de olika, alltmera nationellt utpreglade rikena kunde samtidigt icke undgå att kännbart framträda. Materiella och andliga intressen korsade här varandra, och redan tidigt var det tydligt, att de förr eller senare skulle framtvinga en sprängning av den enhet, som åstadkommits från Lund och som där hade sitt centrum.

De separatistiska strävandena i Norge och Sverige vunno ett säkert stöd hos påvestolen. Nationellt, icke endast hie-

---

bremensiska kyrkans värdighet (Monumenta Corbeiensia, ed. Ph. Jaffé, 480: Rogamus, ut diem et terminum pro conservanda Bremensis æcclesie dignitate sibi constitutum benigne illi remittatis, et causam ipsius usque ad nostrum adventum differatis). Denna konung Konrads anhållan om uppskov beviljade Eugenius den 9 januari 1152 (Monumenta Corbeiensia, ed. Ph. Jaffé, 483); kort därefter, den 15 februari, skildes Konrad III hädan. Är sammanställningen riktig, ha de svårigheter, vilka Eskil anförtrött Bernhard, stått i sammanhang med Hartvigs tidigare berörda planer på återupprättandet av det bremensiska ärkebiskopsdömet över Skandinavien, planer, för vilka Sven Grathe, som vid denna tid var nära förbunden med ärkebiskopen av Bremen (Monumenta Corbeiensia, ed. Ph. Jaffé, 467; Helmold I, 73), icke behöver ha stått främmande.

rarkiskt under en metropolitansamlade kyrkoprovinser tillhörde sedan gammalt de ideal, som föresvävade innehavarna av S:t Petri stol; vid konstituerandet av dessa nationalkyrkor kunde påvarna ställa sina villkor och endast med utgångspunkt därifrån syntes en organisation i nära anslutning till Rom och kanonisk rätt kunna förverkligas.

Av de nordiska rikena utanför Danmark var Norge obetingat det i kultur längst framskridna; tidigast, vid mitten av 1100-talet, nådde också här separationstanken till mognad.

Sannolikheten talar för att initiativet utgått från Norge, men de mått och steg, som här tagits, låta sig på grund av det historiska materialets ringhet icke konstatera¹⁾. Påvestolens initiativ faller i början av 1152. Eugenius III uppdrog då åt kardinalbiskopen av Albano, den tidigare priorn av S:t Rufus vid Valence, Nicholas Breakspear, en legation till Norge, legatio Norveie, och föreskrev honom att där upprätta ett ärkebiskopsdöme²⁾. Valet av legat var det för ändamålet lämpligaste. Årslånga studier hade fört Nicholaus till höjden av sin tids kanoniska bildning; vältalig, van att underhandla, var han därjemte till bördens engelsman och, såsom redan Münter anmärkt, i denna egenskap säkerligen mera förtrogen med de nordiska folkens karaktär och statsväsende än en sydländing skulle varit³⁾. Den 30 mars

¹⁾ Alexander Bugge, Kirke og Stat i Norge 1152—1164 (Historisk Tidsskrift utg. av den norske historiske Forening V: 3, 173), är benägen föra tanken på ett norskt ärkebiskopsdöme tillbaka ända till Harald Hårdråde, men tydligen utan något som helst stöd i källorna. Han anför även uppgiften i Ågrip, att Sigurd Jorsalafar i Jerusalem skall ha lovat upprätta en egen ärkestol för Norge, om han kunde. Man måste med Ludvig Daae, En Krønike om Erkebiskopperne i Nidaros, 5, anse uppgiften i hög grad problematisk.

Lika problematiskt synes så gott som allt vara vad Alexander Bugge i här ifrågavarande avhandling anför om de mått och steg, som från norsk sida i och för upprättande av ett norskt ärkebiskopsäte skola ha företagits före Nicolaus' av Albano ankomst till Norge.

²⁾ Diplomatarium Norvegicum VIII, 1, 1; Diplomatarium Arna-Magnæanum II, 3; Göttinger Nachrichten 1902, s. 186 n:o 1, s. 187 n:o 2.

³⁾ Den engelska litteraturen om Nicholaus av Albano hos Horace K. Mann, Nicholas Breakspear (Hadrian IV.) A. D. 1154—1159, s. 3. Se för

var han på sin färd norrut hunnen till Luni i Etrurien ¹⁾; på sommaren anlände han till Norge. Han slöt sig här, som det synes, närmast till Inge Haraldsson, den ene av de rivaliserande sönerna till Harald Gille, och gick efter att ha försonat Inge och hans bröder Sigurd och Eystein till det värv, som anförtrotts honom ²⁾.

De norsk-isländska källorna ha ett flertal uppgifter om den i dem som »den gode kardinalen» karakteriserade Nicholas av Albano; några påvebrev komplettera på säkrare grundlag bilden av honom i Norge. I samband med upprättandet av domkapitel vid katedralkyrkorna har han, i den ringa mån det var honom möjligt, sökt trygga deras kanoniska rätt till val av de norska biskoparne och synes vid domkyrkan i Trondhjem ha inrättat tre archidiakonat för genomförandet av den andliga domsrätten; han har ökat kleri inkomster, och utan tvivel är det också han, som genomdrivit peterspenningens införande i Norge ³⁾. Det viktigaste ledet i hans verksamhet var emellertid ärkebiskopspömsens upprättande. Nicholaus tillerkände palliet åt den norske biskop Jon och träffade bestämmelsen, att Trondhjem för all framtid skulle vara den nya kyrkoprovinsens metropol. Ärkebiskopens suffraganer fastsattes till biskoparne i Oslo, Hammar, Bergen, Stavanger, på Orken-, Fär- och Suderöarne, Island och Grönland ⁴⁾. Därmed var, genom ett ingrepp från Rom, bandet mellan Lund och Norge överskuret.

övrigt särskilt Münter, Kirchengeschichte von Dänemark und Norwegen II, 94; Reuter, Geschichte Alexanders des Dritten II, 143; Breyer, Die Legation des Kardinalbischofs Nikolaus von Albano in Skandinavien; Simonsfeld, Jahrbücher des deutschen Reiches unter Friedrich I, Bd I, 268; Bachmann, Die päpstlichen Legaten in Deutschland und Skandinavien (1125—1159), 113; Westman, Den svenska kyrkans utveckling från S:t Bernhards tidevarv till Innocentius III:s, 29, 33, 58.

¹⁾ Göttinger Nachrichten 1902, s. 186 n:o 1.

²⁾ Heimskringla: Saga Inga ok brødra hans, kap. 23; Fagrskinna kap. 260; Islandske Annaler, udg. ved Gustav Storm, 115, 322.

³⁾ Speculum regale, udg. ved Keyser, Munch og Unger, 186; Diplomatarium Norvegicum I, 1; Norges gamle Love I, 153, 447. I övrigt Breyer, Die Legation des Kardinalbischofs Nicolaus von Albano in Skandinavien, 9.

⁴⁾ Diplomatarium Norvegicum VIII, 1, 1; Diplomatarium Arna-Magnæa-

Återvägen från Norge tog kardinalbiskopen över Sverige. Man har, särskilt i senare tid, sökt framställa den svenska kyrkans historia under 1100-talet i nära sammanhang med den allmänna europeiska utvecklingen och låtit den ena andliga verldsrörelsen efter den andra ge genljus och noga återspeglas i händelserna i Sverige¹⁾. Bilden är tvivelsutan felfekteknad. Mot slutet av 1000-talet var ännu det hedniska templet i Uppsala svearnes religiösa centralpunkt²⁾; Eginio av Lund missionerade vid samma tid icke endast i svearnes, utan även i götarnas nästan helt hedniska land³⁾, och när in i följande århundrade Ælnot beskriver förhållandena, talar han om hur svear och götar reste sig mot de kristna, så snart olyckor bröto in över landet, och sökte driva dem från sina gränser⁴⁾. Då kardinalbiskopen av Albano nådde till denna del av det lundensiska ärkebiskopsstiftet, blev han väl, som

num II, 3. — Konrad Maurer uttalar i *Die Bekehrung des norwegischen Stammes zum Christenthume* II, 679, att själva den påvliga bulla, genom vilken ärkebiskopsdömet i Trondhjem upprättades, icke är bevarad; Anastasius IV:s här ovan begagnade bulla av den 30 november 1154 är enligt honom endast en senare »Bestätigungsurkunde». Påståendet går igen i hans *Vorlesungen über altnordische Rechtsgeschichte* II, 258, där det heter, att redan påven Eugenius III måste ha stadfäst upprättandet av det nya ärkebiskopsdömet, men att de av denne påve och kardinal Nicolaus av Albano utfärdade, nu förlorade bestämmelserna till ansenlig del återfinnas i den bevarade stadfästelseurkunden. Uppfattningen saknar stöd i källorna. Anastasius IV:s bulla upplyser själv, att den är den första i ärendet utfärdade, med orden: *Ne igitur ad violationem constitutionis istius [scilicet: Nicolai Albanensis episcopi] ulli umquam liceat aspirare, nos eam auctoritate apostolica confirmamus et præsentis privilegio communicamus*. I övrigt inträffade Nicolaus' av Albano återkomst till Rom först långt efter Eugenii III:s död. Jmfr nedan s. 237.

¹⁾ Westman, *Den svenska kyrkans utveckling från S:t Bernhards tidevarv till Innocentius III:s*.

²⁾ Adam I, 62; II, 56; IV, 26—29.

³⁾ Jmfr ovan s. 118.

⁴⁾ *Vite sanctorvm Danorvm*, 83. — I en romersk stiftsförteckning från något yngre tid (jmfr S. Tunberg, *En romersk källa om Norden vid 1100-talets början*, i *Språkvetenskapliga sällskapet i Uppsala förhandlingar* 1910—12) upptagas såsom biskopssäten i Sverige: Skara, Linköping, Eskilstuna, Strengnäs, Sigtuna och Vesterås. Det kan i betraktande av ställningen i övrigt här givetvis icke vara tal om biskopssäten i europeisk mening, endast om kyrkliga huvudorter i ett missionsområde.

det heter, mottagen av biskoparne och även av befolkningen med den vördnad, undergivenhet och hörsamhet, som anstode en den apostoliska stolens legat. Men om kristendomens ställning i landet har han icke fått någon hög tanke. I bullor till den svenske konung Sverker sjelv, hans hövdingar och biskopar kunde påven Anastasius IV, efter kardinalbiskopens återkomst till Rom, framställa det svenska folket som ett folk, vilket nyss övergivit hedningarnes sedvänjor och av den sanne Noak och hans tjänare församlats ur syndafloedens översvämmelse i kyrkans ark. »Av allt», säger Anastasius, »med vilket den gudomliga nåden värdigas hedra det embete inom den heliga romerska kyrkan, som vi med Guds tillskyndelse förestå, är intet som mera stämmer vårt sinne till tack och skaparens lov än om denne genom oss eller våra bröder låter sin kyrkas gränser vidgas och det gudomliga ordets frö genom den apostoliska stolens försorg bära en Gudi täckelig frukt. Det är detta vi med vår vördade broders, biskop Nicolaus' av Albano ankomst till eder genom den allsmäktige Gudens nåd sett gå i fullbordan; vi bringa därför all god gåvas givare vår tacksamhet och prisa på allt vis hans välgerning mot oss och eder, ty han har nu kallat eder ur mörker och dödens skugga in i sitt underbara ljus och gjort Eder levande i Kristus, då I voren döde i synden»¹⁾. Orden äro som skrivna om en missionär, efter väl förrättat värv återvänd från ett folk av hedningar och halvkristne.

Den närmaste uppgift, vilken i ett land som detta förelåg Nicolaus av Albano var tydligen att predika ordet. Nicolaus har gjort detta. Men därjemte har han under sin vistelse i Sverige utfärdat vissa föreskrifter, avsedda att knyta den unga kyrkan närmare till påvestolen. Rubrikerna å vissa av dessa äro bevarade; de ha, betecknande nog, gällt kyrkornas fri- och rättigheter ävensom äktenskapet²⁾ och

¹⁾ Sveriges traktater I, 72; D. S. I, 679.

²⁾ De matrimonio. Rubriken, vilken i likhet med de övriga förekommer i påven Anastasii IV:s bulla till konung Sverker och Sveriges hövdingar, har i senare tid givit anledning till en hel liten serie olikartade ut-

innefattat förbud mot bärande av vapen. Påvestolens ekonomiska krav tillgodosåg kardinalbiskopen samtidigt genom att även i Sverige genomdriva peterspenningens utgivande. »Vi begära den», uttalar Anastasius, »förvisso icke så mycket till vår egen nytta som för edra själars frälsning; vad vi önska är, att I genom edra hjertans hängivenhet och lydnad måtten vinna den helige Petri beskydd»¹⁾.

Anastasius IV:s bullor den 28 november 1154 innehålla icke något om upprättandet av ett svenskt ärkebiskopspöme; så mycket mera mångordig är i denna punkt Saxo. »I Sverige», säger denne, »ville den romerske kardinalen Nicolaus göra bruk av sin myndighet som legat på samma sätt som i Norge, men svear och götar kunde icke komma överens om stad och person, lämpade för ett så högt embete, och till följd därav förvägrade han dem under pågående tvist den äran och förmenade, att dessa ännu halvkristna barbarer icke

läggningar. Breyer, Die Legation des Kardinalbischofs Nicolaus von Albano in Skandinavien, 18, anför, att bestämmelsen de matrimonio icke kan ha avseende på de andliges cœlibat, ehuru detta tidigare alltid ansetts. En bestämmelse härom kan enligt honom aldrig komma under denna rubrik. Rubriken måste istället ha avseende på lekmannaäktenskapet, och han gör i detta sammanhang gällande, att stadgan de matrimonio måste ha avsett en förändring i enlighet med de kanoniska bestämmelserna av den laxa moral vid skillsmessor, omgiften och äktenskap mellan anhöriga, som rådde i Sverige. De andliges cœlibat infördes där först genom synoden i Skenninge 1248. K. B. Westman, Den svenska kyrkans utveckling från S:t Bernhards tidevarv till Innocentius III:s, 62, sluter sig helt till Breyer och ser, s. 153, i Alexander III:s stadganden om äktenskapet i hans brev av den 11 september 1171 (D. S. I, 84) en »fortsättning på Nicolaus Breakspears arbete för äktenskapets helgd». Hans Hildebrand, Sveriges medeltid III, 815, förklarar, att med de matrimonio antagligen¹⁾ menas presternas äktenskap; i Sveriges historia intill tjugonde seklet I, 118, är han hunnen såvitt, att han med utgångspunkt från uttrycket de matrimonio låter Nicolaus av Albano få av konung och rikets store antaget, »att fränskild make icke fick gifta sig, medan den andre levde, och att man ej efter makens död fick träda i äktenskap med någon nära släkting till denne».

¹⁾ Sveriges traktater I, 72; D. S. I, 679. Jmfr Ellen Jörgensen, Fremmed Indflydelse under den danske Kirkes tidligste Udvikling, 54; Briloth, Den påfliga beskattningen af Sverige, 34.

voro värdiga en högsta kyrklig utmärkelse.» Legaten lade återvägen över Danmark; det var hans avsikt att med tjuskraften i en ny andlig förmån bryta udden av den harm Norges upphøjelse där kunde ha väckt. »Han vände sig därför», fortsätter Saxo, »skriftligen till Eskil och lovade honom en ny värdighet, som vore förmer än den gamla han förlorat; den förlust han lidit genom att Norge ryckts ifrån honom ville han gottgöra genom att tilldela honom primatet över Sverige. Eskil tog begärligt fasta på löftet och bad enständigt legaten om ett möte. Denne anlände och deponerade hos honom det blivande insigniet på det svenska sacerdotiet, för att ärkebiskopen skulle lemna det åt den, på vilken svearnas och götarnes val fölle. Därjämte bestämde legaten, att alla, som i en framtid valdes till svenskarnes ärkebiskopar, skulle smyckas med det från kurian överlemnade palliet av ärkebiskopen av Lund och städse vörda och lyda ärkebiskops-sätet där. På detta privilegium lovade han att utverka kurians konfirmation. Och i sjelva verket föll sig detta ganska lätt, ty återvänd till Rom, blev Nicholaus efter Eugenii frånfälle utsedd till påve och som den allmänneliga kyrkans förste uppfyllde han nu vad han som legat medgivit. Privilegiet, som vunnit stadfästelse genom efterkommandes praxis, efterlevs ännu den dag i dag i sin gamla avfattning»¹⁾).

Den skildring Saxo här lemnar om ett avsett svenskt ärkebiskopsdöme och upprättandet av primatet i Lund har alltid i grunddragen tagits för riktig. Däremot har man på sina håll uttalat tvivelsmål om att grunderna till att planerna strandat verkligen rätt uppfattats av Saxo. Svenskarnes religiösa barbari, säger sålunda Breyer, har säkerligen icke utgjort något hinder. Han uppkastar frågan, i vems intresse det kunde ligga, att ett svenskt ärkebiskopsdöme icke kom till stånd, och han svarar: i ärkebiskop Eskils. Denne har enligt honom fått underrättelse om vad som hotade honom i Sverige och begagnat den tid, då Nicholaus ännu befann sig i Norge, till att motarbeta hans planer i Sverige. Det är sannolikt,

¹⁾ Saxo II, 697.

menar han, att oenigheterna mellan svear och götar, om de verkligen i detta sammanhang trätt i dagen, varit en frukt av den lundensiske ärkebiskopens intriger, och han finner denna uppfattning bestyrkt därav, att Nicholaus, enligt vad Saxo upplyser, från Sverige omedelbart begav sig till Eskil för att genom medgivanden lugna den över inskränkningen i hans makt upprörde kyrkofursten och göra honom böjd för upprättandet av en svensk metropolis¹⁾. För Westman är Saxos berättelse »grundad i faktiska förhållanden»; den force majeure, för vilken planen på ärkebiskopsdömet måst vika, har emellertid enligt honom icke varit endast ett gräl på ett möte i frågan om ärkebiskopsdömet, utan ett inbördeskrig, under vilket ett upprorsparti i Svealand rest sig mot konung Sverker och uppsatt en annan konung, Erik den helige. Detta parti har icke varit gynnsamt stämt mot kyrkans krav, tilllägger han något fritt, och kyrkomännen från de delar av landet, där det herskade, kanske med eller mot sin vilja uteblivit från mötet²⁾. Schück ser i Saxos uppgift om svear och götar ett utslag av Saxos vanliga tendens att hänföra alla svenska tvister till en oenighet mellan dessa; frånser man emellertid från tendensen, kan uppgiften, säger han, nog vara riktig. Han utlägger förhållandena så, att biskoparne i Skara och Linköping, de båda äldsta stiftet, icke velat underordna sig biskopen i ett nykristnat landskap som Uppland och i en stiftsstad, vilken såsom sådan var föga mer än tio år gammal³⁾.

Om man med övergivande av dessa mer eller mindre subjektiva betraktelser söker klarlägga, vilka källor, som kunna ha stått Saxo till buds vid hans skildring av Nicolaus' av Albano verksamhet för upprättandet av ett svenskt ärkebiskopsdöme och primatet i Lund, faller det genast i ögonen,

¹⁾ Breyer, Die Legation des Kardinalbischofs Nikolaus von Albano in Skandinavien, 16.

²⁾ Westman, Den svenska kyrkans utveckling från S:t Bernhards tidevarv till Innocentius III:s, 29, 58. Jmfr Lauritz Weibull i Aarbøger for nordisk Oldkyndighed 1917 s. 103.

³⁾ Schück, Svenska folkets historia I: 1, 359.

att denna skildring saknar underlag i den källskrift, som Saxo för denna del av sin historia annars huvudsakligen följt: Urknytlinga. Skildringen utgör ett annorstädes ifrån hemtat tillskott till denna. Källan till detta tillskott kan, vad angår skildringens centrala del, kardinalbiskopens verksamhet under vistelsen hos Eskil och resultatet därav, påvisas. Den framgår av följande parallelställen:

Innocentius III:s stadfästelsebrev
1198 ²³/₁₁ (jmf 1201 ²³/₁₁, 1217
¹⁶/₁₁) å *Hadriani IV:s bulla om*
primatet.

Saxo.

Constituuit, quod Lundensis archiepiscopus, qui pro tempore fuerit, super regnum illud primatum semper obtineat et ordine, quo subsequitur, debeat ei præesse . . . Pallium antecessori tuo [Ϸ: Absalonis] tribuit, ut archiepiscopum in regno Suetiæ, quam citius opportunitas occurreret, ordinaret et pallium nostra ei vice conferret, eo quidem ordine observato, ut videlicet is qui per Lundensem archiepiscopum metropolitanus ibi fuerit institutus gratiam consecrationis per manum archiepiscopi Lundensis adeptus, ipsi et Lundensi ecclesiæ, salva fidelitate Romanæ ecclesiæ, fidelitatem et obedientiam iuramento promittat . . . Quoniam igitur hoc, sicut a prenominato Adriano, antecessore nostro, statutum est, ita sub te et antecessore tuo effectum accepit, nos . . . firmum et illibatum perpetuis temporibus decernimus permanere ¹).

Plus novæ dignitatis, quam veteris amiserit, recepturum promittit, definiens, se ereptæ Norvagiæ damna Svetici primatus munere pensaturum . . . Qui veniens apud ipsum [Ϸ: Eskillum] futurum Svetici sacerdotii insigne deposuit, dandum ei, in quem concurs Sveonum Gothorumque suffragium convenisset.

Statuit quoque, ut, quicumque maximi Sveonum pontifices creandi essent, pallio a curia dato per Lundensem insignirentur antistitem, eamque sedem perpetuo venerarentur obsequio . . .

Qui mos, usurpatione posteriorum firmatus, sub hoc usque tempus antiqui tenoris observatione perfruitur ²).

¹) Sveriges traktater I, 112, 116, 132; jfr D. S. I, 194.

²) Saxo II, 697.

Här anförda parallellställen visa, att till grund för Saxos framställning i förevarande fall ligger ettdera av de påvliga stadfästelsebrevens å det lundensiska primatet av 1198, 1201 eller 1217. Men parallellställena visa också, att sammanhanget helt förvanskats hos Saxo. Hadrianus IV tilldelar från Rom Eskil primatet över Sverige och palliet för dess blivande ärkebiskop; Saxo flyttar utan vidare Hadrianus under namn av Nicolaus av Albano till Danmark och låter honom där egenhändigt utföra vad han först senare utför såsom påve. Detta åstadkommer i sin ordning nya fakta i Saxos framställning. Det framgår icke av någon annan källa, att Nicolaus sänts såsom påvlig legat till Sverige med uppdrag i ärkebiskopsfrågan; Sverige har överhuvudtaget i hans legation intagit en mera undanskjuten ställning och legationen både före och efter dess utförande stått för honom själv som en legation till Norge ¹⁾. Enligt Saxo blir hans uppträdande i Danmark utan vidare betingat av den myndighet såsom legat han erhållit i och för upprättandet av ett svenskt ärkebiskopsdöme; då, såsom Saxo mycket väl vet, ett sådant i detta sammanhang icke blev verklighet, griper han å ena sidan till sin temligen stereotypa framställning om stridigheterna mellan svear och götar och förvandlar å den andra de anordningar, som enligt bullan träffas i fråga om Sverige, till anordningar av rent preliminär art utan gällande rättsverkan.

Kardinalbiskopens av Albano återkomst till Rom egderum mot slutet av år 1154: i juni månad detta år befann han sig ännu i Lothringen och först den 25 november återfinnes hans namn i en påvlig urkund ²⁾. De anordningar

¹⁾ Göttinger Nachrichten 1902 s. 186 n:o 1, 187 n:o 2.

²⁾ Jaffé-Löwenfeld 10190; Acta inedita, herausg. v. Pflugk-Hartung I, 221; Göttinger Nachrichten 1901, s. 256 n:o 4; M. G. SS. XXVII, 229. — Sedan gammalt har man trott sig kunna kronologiskt fastslå Nicolaus' av Albano itinerarium i Norden. Breyer, Die Legation des Kardinalbischofs Nikolaus von Albano in Skandinavien, 15, 20, 22, uttalar sålunda, att legaten redan under hösten 1152 ankommit till Sverige, i början av 1153 till Danmark och att han inträffat i Rom kort efter Anastasius IV:s ordination den 12 juli sistnämnda år. Enligt S. Samuelsson, Dateringen av påfvebrefven om Nicolaus' av Albano legation, 8, 9, har legatens vistelse i Norden räckt ett år, men kan

han vidtagit i Sverige sanktionerades redan tre dagar senare i en bulla ¹⁾; två dagar därefter upprättandet av ärkebiskopsdömet i Trondhjem ²⁾).

När som i här förevarande fall under äldre tid ett nytt biskopsdöme upprättades genom delning av ett redan förefintligt, var det genomgående regel, att den biskop, som till följd därav kunde anses lida inskränkning i sin makt, tillspordes och att hans konsens erfordrades. Från Ottonernas tid och ännu senare har man ett flertal exempel därpå, och denna biskopens rätt att giva eller vägra konsens bildar i det äldsta nordiska archiepiskopatets historia själva bakgrunden för Adalberts patriarkatsplaner. Gregorius VII och Urban II gjorde emellertid även i detta avseende sin apostoliska maktfullkomlighet gällande; Bernhard av Clairvaux stödde densamma och uttalade, att det tillkomme påven ensam, om han ansåge det gagneligt, att upprätta nya episkopat, där tidigare inga funnits, och att av dem som redan funnes förnedra somliga, upphöja andra, allt efter som ändamålsenligheten syntes honom göra detta erforderligt ³⁾. Den tid, i

---

det icke med visshet avgöras, om detta varit 1152—1153 eller sannolikast 1153—1154. Westman, Den svenska kyrkans utveckling från S:t Bernhards tidevarv till Innocentius III:s, 34, 58, låter Nicolaus anlända till Norge på sommaren 1152, till Sverige troligen vintern 1152—1153, till Danmark troligen på vintern sistnämnda år, medan Bachmann, Die päpstlichen Legaten in Deutschland und Skandinavien (1125—1159), s. 114, 117, uppgör itinerariet så, att legaten vistats i Norge från den 20 juli 1152 till början av 1153, i Sverige till hösten sistnämnda år och brutit upp från Danmark våren 1154. Till grund för alla dessa dateringar ligga ytterst påvebrevens med Nicolai underskrift, Saxo och Anastasius IV:s bullor till Sverige. Varje exakt datering utöver den här ovan i texten gjorda torde emellertid vara utesluten.

Rydberg, Sveriges traktater I, 72, och S. Samuelsson i nyssnämnda avhandling antaga året 1154 såsom det, då den tidigare till 1153 hänfödda Anastasius IV:s bulla till konungen av Sverige utfärdades. Riktigheten av detta antagande torde definitivt vara fastslagen genom uppvisandet av Nicolaus' av Albano vistelse i Lothringen i juni 1154, quando legationis officio fungebamur.

¹⁾ Sveriges traktater I, 72; jmf D. S. I, 679.

²⁾ Diplomatarium Norvegicum VIII, 1, 1; Diplomatarium Arna-Magnæanum II, 3.

³⁾ Källställena hos Hinschius, System des katholischen Kirchenrechts II, 382, 383; Phillips, Kirchenrecht V, 341. Jfr ovan s. 128.

vilken frågan om en delning av det lundensiska ärkebiskopstiftet föll, har sålunda bildat en vändpunkt ifråga om biskoparnes konsensrätt vid en sådan delning, men helt avskaffad var denna rätt ännu icke, och i varje fall krävdes då som senare en förhandling med den genom förändringen i sin maktställning angripne.

Det är av det här anförda tydligt, att vid den »divisio» av det lundensiska ärkebiskopstiftet, som den påvliga stolen sanktionerade i bullan av den 30 november 1154 rörande upprättandet av ärkebiskopsdömet i Trondhjem, ärkebiskop Eskil icke kunnat hållas utanför förhandlingarnes gång. Problemet om ett fullföljande av denna divisio även för Sveriges vidkommande har med de åskådningar, som voro rådande vid påvestolen, givetvis icke kunnat vara denna främmande ¹⁾, men det kan varken på grundval av Saxo eller någon annan källa konstateras och det synes väl knappast förenligt med tystlåtenheten i de påvliga bullorna till Sverige, att det i samband med Nicolaus' av Albano legation blivit ställt och erhållit en lösning. Det senare skedde, sedan kardinalbiskopen under namn av Hadrianus IV i december 1154 bestigit påvestolen. På vida mera tvingande grunder än ifråga om det norska ärkebiskopsdömet har det här kräfts en förhandling med ärkebiskopen av Lund. Det var icke endast ett tomt ord, då Saxo talade om svenskarne som några »halvkristna barbarer, ovärdiga en högsta kyrklig utmärkelse»; Nicolaus av Albano hade sjelv, som nys berört, under sin vistelse i Sverige haft tillfälle göra en liknande erfarenhet i fråga om den kyrkliga ståndpunkt, på vilken de stodo, och han har näppeligen kunnat undgå att inse, att tiden ännu icke var mogen för en självständig ärkebiskop av Sverige i likhet med ärkebiskopen av Norge. Lösningen av problemet låg tydligen i ett lundensiskt primat.

Suhm har framställt antagandet, att förhandlingarne om

---

¹⁾ Jmfr uttrycket i Alexander III:s bulla den 5 augusti 1164 om upprättandet av ärkebiskopsdömet i Uppsala: *iuxta quod a predecessoribus nostris ab anteactis temporibus dispositum fuerat ac statutum*. Sveriges traktater I, 81.

det svenska ärkebiskopsdömet äro att hänföra till tiden för det besök, som ärkebiskop Eskil under Hadriani papat avlade vid kurian ¹⁾. Hadriani papat faller mellan december 1154 och september 1159; då ordnandet av ärkebiskopsfrågan för Sverige bevisligen tillhör denna tid, har antagandet, i belysning av de konsekvenser, till vilka Eskils resa i övrigt ledde, en till visshet gränsande sannolikhet för sig.

Eskil tog vägen till kurian över Clairvaux. Tre år voro förflutna sedan hans förra besök därstädes; under mellantiden hade han fått mottaga underrättelsen om Bernhards död och från dennes sekreterare och biograf Gaufridus en utförlig, sig tillegnad, ännu bevarad skildring av hans sista stunder ²⁾. Eskil besökte nu hans grav och fick liksom de andlige i sitt följe tillfälle att lemna bidrag till det stora biografiska verk över Bernhard, som just vid denna tid undergick sin slutliga redaktion ³⁾. Vid kurian har ärkebiskopen tidigast inträffat inemot årsskiftet 1155—1156, förmodligen först in i sistnämnda år.

De närmare omständigheterna vid förhandlingarne mellan påvestolen och Eskil äro icke kända. Resultatet blev ett fastslående i princip av den svenska kyrkan såsom ett eget ärkebiskopsdöme. Men samtidigt konstituerade Hadrianus ett lundensiskt primat över detta och uttalade, att ärkebiskopen av Lund så mycket beständigare och gagneligare skall vara i stånd att leda administrationen av vad som hör till de troendes frälsning i Sverige, som han ur sitt nära grannskap så mycket bättre kan erfara befolkningens behov och brist. Såsom primas mottog Eskil palliet av påven; han hade att, så snart tillfälle erbjöds, ordinera en ärkebiskop för Sverige och å påvens vägnar tilldela palliet åt denne. Sedan den svenske metropoliten sålunda insatts i sitt embete av ärkebiskopen av Lund och ur hans hand emottagit conse-

¹⁾ Suhm, Historie af Danmark VI, 209.

²⁾ Bernardi vita lib. IV, cap. IV n:o 25; Stephani Baluzii Miscellanea V, 453.

³⁾ Bernardi vita lib. IV, cap. IV n:o 25—27.

krationen, skulle han, med bevarande av troheten till den romerska kyrkan, edligen lova ärkebiskopen och den lundsiska kyrkan trohet och lydnad. För framtiden stadgades det, att ett ombud för kyrkan i Lund hade att jemte ett för den svenska bege sig till Rom för att utverka palliet, och sedan de utverkat det av påven, föra det till Lund; ärkebiskopen där hade att överlemna det till ärkebiskopen av Sverige och denne att edligen lova den romerska kyrkan trohet och lydnad. Men i all framtid skulle ärkebiskopen av Lund, såsom innehavare av primatvärdigheten, vara hans förman och den svenske ärkebiskopen draga omsorg om att i ödmjukhet visa honom den vördnad och lydnad, som tillkommer en primas ¹⁾).

Efterverlden ser lätt en händelse som upprättandet av det svenska ärkebiskopsdömet och det lundsiska primatet över Sverige i belysning av en senare tids utveckling. För samtiden betecknade denna händelse en betydande framgång för det lundsiska archiepiskopatet. Hade också en utsöndring från det lundsiska ärkebiskopsdömet av ett nytt sådant i princip fastslagits, hade denna utsöndring icke därför tagit makten från den lundsiske ärkebiskopen; denne var alltfortfarande den svenska kyrkans högste ledare och hade nått den höga kyrkliga värdighet, det primat eller patriarkat, efter vilket ett århundrade tidigare Adalbert av Hamburg förgäves gripit. En nära efterverlds uppfattning möter hon Saxo, då denne låter Nicolaus av Albano uttala till Eskils att primatet över Sverige var en förmån, som uppvägede förlusten av Norge ²⁾).

Den politik Eskil i hemlandet representerat gentemot konungamakten hade med Sven Grathes flykt förts till seger; det stora kyrkopolitiska problemet ifråga om Sverige hade nu vid kurian erhållit en ur den lundsiska kyrkans synpunkt tillfredsställande lösning. Men med det ena som det andra hade mäktiga intressen korsats. Konflikten belyses av

---

¹⁾ Sveriges traktater I, 112, 116, 132, 141; D. S. I, 194.

²⁾ Saxo II, 697.

en händelse, som träffade Eskil omedelbart efter besöket vid kurian.

Eskil hade på återvägen passerat Alperna och befann sig på kejsarligt område, i Burgund. Han och hans följe, till vilket också slutit sig en annan biskop, blevo där överfallna; med dragna svärd gingo rövarne dem på livet, berövade dem all deras egendom och kastade ärkebiskopen efter en ovärdig behandling i fängelse¹⁾. Otto av S:t Blasien har uppgiften, att det skedde för slem vinnings skull²⁾, och man finner också av det brev Eskil ur fängelset tillställde konungar och hövdingar, biskopar, abboter, klerus och menighet i Danmark, att det för honom begärdes en lösepenning. Han motsätter sig i brevet, att någon dylik utgöres; därmed skulle det vara slut med kyrkans frihet; dess lemmar bli trålar, om dess överhuvud vanärades genom ett köp³⁾. Illgärningens föröware stodo emellertid icke ensamma: även kejsar Fredrik Barbarossa har haft sin hand med i spelet. Han påbördade Eskil »att svårt ha förbrutit sig mot honom» och beskylde ärkebiskopen »att ha förorsakat hans rike och krona en minskning. Vi ha i dessa punkter», säger ärkebiskopen, »ransakat vårt samvete; det är oss omöjligt att finna, var eller när vi gjort detta. Anklagade, men Gudilov icke överbevisade, fördömas vi, och oskyldige äro vi räknade bland ogärningsmän. Men detta är vår ära, detta är vår triumf. Ty till den grad går min traktan ut på det danska rikets anseende och den danska kyrkans upphøjelse, att det är mig kärare lida för denna kyrka än att regera i henne»⁴⁾.

¹⁾ M. G. LL. IV: 1, 229; SS. XX, 420. — Uppgiften i *Annales Bartholiniani* (S. R. D. I, 340): 1156 Eschillus cum alio episcopo Roma rediens capitur, är tydligen hemtad ur Ottos av S:t Blasien krönika (M. G. SS. XX, 307), där det heter: Anno dom. inc. 1156 episcopus Lundoniensis cum quodam alio episcopo collega sua a Romana curia recedens ac per Burgundiam repatriando iter faciens a quibusdam capitur.

²⁾ M. G. SS. XX, 307.

³⁾ *Planctus E. archiepiscopi captiati ab imperatore, hos Magnus Matthiæ, Episcoporum ecclesie Lundensis series*, 78. Omtryckt hos Münster, *Kirchengeschichte von Dänemark und Norwegen II*, 314.

⁴⁾ *Dominus imperator Romanus nos apud eum graviter peccasse imponit, et nos sui regni et suæ coronæ diminutionem fecisse causatur. Nos*

Man har med utgångspunkt från Eskils ord om hans traktan efter »den danska kyrkans upphøjelse» sedan gammalt satt Fredrik Barbarossas uppträdande i förbindelse med vad ärkebiskopen kort förut uppnått hos kurian. Vad Eskil svårt förbrutit sig emot har varit den bremensiska kyrkans intressen; dess restitutionsplaner hade med upprättandet av primatet allvarligare än någonsin satts på avskrivning. Men med den bremensiska kyrkans intressen voro medelbart också dess överherres, kejsarens, korsade, och man har funnit den senares uppträdande så mycket förklarligare, som ärkebiskop Hartvig av Bremen vid denna tid hade Fredrik Barbarossas öra ¹⁾. Utan tvivel äro dessa synpunkter riktiga, men de ge säkerligen icke hela sanningen. Alltsedan riksdagen i Merseburg i maj 1152 hade Sven Grathe varit länsman under den tyske kejsaren, hans rike ett län av denne; när Eskil icke endast bröt med den kejsarliga vasallen, utan föranledde hans flykt och avsättning, var därmed — vad näppeligen skedde enbart genom hans rent kyrkliga politik — en verklig minskning för Fredrik Barbarossas rike och krona inträdd ²⁾. Ett lyckligt tillfälle hade nu brakt den farlige motståndaren inom lås och bom i Burgund; Fredrik har, trots det betänkliga i ett uppträdande av denna art mot en av kyrkans högsta dignitärer, icke kunnat motstå att syna hans politiska gärning i sömmarne och utkräva den hämnd han förmådde.

autem super his conscientiam nostram recolentes, ubi aut quando hæc fecerimus, nequaquam reperire valemus. Hinc est, quod Deo gratias accusati non convicti damnamur et innocentes inter iniquos reputati sumus. Sed hæc est gloria nostra, hic est triumphus noster. In tantum enim Danici regni honorem et Danicæ ecclesiæ exaltationem desidero, ut gratius sit mihi pati pro ea quam regnare in ea.

¹⁾ Jmfr för ovanstående av senare författare särskilt Helveg, Den danske Kirkes Historie til Reformationen I, 379; Dehio II, 59; Giesebrecht, Geschichte der deutschen Kaiserzeit V:1, 121; Ribbeck, Friedrich I. und die römische Kurie, 21; Jastrow-Winter, Deutsche Geschichte im Zeitalter der Hohenstaufen I, 456; Simonsfeld, Jahrbücher des deutschen Reiches unter Friedrich I, Bd I, 497; Simonsfeld i Historische Vierteljahrschrift XV, 372.

²⁾ Jmfr Schambach i Historische Vierteljahrschrift XIII, 510. — Lika otillfredställande Giesebrechts uppfattning, att Eskil begivit sig till kurian för

Eskils tillfångatagande faller i året 1156 ¹⁾. Ryktet om det brott, som förövats mot honom gick vida — *ad longinquas et remotissimas regiones*, säger Hadrianus IV — och denne senare dröjde icke att ingripa. Han tillskrev Fredrik Barbarossa, utmålade i starka ord den illgärning, som förövats, och uttalade sin bestörtning över att denna ännu lemnats obesträffad. Då svaret dröjde och Eskil fortfarande hölls fången, grep påven till en exceptionell åtgärd: han uppdrog åt tvenne kardinaler, »två av de yppersta», säger han, »och honom käraste i hans omgivning», den ene av dem Roland, mera känd under det ryktbara namnet Alexander III, att såsom *legati de latere* begiva sig till kejsaren. De träffade denne, då han i oktober höll riksdag i Besançon. I den nya påvliga skrivelse, daterad Anagni den 20 september, som de överbrakte till Fredrik Barbarossa, heter det: »Du hade såsom den, vilken vi tro har behag i det goda, miss-hag i det onda, bort kraftigt resa dig till hämnd mot den förfärande förbrytelsen och låtit det svärd, som givits dig av den gudomliga försynen till illgärningsmäns straff och de godas pris, träffa de gudlösas nacke och i grund tillintetgöra de förhärdade. Men man säger, att du i stället till den grad låtsat dig icke känna vad som skett eller lemnat det obeak-

---

att Hadrianus »als Papst zu begrüßen», och Simonsfelds, att det skett för att av påven »auch in dessen neuer höheren Würde eine Bestätigung seines Primates zu erhalten», lika otillfredsställande är Schambachs uppfattning om orsaken till resan. Enligt honom har denna företagits av Eskil vid en tidpunkt, då Henrik Lejonet rustade sig att återuppsätta Sven Grathe, den fördrivne tyske vasallen, på den danska tronen; har Eskil redan känt sig starkt hotad i sin ställning på grund av de mått och steg ärkebiskopen av Hamburg förehade, var det än mera fallet av den grund, att han efter Svens eventuella restitution kunde frukta att erhålla sitt straff för det förräderi han övat mot denne vid hans fördrivande. »Daher», säger Schambach, »machte er sich zu dem ihm persönlich bekannten und wohlgesinnten Papste auf, um sich zum mindesten dessen Rückhalt für seine eigene Person und seine Kirche zu sichern, wenn nicht gar zu versuchen, ihn zu einem unmittellbaren Eintreten für Knud, den bedrohten Gegner Svens, zu bewegen». Denna fantastiska motivering för Eskils färd till kurian är tillbakavisad av Simonsfeld i *Historische Vierteljahrschrift* XV, 375.

¹⁾ M. G. SS. XX, 307.

tat, att illgärningsmännen icke ha grund att ångra sitt brott, eftersom de redan förstå sig ha ernått straffrihet för det sakrilegium de utfört». För Hadrianus var grunden härtill okänd; han erinrade kejsaren om det sätt, på vilket den romerska kyrkan emottagit honom vid hans romaretåg, de hedersbetygelser den hopat på honom, den kejsarkrona han mottagit. Det ångrade icke påven; han skulle tvärtom känna glädje, om kejsaren ur hans händer till gagn för påvestolen och kyrkan mottagit än större beneficier. Men att han nu syntes låtsas sig icke känna och lemna obeaktat det ofantliga brott, som till hån för den allmänneliga kyrkan och kejsardömet sjelv förövats, misstänkte påven ha sin grund i inflytandet från en man, som sådde ogräs och ingivit kejsaren motvilja och hat till den romerska kyrkan och påvestolen ¹⁾).

Det ligger utanför ramen för denna undersökning att närmare ingå på den upphetsning, som bemäktigade sig riksförsamlingen i Besançon, då Rainald von Dassel, den i slutet av påvens skrivelse åsyftade, kejsarens ledande man liksom Roland var kurians, tolkade uttrycket om de påvliga beneficierna så, som skulle kejsarkronan vara ett beneficium, ett län, av påvestolen; hur legaterna, ett ögonblick i livsfara, utvisades ur riket och hur ur händelsen i Besançon så småningom utvecklade sig en ny fas i den avbrutna striden mellan påve- och kejsarmakt. För en gångs skull hade en ärkebiskop av Lund förts i centrum av världshändelserna, hans politik ställts som led i ett större sammanhang; under deras vidare utveckling gled han ånyo ut ur sagan; och varje upplysning om följden av de anklagelser, som riktades mot honom i fångenskapen, och om hans frigivning ur denna saknas.

Eskils återkomst till Danmark faller före den 18 april 1158 ²⁾. När han återvände, förde han med sig icke endast

¹⁾ M. G. LL. IV: 1, 229.

²⁾ Diplomatarium Arna-Magnæanum I, 15. — Det här tryckta Valdemar I:s fundationsbrev för Vitsköl kloster, utfärdat i Roskilde efter slaget å Gratheheden den 23 oktober 1157, anger Eskil och biskop Asser av Roskilde såsom närvarande; då Asser enligt Memoriale fratrum (S. R. D. III, 443)

primatet åt sin kyrka: Hadrianus hade svarat på kejsarens angrepp mot honom med att förläna honom även värdigheten av legatus apostolice sedis ²⁾).

Det var och det kunde, sådana förhållandena lågo, icke bliva något annat än ett slag i luften, då Fredrik Barbarossa vid samma tid utfärdade det stadfästelsebrev för rivalen i Bremen, som åt denne återgav väldet över den skandinaviska Norden ²⁾).

och Liber daticus (Lunde Domkapitels Gavebøger, udg. ved C. Weeke, 91) dog en 18 april och var avliden, då Eskils privilegiebrev för Esrom (Codex Esromensis, 87), vilket är skrivet före den 8 augusti 1158 (jmf. Codex Esromensis, 123), utfärdades, måste denna 18 april, terminus ante quem för Eskils hemkomst, falla i året 1158.

I en av Hans Olrik i [Dansk] Historisk Tidsskrift publicerad avhandling: Hvornaar blef Absalon valgt til Biskop? äro dessa kronologiska fakta icke beaktade; Absalons val har icke, såsom Olrik menar, egt rum 1157, utan 1158.

²⁾ Titulaturen i Eskils brev ur fångenskapen: Lundensis archiepiscopus; i Valdemars fundamentsbrev för Vitsköl kloster: archiepiscopus, apostolice sedis legatus.

²⁾ Jmf. ovan s. 155.

INNEHÅLL.

<i>LAURITZ WEIBULL</i> , Den skånska kyrkans älsta historia.....	S. 155
V. Det lundsiska archiepiskopatets och kaniksamfundets inre utveckling under Asker	» 156
VI. Valet efter Asker. Eskil och konungarne Erik Lam och Olof Haraldsen. Hans verksamhet för S:t Laurentius i Lund och för klosterväsendet	» 188
VII. Eskil och Sven Grathe. Upprättandet av ärkebiskopsdömena i Trondhjem och Uppsala. Primatet över Sverige. Legationen (Forts.)	» 220

I likhet med *Historisk tidskrift för Skåneland* utdelas även övriga skrifter, vilka av De skånska landskapens historiska förening utgivas, kostnadsfritt till föreningens medlemmar. Årsavgiften är 3 kronor. Ständig medlemsavgift: en summa ej understigande 50 kronor.

De trenne äldre serierna av föreningens tidskrift kunna hos föreningens sekreterare, landsarkivarien L. Weibull, Lund, erhållas till ett pris av 22 kronor, därav serie 1 och 2 till resp. 8, serie 3 till 6 kronor. Enstaka häften (utom av årg. 1868—1869) till komplettering: 1 krona.

Av de till den av Föreningen utgivna boksamlingen hörande arbetena är priset å Lunds och Lundagårds minnen av Martin Weibull och å Sthen Jacobsen, *Den nordiske krigs krønike*, för föreningens medlemmar nedsatt till 2: 50.
